

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

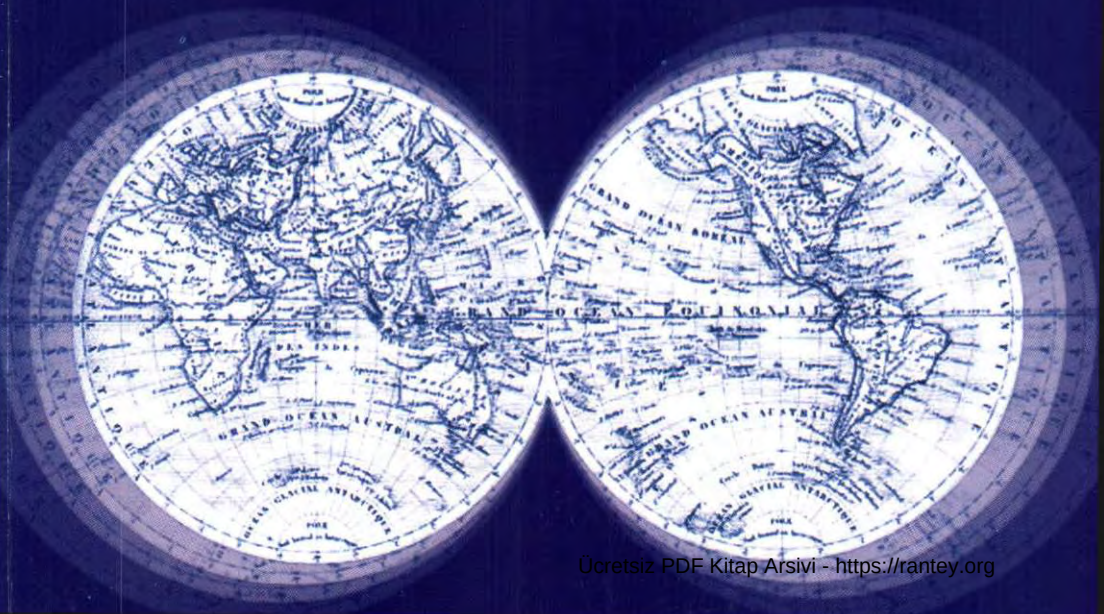
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI
YAYIN NO: 592

Prof. Dr. Oral SANDER anısına

TÜRKİYE'DE SİYASİ TARİHİN GELİŞİMİ ve SORUNLARI

Sempozyumu

Prof. Dr. Oral SANDER anısına

TÜRKİYE'DE SİYASİ TARİHİN GELİŞİMİ ve SORUNLARI

Sempozyumu

(Bildiriler ve Tartışmalar)

Yayına Hazırlayan:

Gökhan ERDEM

ISBN: 975-482-724-9

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASİMEVİ • 2006
www.ankara.edu.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

SEMPOZYUM PROGRAMI

- 10.00 Açılış**
Prof. Dr. Celal GÖLE (Dekan)
Prof. Dr. Ömer KÜRKÇÜOĞLU (Siyasi Tarih Anabilim Dalı Başkanı)
- 10.20-12.15 I. Oturum: Siyasi Tarih Disiplininin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi**
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Şükrü Sina GÜREL (Eski Dışişleri Bakanı)
- 10.20-10.40 “Dünyada Siyasi Tarih Disiplininin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”
Doç. Dr. Melek FIRAT (Ankara Üniversitesi SBF)
- 10.40-11.00 “Türkiye’de Siyasi Tarih Yazıcılığı ve Siyasi Tarihçilerimiz”
Prof. Dr. A. Haluk ÜLMAN (İİBF Dekanı, Yeditepe Üniversitesi)
- 11.00-11.20 “Üniversite Öncesi Tarih Öğretiminde Siyasi Tarih’in Yeri”
Yrd. Doç. Dr. Bahri ATA (Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi)
- 11.30-11.50 “Üniversite Öğretiminde Siyasi Tarih’in Yeri”
Doç. Dr. Nur Bilge CRİSS (Bilkent Üniversitesi İİBF)
- 11.50-12.15 Tartışma
- 14.00-16.00 II. Oturum: Siyasi Tarih’in Sorunları**
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ahmet MUMCU (Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi)
- 14.00-14.20 “İsimlendirme Sorunu”
Yrd. Doç. Dr. Erel TELLAL (Ankara Üniversitesi SBF)
- 14.20-14.40 “Siyasi Tarih ve İdeoloji”
Doç. Dr. Nuri YURDUSEV (ODTÜ İİBF)
- 14.40-15.00 “Siyasi Tarih’in Kaynakları”
Doç. Dr. Çağrı ERHAN (Ankara Üniversitesi SBF)
- 15.10-15.30 “Siyasi Tarih ve Yeni Öğretim Teknikleri”
Doç. Dr. Gencer ÖZCAN (Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF)
- 15.30-15.55 Tartışma
- 15.55-16.00 Kapanış Konuşması (Prof. Dr. Ömer KÜRKÇÜOĞLU)

SEMPOZYUM DÜZENLEME KOMİTESİ

Prof. Dr. Ömer KÜRKÇÜOĞLU

Doç. Dr. Melek FIRAT

Doç. Dr. Çağrı ERHAN

Yrd. Doç. Dr. Erel TELLAL

Arş. Gör. Gökhan ERDEM

Arş. Gör. Ersin EMBEL

İÇİNDEKİLER

<i>Açılış Konuşmaları</i>	1
Celal GÖLE Ömer KÜRKÇÜOĞLU	
<i>Dünya 'da Siyasi Tarih Disiplininin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi</i>	9
Melek M. FIRAT	
<i>Türkiye 'de Siyasi Tarih Yazıcılığı ve Siyasi Tarihçilerimiz</i>	23
A. Haluk ÜLMAN	
<i>Üniversite Öncesi Tarih Öğretiminde Siyasi Tarih'in Yeri</i>	31
Bahri ATA	
<i>Üniversite Öğretiminde Siyasi Tarih'in Yeri</i>	49
Nur Bilge CRISS	
<i>Tartışmalar</i>	65
<i>İsimlendirme Sorunu</i>	75
Erel TELLAL	
<i>Siyasi Tarih ve İdeoloji</i>	85
A. Nuri YURDUSEV	
<i>Siyasi Tarih'in Kaynakları</i>	103
Çağrı ERHAN	
<i>Siyasi Tarih Dersleri ve Yeni Öğretim Teknikleri</i>	113
Gencer ÖZCAN	
<i>Tartışmalar</i>	121
<i>Kapanış Konuşması</i>	131
Ömer KÜRKÇÜOĞLU	

AÇILIŞ KONUŞMALARI

AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Celal Göle'nin Konuşması:

Bu bir açılış konuşması değil, bir hoş geldiniz konuşması. Ben her şeyden önce Oral Sander'in can arkadaşlarına, sevgili eşine ve bütün meslektaşlarına hoş geldiniz demek istiyorum. Gerçekten bu hazırlık başladığı ve davetiye metnini gördüğüm zaman şaşırmadım değil. Sander'in aramızdan ayrılışının üzerinden on yıl geçmiş. İnsan yılların ne kadar çabuk geçtiğini fark edemiyor. Tabi duygulanmamak elde değil. Ama Oral Sander'in açtığı yolda arkadaşlarım, meslektaşlarım yürümeye çalışıyorlar. Bunun güzel bir kanıtı da bugün Oral Sander anısına düzenledikleri Siyasi Tarih ile ilgili bu bilimsel toplantıdır.

Oral Sander Siyasi Tarih bilimine çok önemli katkıları olmuş bir meslektaşımızdır. Benim onu değerlendirmeye yetkim yok; ama bildiğim kadarıyla Türkçeyi çok iyi konuşan, İngilizceyi İngilizlerle bir İngiliz gibi konuşan, Amerikalılarla İngilizceyi bir Amerikalı gibi konuşan ve Siyasi Tarih bilimini de öğrencilerine sevdiren bir insandı. Ben açıkçası tarih, Siyasi Tarih derslerini hiç sevmezdim. İlkokulda ve lisede tarih bana ezbere dayanan, pek sevimli olmayan bir bilim dalı gibi gelmişti. Ama daha sonra üniversite yıllarında, öğrencisi olmadım ama meslektaşı olarak, Oral Sander'in yazdıklarının Siyasi Tarih'te bir çığır açtığı düşüncesindeyim. Zaman çabuk geçiyor; ama Oral Sander'in açtığı yolda arkadaşları yürüyorlar. Ben bundan eminim. Bu toplantıyı hazırladıkları için başta Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu'na gerçekten kendim ve sizler adına şükranlarımı sunuyorum. Sadece Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu'na değil kürsünün diğer meslektaşlarına da teşekkür ediyorum.

AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu'nun Konuşması:

Ülkemizde Siyasal Tarih'in gelişimi ve sorunları üzerinde ilk defa bilimsel bir toplantı yapılmaktadır. Böyle bir toplantının, sözkonusu dersi ülkemizde ilk defa veren bir Fakülte'de yapılması elbette anlamlıdır. Bu, Fakültemiz'in belki de gecikmiş bir görevini yerine getirmesi biçiminde de yorumlanabilir.

Toplantımızın önemini arttıran başlıca neden de, ülkemizin yetiştirdiği değerli Siyasal Tarih'çilerden Prof. Dr. Oral Sander'in erken yaştaki ölümünün 10. yıldönümüne rastlamasıdır. Profesör Sander'i 10 Eylül 1995'de 55 yaşında kaybettik. Son derece hayat dolu bir kişiliğe sahip olan Profesör Sander'i kaybettiğimizi hala kabullenemiyoruz. Belki de bu nedenle, içimizden gelen, O'nu ölüm gününde değil de doğum günü olan 18 Ekim'de anmaktır.

İşte, Prof. Dr. Oral Sander'in ölümünün 10., doğumunun 65. yıldönümünde bu toplantıyı düzenledik.

Toplantımızda değerli konuşmacılar, Türkiye'de Siyasal Tarih'in gelişimi ve sorunları üzerinde ayrıntılı biçimde duracaklar. İzninizle, sorunlar kısmını öne alarak, giriş niteliğinde birkaç nokta üzerinde durmak istiyorum:

Siyasi Tarih öğretiminin genel sorunları var, özel sorunları var:

Genel nitelikli sorun olarak şunu belirtebiliriz: Elbette, "Tarihin Sonu" görüşüne itibar etmiyorum. İnsanlık yaşadıkça Tarih de olacak; Siyasal Tarih de. Asıl sorunumuz başka: Dünya'da genel olarak görünen o ki, bilgiye ulaşmağı müthiş kolaylaştıran İnternet çağı, bilime, özellikle de sosyal bilime ilgiyi aynı ölçüde arttırmadı. Hatta azalttı da denilebilir.

Ülkemiz de bu genel olumsuzluktan nasibini almaktadır. Ayrıca, son 7 yıldır Uluslararası İlişkiler Bölümlerine "EA" puan türünden öğrenci alınması Bölüm'deki genel başarı düzeyini düşürmüştür. Bu öğrencilerin içinden, eskiden olduğu gibi en iyilerinin değil de, istisnalar hariç, genellikle ortalarda bitirenlerin akademik mesleği seçmesi, seçenlerin de üniversitelerin maddi-manevi statü kaybından dolayı genel mutsuzluğu da diğer bir sorunumuzdur.

Siyasi Tarih alanına ilişkin özel sorunlarımıza gelince:

Önce, isim sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bildiğimiz gibi, Siyasal Tarih alanının ağırlıklı konusunu oluşturan dış siyasal ilişkiler tarihi, ülkemizde ilk defa Mülkiye'de "Tarih-i Umumi"(Genel Tarih) başlığı altında okutulmuştur. II. Meşrutiyet'ten sonra dersin adı "Tarih-i Siyasi" olmuştur.

II. Meşrutiyet'te ülkemizde iç siyaset de oluşmağa başlamakla birlikte, dersin başlığındaki “Siyasi” kavramıyla yine dış siyasal ilişkiler kastediliyordu.

Dersin adı daha sonra “Siyasi Tarih” oldu ve ağırlık dış siyasal ilişkiler olmağa devam etti.

Yaklaşık 10 yıldır da, Bölümümüz'de dersin adı –“öztürkçecilik akımı”nın etkisiyle olacak—“Siyasal Tarih” oldu. Elbette ağırlık yine dış siyasal ilişkilere verilerek.

Ancak, ülkemizde demokrasinin sevindirici gelişiminin bir sonucu olarak iç siyasetin güçlenmesiyle, Siyasi (Siyasal) Tarih'çiler bir süredir sıkıntı yaşamağa başladı. Basında sık sık “siyasi tarihimizin en büyük hükümet bunalımı” türünden haberlere rastlıyoruz. Siyasi Tarih'çiler olarak, ülkemizde hükümet bunalımlarının sık olmasına elbette üzülmüyoruz; ancak belki bir geleneği korumak uğruna üzerinde titizlik gösterdiğimiz adımızın yanlış kullanılmasından da çok rahatsızlık duymaktayız. “Siyasi tarihimizin en büyük hükümet bunalımı” yerine, “siyaset tarihimizin en büyük hükümet bunalımı” denilse, hiç olmazsa bu açıdan üzüntümüz azalacak.

Bu kargaşanın basında yaşanmasından belki daha da üzücü olanı, yükseköğretim toplumu içinde de görülebilmesidir. Nitekim, 2001 yılında Doçentlik bilim alanları konusunda “Siyasi Tarih” için benzer bir sorun yaşanmış, sonunda elbirliğiyle gösterilen çabalar ve yetkililerin sergilediği anlayış sayesinde düzeltilebilmişti.

Kendi Fakültemiz'de bile bu sorunu yaşayabiliyoruz: I. Sınıf'ın başlangıç derslerinde bu konu üzerinde durduğumuz halde, öğrencilerimiz İngilizce tavsiye mektubu almak için geldiklerinde, hazırlamalarını istediğimiz müsvedde metinlerinde dersin adını hala bazen “*Political History*” olarak yazabiliyorlar.

Galiba, burada temel zorluğumuz ortaya çıkmaktadır: İngilizce'nin her alanda yaygınlaşması sonucu, dersimizin adı da dışarıda, Fransızca'nın etkin olduğu yıllardaki gibi “*Diplomatic History*” olarak değil, artık “*History of International Relations*” veya kısaltılarak “*International History*” biçiminde geçmektedir. Siyasi Tarih'çiler olarak her iki kavramın da bize tam uymadığını söyleyebiliriz. Ancak, bu baskı sürekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Böyle bir ortamda, globalleşmenin ulusal değerleri ezdiğinin pek çok örneğine rağmen, kendimize özgü “Siyasi Tarih”i savunmağa yine de devam etmeliyiz diye düşünüyorum.

Başka bir sorunumuz da şudur: Biraz önce belirttiğim, “Siyaset” (İç Siyaset) alanıyla kavram karışıklığına koşut olarak, bazı Siyaset Bilimci,

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi uzmanı meslektaşlarımız, Siyasi Tarih Doçentlik Jürilerine girmektedir. Bu durumun bazı sorunlara yol açması doğaldır.

Bir diğer sorununuz da şudur: Bildiğimiz gibi, Uluslararası İlişkiler alanında önce Siyasi Tarih disiplini doğmuştur; sonra Devletler Hukuku, en sonra da Uluslararası İlişkiler. (Aslında burada da başka bir isim sorunu vardır: Doğrusunu uzmanları bileceklerdir; ancak, “Uluslararası İlişkiler” alt-dalının adının, “Uluslararası İlişkiler Kuramı” veya “Uluslararası Politika” olması daha uygun görünmektedir.)

Ülkemizdeki birçok “Uluslararası İlişkiler”ci, “kuram”dan ziyade, Siyasi Tarih’le meşgul olmayı tercih etmektedir. Son yıllarda bazı Doçent adayları Uluslararası İlişkiler (Kuram) dalında başarılı olamayınca, Siyasi Tarih’den başvurmaktadır. Ancak, Siyasi Tarih’den de başarılı olamamaktadırlar.

Elbette, Uluslararası İlişkiler genel alanı içinde en büyük yakınlık Siyasi Tarih ile Kuram arasındadır. Ayrıca, gayet doğal olarak, birçok kişi, alanların tarihsel sürecine de uygun biçimde, önce Siyasi Tarih’çiyken, daha sonra Kuram alanına geçmiştir. Ancak, o alana geçtikten sonra da, elbette kendisinden beklenen, Kuram’la ilgili çalışmaktır.

Siyasi Tarih’çiler olarak, alanımızla ilgili çalışanların sayısının fazla olmasından tabii ki memnuniyet duyarız. Ancak, Kuram’la ilgili olanlar, asıl kendi alanlarına daha fazla katkıda bulunurlarsa, Siyasi Tarih’çiler de, bu rekabetin de etkisiyle, kendi alanlarına daha çok hizmet için çalışırlar diye düşünüyorum. Üstelik, Siyasi Tarih’çiler, kendilerine en yakın alan olan Kuram’cılardan da yararlanarak, niteliklerini daha da geliştirebilirler böylece. Tabii, Siyasi Tarih’çilerin daha nitelikli eserler vermesi de, Kuram’cıların çalışmalarının daha iyi olması için gerekli malzemeyi sağlayabilecektir.

Burada, alanımızın bir diğer sorunu ortaya çıkmaktadır: Ülkemizde arşivlerin düzenlenmesi yolunda son 20 yılda önemli olumlu gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Ancak, özellikle Dışişleri Bakanlığımız’ın Cumhuriyet dönemi belgelerinden yararlanmak konusundaki güçlükler devam etmektedir.

Yine, politikacı ve diplomatlarımızın, Siyasi Tarih alanı için çok değerli olan siyasal anılarında belirgin bir artış olması elbette sevindiricidir. Ancak, bu alanda ülkemize özgü çeşitli nedenlerle duyulan çekingenlikten dolayı, hala, mesela İngiltere’deki yaygınlıkta değildir.

Yine, İngiltere’deki Siyasi Tarih çalışmalarında çok önemli yer tutan, özellikle diplomatlara ait mektup koleksiyonları (“*private papers*”) da ülkemizde yaygınlaşmamıştır.

Ülkemizde Siyasi Tarih alanıyla ilgili bir güçlük de şudur: Dünya'nın ileri üniversitelerinde yıllardır, bölge, ülke, sorun uzmanlığı gelişmiştir. Ülkemizde ise, hala "özel uzmanlık"tan ziyade "genel uzmanlık" revaçtadır.

Bu sorunlarımızın fazlalığı yeterince karamsar bir hava yaratmış olabilir. Ancak, iyimser olabilmemiz için çok önemli bir nedenimiz şudur: Sonsuzluğa göç eden ve yalnız engin bilgileriyle değil, başta bağımsız yönleri olmak üzere üstün kişilikleriyle de anıtlı Prof. Ahmet Şükrü Esmer, Rifki Salim Burçak, Fahir Armaoğlu, Coşkun Üçok ve bugün andığımız Oral Sander gibi büyük Siyasi Tarih'çilerimizin bıraktığı eserlerden de yararlanabilen genç kuşak yetenekli bilim insanlarımız, onların açtığı yoldan ilerleyerek bütün bu sorunların üstesinden gelmek için vargüçleriyle çalışacaklardır.

Bu inançla, toplantımıza oturma başkanı ve konuşmacı olarak katılan değerli meslektaşlarımıza, başta Sayın Dekanımız ve Anabilim Dalımız'daki sevgili çalışma arkadaşlarım olmak üzere organizasyonda katkısı bulunan herkese ve siz konuklarımıza şükranlarımızı sunarım.

I. OTURUM:

SİYASİ TARİH DİSİPLİNİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

DÜNYADA SİYASİ TARİH DİSİPLİNİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

*Doç. Dr. Melek M. FIRAT**

Siyasi tarih disiplininin ortaya çıkışı ve gelişimi, bir anlamda, tarihin 19. yüzyıldan bu yana yaşadığı bilimselleşme serüveninin öyküsüdür. Nietzsche'nin de belirttiği gibi, insanı hayvandan ayıran temel özellik anımsamak, insan toplumlarını hayvan sürüsünden ayıran temel özellik de “kolektif hafıza” adı verilen tarihtir¹. Aynı zamanda insanın hayvanla kıyaslandığında mutsuzluğunun nedeni de olan bu geçmişini anımsama, merak etme ve öğrenip aktarma gerekliliği ilk insandan bu yana çeşitli biçimler altında insan yaşamının öykülenmesi sonucunu doğurmuştur. Başlangıçta mitoloji olarak ortaya çıkan insanın geçmişini öyküleme gereksinimi, “istoria” sözcüğünü ilk kullanan kişi olan Herodot’la birlikte ilk kez bugünkü tarih anlayışımıza yakın bir anlam kazanmaya başladı: İnsan topluluklarının başından geçenleri kaydetme yoluyla edinilen bilgi yani tanık olunan ve haber alınan şeylerin anlatılması². Böylece Eski Yunan’dan itibaren gerçekte yaşanmış olan, mitolojiden ayrılmaya başladı. Thukidides’le birlikte tarih yalnızca bir kaydetme ve aktarma işi olmaktan çıktı, bununla birlikte geçmişte kalan insanî ve toplumsal olayları yorumlama, nedenlerini açıklama işi olarak da anlaşılmaya başladı³. Gerçeklik üzerine vurgu yapan tarih artık mitolojiden ayrılmakla birlikte, yine de hakiki bilgi olan felsefenin içinde yer almaz. İnsanî ve rastlantısala ait olduğu için çokluğun bilgisidir ve akıl yoluyla ulaşılabilecek genellemelere varamaz. Bu nedenle de felsefenin karşıtıdır, olsa olsa edebiyatın bir alt dalıdır. Hristiyanlık’la birlikte Ortaçağ Batı toplumuna giren “çizgisel zaman” kavramı yani insanın Tanrı tarafından belirli bir erek için başı ve sonu olan bir zaman içinde yaratılmış olduğu inancı, tarihi bu ereksellikte felsefeyle yakınlaştırdı. Rönesans’la birlikte insan aklının öne

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasal Tarih Anabilim Dalı.

¹ Friedrich Nietzsche, **Tarih Üzerine**, çev. Nejat Bozkurt, İstanbul, Say Yayınları, s. 1-3.

² Doğan Özlem, **Tarih Felsefesi**, İstanbul, Anahtar Yayınevi, 1994, s. 17.

³ **Ibid.**, s. 18.

çıkması bir yandan felsefeyi tündengeline dayalı rasyonel düşünme temeline oturturken, diğer yandan da ampirik bilginin bilim olarak kabul edilmesi sonucunda doğa bilimlerinin gerçek bilim olduğu inancını yerleştirdi. Böylece felsefe ile bilim birbirinden ayrılırken, her ikisi de tarihi edebiyatın bir dalı olarak görüp, ikincil bir konuma yerleştirdiler⁴. Tarih yazıcılığının amacı, insanlara geçmişi anlatarak ahlâksal dersler çıkarmalarını sağlamaya çalışmaktır. Bu genel tablo içinde ayrıksı bir isim olarak N. Machiavelli ortaya çıkar. Devletler arasındaki düşmanlıkların nedenlerinin politik açıdan araştırılması gerektiğini ileri süren Machiavelli, devlet adamlarının her şeyden önce geçmişi doğru bilmeleri gerektiğini ileri sürerek, olayların gerçek nedenlerinin anlatılması gerektiğini savunur. Bu anlamda Machiavelli'yi retrospektif bir bakışla Siyasi Tarih'in ilk kurucusu olarak gösterebiliriz⁵. Ancak, tarihin edebiyat olarak kabul edildiği bir dönemde Siyasi Tarih'in bunun ötesinde bir disiplin olarak ortaya çıkması elbette söz konusu değildi. Bunun için tarihin bilimselleşme sürecini tamamladığı XIX. yüzyılı beklemek gerekecekti.

I. METODOLOJİK TARİH ANLAYIŞI VE SİYASİ TARİHİN DOĞUŞU

Aydınlanma çağının insan aklını öne çıkaran ve “bilimsel” yöntemlerle doğaya egemen olma anlayışının sanayi devrimiyle birlikte olağanüstü başarıya ulaşması, genel olarak sosyal bilimleri etkilemekten de geri kalmadı. Madem ki doğanın işleyiş yasaları olguların gözlemlenmesi sonucunda ortaya çıkmıştı ve bu sayede insanlar çevrelerindeki doğaya egemen olmaya başlamışlardı, o halde aynı bilimsel yöntemleri kullanıp, yani olguları gözlemleyerek bulunacak neden-sonuç ilişkisiyle yasalılığa ulaşmak ve böylece toplumların ilerleme yasalarını keşfederek toplumu dönüştürmek neden mümkün olmasındı? Yeni çağın parlayan yıldızı sosyoloji olmakla birlikte, tarihçiler de bu sürecin dışında kalmadılar. Dönemin tarihçileri, doğa bilimlerinin başarısının gölgesinde, aynı yöntemleri izleyerek kendi araştırma dallarına da bilimsel sıfatını kazandırma uğraşına giriştiler. Bilimsel çalışmanın, olguların gözlemlenmesi ve gözlemlenebilen düzenliliklerden yasaların çıkarılması biçiminde iki aşamadan oluştuğu kabul edildiğinden, tarihçiler ilk iş olarak olgu avına çıktılar⁶.

Tarih araştırmalarında modern yöntemlerle çalışma, XVIII. yüzyıl sonlarında, Hannover'deki Göttingen Üniversitesi'nde Niebuhr tarafından

⁴ Ibid., s. 35-40.

⁵ Guy Dhoquois, *Histoire de la Pensée Historique*, Paris, Armand Colin, 1991, 97-99.

⁶ E. H. Carr, *Tarih Nedir?*, 5. Baskı, İstanbul, İletişim, 1996, s. 25-26.

başlatıldı. Bir grup tarihçi, tarihsel metinleri eleştirel biçimde gözden geçirerek, yanlışları ayıkladılar ve mümkün olduğunca çok güvenilir belgeyi gün ışığına çıkarmaya çalıştılar. Amaçları, “tarih öğreniminden pasaklılığı gidermek, hata ve yanlışları yok etmek, tanıtanmış ve doğrulanmış tarihî olayların sağlam tabakasını sağlamaktı⁷.”

Ancak, XVIII. yüzyıl boyunca temel sorun, doğanın sürekli kendisini yinelediği anlayışının egemen olmasıydı. Sürekli değişen tarihsel gelişmeye kendisini yinelediği kabul edilen doğanın incelenmesine ilişkin bilimsel yöntemlerin nasıl uygulanacağıyla kafasını meşgul olan tarihçilerin işini XIX. yüzyılda yaşanan önemli bir gelişme kolaylaştırdı. 1859’da Charles Darwin, “*The Origin of Species*” başlıklı kitabını yayınlayınca bu temel soruna da çözüm bulunmuş oldu. Doğanın sürekli evrim halinde olduğu teorisi kabul görünce, doğa ile toplum arasındaki temel farklılık ortadan kalktı⁸. Artık tarihçiler daha emin bir biçimde doğa bilimlerinin yöntemini izleyerek geçmiş toplumların bilgisine ulaşmaya çalışabilirlerdi.

Niebuhr’un tarihi bilimselleştirme konusunda atmış olduğu ilk adımlar, yine Almanya’da Leopold von Ranke (1795-1886) tarafından izlendi. 1825’ten itibaren Berlin Üniversitesi’nde ders vermeye başlayan ve bilimsel anlamda ilk tarih kürsüsünü kuran Ranke, doğası gereği “spekülatif”, “öznel” ve “ahlâkçı” olan tarih felsefesini tartışmaya açarak, önce Almanya’da, ardından Fransa’da egemen olacak “bilimsel”, “nesnel” (ya da pozitif) tarihin ölçütlerini ortaya koymaya çalıştı. Ranke’ye göre⁹,

1. Tarihçinin görevi geçmiş yargılamak ve çağdaşlarını eğitmek değil, gerçekte geçmişte ne olduysa onu ortaya çıkarmaktır.

2. Bilen özne (tarihçi) ile bilinecek nesne (tarihsel olgu) arasında hiçbir karşılıklı bağımlılık yoktur. Tarihçinin toplumsal koşullarından sıyrılıp, tarihsel olgulara tarafsız bakabileceği varsayılır.

3. “*Res gestae*” yani geçmişte yaşanan gerçekliğin bütünü anlamında tarih, objektif olarak kendi başına vardır ve bunun bilgisine ulaşılabilir.

4. Tarihçinin işi mekanik bir iştir. Tıpkı bir aynanın karşısındaki görüntüyü yansıtması veya bir fotoğraf makinesinin manzaranın resmini çekmesi gibi tarihçi de tarihsel olguları edilgen bir biçimde kaydeder.

⁷ David Thomson, **Tarihin Amacı**, çev. Salih Özbaran, İzmir, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983, s. 22.

⁸ A. G. Collingwood, **The Idea of History**, London, Oxford University Press, 1956, s. 26.

⁹ Guy Bourd  ve Herv  Martin, **Les Ecoles Historiques**, Paris, Edition de Seuil, 1983, s. 207-208.

5. Tarihçinin görevi güvenilirliği kesin belgelere dayalı yeterli sayıda olguyu ortaya çıkarmaktır. Belgelere dayalı olgular ortaya çıkarılınca, tarihin akışı kendisini kuracaktır.

Dolayısıyla, objektif olarak olgular ortaya konulduğunda, bunlar arasındaki benzerlikler, aynı nedenlerin aynı sonuçlara yol açacağını gösteren düzenlilikler yani tarihin akışını gösteren yasalar da kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Geçmiş bilimsel yöntemlerle yeniden kurulduğunda, geçmişin fotoğrafı çekildiğinde, gelecek de öngörülebilir hale gelecektir.

Ranke'nin başlattığı tarih çalışmaları Fransa'da yankı bulmakta gecikmedi. 1876'da Monod'un "*La Revue Historique*"ın ilk sayısında yayınladığı bildirisi, ardından Langlois ve Seignobos'un öğrenciler için tarih rehber kitabı, amaçlarını çok net ortaya koyuyordu: Tüm felsefi tartışmalar bir kenara bırakılarak ve objektiflik amaçlanarak, katı bir yöntemle yani kaynakların envanteri çıkarılarak, belgeler eleştiriye tabi tutularak, meslekte görev örgütlenmesine gidilerek geçmişin bilgisine ulaşmak. Bu durumda tarihçinin işi belgeleri sıralamakla, dış ve iç eleştiriye tabi tutmakla ve olguları genel çerçeve içine yerleştirmekle sınırlandırılıyordu. Nitekim, Seignobos, "*Introduction aux Etudes Historiques*" başlıklı kitabına "tarih belgelerle yapılır" diye başlıyor ve aynı kitabı "tarih, belgeleri gün ışığına çıkarmaktan başka bir şey değildir" diye bitiriyordu¹⁰. Tarihin ancak bu yolla edebiyat ve felsefeden kopup bilim haline gelebileceği düşünülüyordu.

19. yüzyıl Alman ve Fransız üniversitelerinde tarihçi grupları oluşturularak arşivlere dalındı. Teknik anlamda yan dallardan uzmanların da yer aldığı bu gruplar "objektif tarih" yazımını başlattılar. Yazılan tarih eserlerine bakıldığında ise, şu sonuçlarla karşılaşıldı:

1. Yazılı belgelere dayanıldığından ve bu belgeler daha çok devlet arşivlerinde bulunduğundan, ortaya çıkan tarih de siyasî, diplomatik ve askerî olaylara ağırlık veren bir tarih yani Siyasi Tarih oldu. Devlet merkezli bu tarih yazımında kişilerin rolü öne çıktı.

2. Belgelere dayanma ısrarı, dili kurulaştırdı ve edebi değerden yoksun tarih kitapları akademisyenler dışında okunma çekiciliğini kaybetti.

3. Olgular objektif olarak ortaya konulduğunda, tarihin ilerleme yasalarının da kendiliğinden ortaya çıkacağına inanıldığı için tarihçi her türlü değerlendirmeden uzak durmaya çalıştı. Tarih eserleri de kuru bir betimlemenin ötesine gidemedi.

4. Bu tarih anlayışının siyasal izdüşümüne baktığımızda da, bu denli katı yöntem ilkelerine rağmen, ideolojik tarih yazımından kaçınılmadığı ortaya çıktı. Özellikle ulusal birliğini kurma aşamasındaki Almanya'da ve

¹⁰ H. I. Marrou, *De La Connaissance Historique*, Paris, Edition de Seuil, 1955, s. 61.

1871'de ulusal gururu zedelenmiş olan Fransa'da, ulusu yücelten tarihler ortaya çıktı ve ulus kavramının bulunmadığı dönemler dahi ulusalcı bir bakışla kaleme alındı. Dolayısıyla Tarih Siyasi Tarih'e dönüştüğü gibi, ortaya çıkan Siyasi Tarih, ulus-devletin ideolojik altyapısını kurma ve ulus kimliğini berkitme görevini üstlendi. Ardından, her ulus devletin birörnek vatandaş yetiştirme amacı doğrultusunda eğitimin temel unsuru oldu.

Kısaca XIX. yüzyılda tarihi bilimselleştirme çabaları Siyasi Tarih disiplininin yani nesnesi devlet olan bir tarih yazımının ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Dönemin siyasal yaşamı, ulus-devletlerin egemen olduğu siyasal sistemi, tüm tarihi Siyasi Tarih'ten ibaretmiş gibi gören anlayışın gelişmesini kolaylaştırdı. Dolayısıyla Siyasi Tarih disiplini en parlak dönemini çocukluk çağında yaşadı.

Bununla birlikte, metodolojik tarihin beklendiği gibi tarihsel işleyişin yasalarını ortaya çıkarması söz konusu olmadı. Sadece yazılı belgelerle tüm geçmişin olduğu gibi betimlenmesinin sağlanamayacağı kısa sürede anlaşıldı. Üstelik bu tür bir tarih yazımı okuyucu kitlesinin ilgisinin azalmasına da yol açmıştı. Tarih dönemsel bir krize girmişti. Ancak, her şeye rağmen, Tarih artık bilimler panteonundaki yerini almıştı ve buradan çıkmaya niyeti yoktu. Metodolojik tarih anlayışına yöneltilen eleştiriler yine tarihçilerden geldi: Doğa bilimlerinin yöntemleri uygulanmıştı ama aynı başarılı sonuçlara ulaşılamamıştı çünkü tarih bir bilim olmakla birlikte farklı bir bilimdi ve doğa bilimlerinin yöntemini kullanamazdı.

Metodolojik tarih anlayışına ilk eleştiriler, XIX. yüzyılın sonunda Almanya'da Dilthey'den, İtalya'da Croce'den ve daha sonra İngiltere'den Collingwood'dan geldi. Tarihselci ya da idealist olarak tanımlanacak bu tarihçiler hem amaç hem yöntem olarak öncüllerini eleştiriye tabi tuttular. Tarihin doğa bilimlerinden farklı bir bilim olduğunu vurgulayan bu tarihçilere göre, tarih doğa bilimlerinin yöntemini izleyerek, olgu toplamakla işe başlayıp tümevarım yoluyla yasalara ulaşamazdı çünkü doğası gereği bu yöneme uzaktır. Tarihte yasa bulmak ve bunları deneye tabi tutmak mümkün değildir. Tarihin ayırıcı özelliği yasalar ve genellemelerden çok, fiilî, tekil ve özel olgularla ilgilenmektir. Tarihin nesnesi olan olgu biriciktir, kendi başına anlam taşımaktadır ve incelenmeye değerdir. Tarihin amacı, sadece geçmişi ortaya çıkarmaktır ve bu da tarihçi aracılığıyla gerçekleştirilir. Metodolojik tarihçilere yöntem açısından da eleştiri getiren idealist tarihçiler tarihsel olguların tarihçiden bağımsız bir anlam ifade edemeyeceğini ileri sürüyorlardı. Bu tarihçilere göre, tarih tarihçiden ayrılmaz. Belgeler kendi başlarına konuşmazlar. Tarihçi geçmişe ilişkin belirli sorularla yola çıkar, belgeleri araç olarak kullanır ve tarihi kafasında yeniden canlandırır. Tarih sadece tarihçi aracılığıyla ve tarihçinin onu kafasında yeniden canlandığı an bugüne taşınır. Tarihçi için eylemler önemlidir ama daha da önemli olan eylemler gerçekleştiren insanların hangi

düşünce ile bu eylemleri yaptıklarıdır. Doğa bilimlerinden farklı olarak incelenen olgunun bir dışı (tarihsel aktörlerin eylemleri ki belge ve kanıtlarla ortaya çıkar) bir de içi (tarihsel aktörlerin düşünceleri ki tarihçinin kurgulamasıyla ortaya çıkar) vardır. Tarihçi olgunun içine girmeye çalışır. Artık bir önceki kuşak gibi pasif değil, aktif bir yeniden yaratma süreci içindedir. Bir kez olgunun içine girdiğinde yalnızca olgunun nasıl olduğunu değil, niçin olduğunu da anlar. Tarihçi, bu kurgusal işlemi yani geçmişî yeniden canlandırma işini yaparken, canlandığı dönemin kavramları, değerleri ve ilkelerini kullanmak zorundadır. Ancak kendi döneminin değer yargılarından arınıp tarihte eyleyen aktörün düşünceleri ile kendi düşüncelerini özdeşleştirdiği zaman gerçek anlamda tarihe yani geçmişin bilgisine ulaşabilir ve geçmişî anlayabilir¹¹.

İdealist tarihçilerin bakış açılarına göre, tarihsel olguları kişiler gerçekleştirir ve aslolan o kişilerin düşüncesini tarihçinin yeniden kurabilmesidir. Tarihsel olgu bireyin eylemi olarak anlaşılınca, ister istemez Siyasi Tarih yine tarih yazımının merkezinde kaldı. Oysa XX. yüzyılın başında, önce metodolojik tarih, ardından idealist tarih anlayışlarına yöneltilen eleştiriler daha radikaldi. Ve, tarihe yöneltilen her eleştiriden Siyasi Tarih de nasibini aldı.

II. SENTEZCİ TARİH ANLAYIŞI VE SİYASİ TARİHİN GÖZDEN DÜŞÜŞÜ

XX. yüzyılın başında yaşanan krizler, özellikle de I. Dünya Savaşı, XIX. yüzyıl bilimsel iyimserliğine büyük bir darbe indirdi. İnsan toplumlarının iyiye doğru evrildiği inancından kaynaklanan ilerleme anlayışı büyük yara aldı. Yine, bu ilerlemenin yasalarının doğruluğu kanıtlanmış olguların toplanmasıyla keşfedilebileceği ve insanın geleceği öngörüp düzenleyebileceğine dayalı tarih anlayışı da şiddetli eleştirilere maruz kaldı. Ancak, pozitivistin temel değerlerinden ödün verilmeksizin yani ilerleme anlayışından ve insan toplumlarının ilerleme sürecinin genel eğilimlerinin saptanabileceği görüşünden ödün verilmeksizin, bu amaca ulaşabilmenin yolu olarak tarihin öteki sosyal bilimlerle, özellikle de sosyolojiyle ittifak yapması gerektiği savunulmaya başladı. Karl Marx, August Comte ve Herbert Spencer'in etkilerinin açıkça görüldüğü bu bakış açısı, belli ve tekil olaylara dayalı betimleyici anlatıyla tarihin bilimselleşmesinin söz konusu olamayacağı düşüncesinden yola çıkmıştı ve tarihin geçmişi ancak kanıtları insan davranışının genel kurallarının hesaplanmasına imkân veren ve daha önceden mevcut olan açıklayıcı bir çerçeveye yerleştirerek ortaya

¹¹ Collingwood, *op. cit.*, s. 202-216.

koyabileceği savunuluyordu¹². Almanya'da "Toplumsal Tarih", ABD'de "Yeni Tarih" olarak adlandırılan bu yeni anlayışın en önemli temsilcileri Fransa'da 1929'da Strasbourg'da Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından çıkarılmaya başlanan "*Annales d'Histoire Economique et Sociale*" dergisinin çevresinde kümelenen tarihçiler, coğrafyacılar, sosyologlar, iktisatçılar vb. bilim adamlarının oluşturduğu *Annales* Okulu oldu ve XX. yüzyıl tarih bilimine damgasını vurdu¹³.

Fransa'da *Annales* Okulu'nun öncülü olarak 1900 yılında tarihçi Henri Berr'in yayınlamaya başladığı "*Revue de Synthèse Historique*" adlı dergiyi görürüz. XIX. yüzyıl tarihçilerini eleştiren Berr, bireyin tarihteki önemini yadsımamakla birlikte, 1911'de yayınladığı "*La Synthèse en Histoire*" başlıklı kitabında, belirli bir toplumsal gruba ve belirli bir döneme bağlı bireyin eylemlerinin, bu toplumsal grup ve dönem incelenmeksizin bir anlam taşımayacağını vurgulamaktadır¹⁴. Durkheim Okulu'na bağlı sosyolog Simiand ile metodolojik tarih anlayışına bağlı tarihçi Seignobos arasında yaşanan tartışma konuyu iyice alevlendirdi. 1903'te "*Methode Historique et Sciences Sociales*" başlıklı bir makale yayınlayan Simiand, tarihsel olayları kronolojik bir çerçeve içinde sunmanın bilimsel bir yanı bulunmadığını, gerçek bilimin doğrulanabilir varsayımlar sunmak zorunda olduğunu, tek başına bir anlam ifade etmeyen soyutlanmış olayların düzenlilikleri ve ilişkiler sistemini belirleyebilecek dizilerle bütünleştirmek gerektiğini ileri sürüyordu¹⁵. Yine bu dönemde beşerî coğrafya alanında önemli adımlar atan Vidal de la Blanche Fransa'nın kırsal kesimlerinde yaptığı çalışmalarda tarihsel dokuya özel bir yer vermeye başlamıştı. Tarihçilerin kendi içlerinde yaptıkları eleştirilere öteki toplumbilimcilerin dışarıdan yaptıkları eleştiriler ekleniyordu ve Fransa'da tarihin bilim niteliği kazanmasına ilişkin tartışmalar düşünce ortamının odağında yer alıyordu.

Annales Dergisi, Almanya'yla sınırdaş ve dolayısıyla komşu ülkedeki gelişmeleri de yakından izleyebilme olanağına sahip Strasbourg'da böyle bir ortamda yayın hayatına başladı. Bloch ve Febvre, dergiyi çıkarırken hedeflerini olay-tarihçiliğini bir kenara bırakarak, tarihi bilim düzeyine çıkarmak ve bununla bağlantılı olarak, sosyolojinin egemenliğine son vererek tarihe öteki toplumsal bilimler içinde merkezî bir konum

¹² Alun Munslow, *Tarihin Yapısökümü*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 2000, s. 42-43.

¹³ Georg G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 37-65.

¹⁴ Henri Berr, *La Synthèse en Histoire*, Pais, Albin Michel, 1953, s. 69-70.

¹⁵ Peter Burke, "Modern Avrupa'nın İlk Dönemlerinde Toplum ve Ekonomiye Giriş," çev. Fatma Tümen, *Tarih ve Tarihçi*, (der.) Ali Boratav, İstanbul, Alan, 1985, s. 13-14.

kazandırmak olarak belirlemişlerdi¹⁶. Nitekim derginin 1929'daki ilk yazı komitesinde 4 tarihçinin yanı sıra bir sosyolog, bir coğrafyacı, bir siyaset bilimci ve bir iktisatçının yer alması *Annales* Okulu'nun disiplinlerarası çalışmalarla ancak geçmişteki insan yaşamının bilgisine ulaşılabilceği konusundaki görüşünü yansıtmaktadır.

Annales Okulu tarihçileri olay-tarihçiliğinin bilimsellik için yeterli olmayacağını belirterek yalnızca metodolojik tarihçilere eleştiri yöneltmekle kalmadılar, idealist tarihçileri de karşılarına aldılar. Tarihi insan eylemleriyle sınırlayan ve eyleyen insanın düşüncesine girerek geçmişi anlamının mümkün olduğunu ileri süren tarihçilere karşı, insanın içinde bulunduğu koşulları etkilemesi kadar bu koşullar tarafından da etkilendiğini belirterek, bir tarihsel aktörün eylemlerini anlayabilmek için onun kafasının içine girmenin yeterli olamayacağını, yaşadığı dönemi ve koşulları da incelemek gerektiğini savundular. Yine idealist tarihçilerin yönteminin insanı rasyonel bir varlık olarak ele almasının yanlışlığına vurgu yaparak, Freud'dan yola çıkıldığında her zaman rasyonel olmayan insanın düşüncelerinden hareketle geçmişin açıklanamayacağını, bunun boş bir uğraş olacağını belirttiler. Tüm bunlardan sonra da, idealist tarihçilerin yönteminin işe yarasa bile salt Siyasi Tarih açısından geçerli olacağını, diğer alanlardaki insan yaşamının geçmişine ışık tutamayacağını ileri sürdüler.

Peki, *Annales* Okulu'nun savunduğu tarih anlayışının temel özellikleri neydi? *Annales* Okulu, tarihi öteki toplum bilimleri arasında merkezî bir konuma yerleştirmek isterken aslında bilimselleştirme çabalarını ifade ediyordu. Önlerindeki sorun, bilimin kuramı zorunlu kılmasıydı. Kuram içinse doğrudan gözlem yapabilmek ve varsayımları deneye tabi tutarak öngöründe bulunabilmek gerekiyordu. Oysa tarih doğası gereği tüm bunlara olanak sağlayamıyordu. *Annales* Okulu bu olanaksızlıkları ortadan kaldırmakla işe başladı. Bloch'a göre, arkeoloji, coğrafya, dilbilim, siyaset bilimi, ekonomi, sosyal psikoloji, demografi vb. disiplinler geliştikçe, tarihçinin geçmişle doğrudan bağlantı kurması ve doğrudan gözlem yapabilmesi olanaklı hale geliyordu. Ayrıca, tarihçi için laboratuvar da deney yapması olanaksızsa da, karşılaştırma yönteminin yardımıyla öngöründe bulunmak olasıydı¹⁷. Dolayısıyla, tarihçi bir sorunla yola çıkmalı, çeşitli disiplinlerin yardımıyla gözlem yapmalı ve karşılaştırma yöntemiyle varsayımlarını sınamalı ve öngöründe bulunmalıydı. "Sorunsal tarih" olarak adlandırılan bu tarih anlayışı anlatsal tarihi dört noktada değişime uğratmıştı¹⁸:

¹⁶ Hervé Coutau-Bégarie, *Le Phénomène Nouvelle Histoire: Grandeur et décadence de l'école des Annales*, Paris, Economica, 1989, s. 31.

¹⁷ Marc Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Birey ve Toplum, 1985, s. 33-38 ve 79.

¹⁸ Coutau-Bégarie, *op. cit.*, s. 33-38.

1. Anlatısal tarihin konusu olay ve zaman iken, sorunsal tarihin konusu dönemler ve olay kümeleri tarafından belirlenen sorundur.

2. Anlatısal tarihin inceleme nesnesi biricik olay iken, sorunsal tarihin inceleme nesnesi tarihsel yapılar, kavramlar, büyük olaylar vb.'dir.

3. Anlatısal tarihin amacı olayların kökenini bulmak iken, sorunsal tarihin amacı olayları sistemleştirmek ve varsayımlar oluşturabilmektir.

4. Olayları inceleyen anlatısal tarihte nedenselliğin bu olayların içinde bulunduğu ve mantık-sezgi yoluyla çıkarılabileceği kanısı egemen iken, sorunsal tarih niceliksel yöntemler ve karşılaştırma yoluyla nedensellik bağının kurulabileceğini savunur.

Bloch'a göre, tarih zaman içindeki insanın bilimidir. Tarihçinin ayırıcı özelliği geçmişteki insanı incelemesidir. Bu, iki yönlü inceleme sonucunda mümkün olmaktadır. *Regressif* (geriye doğru) yöntem olarak adlandırılan yöntemin özü, geçmiş şimdikiyle şimdiki de geçmişle anlamak biçiminde özetlenebilir. Geçmiş şimdikiyle anlamak sorunsal tarihin doğal sonucudur. Bugünü gözlemek ve kavramak, doğru soruyla işe başlamanın ilk koşuludur. İnceleme bugünden, yani daha iyi bilinenden geçmişe, yani daha az iyi bilinene doğru yapılacak tersine bir okumadır¹⁹.

Bugünden soru sorarak yola çıkıp zaman içindeki yaşamının bilgisine ulaşmaya çalışılan insan ise, birbirinden ayıramayacağımız çeşitli öğelerden oluşan karmaşık bir yapı içinde yer almaktadır ve kendisi de karmaşık bir yapıya sahiptir. İnsanın gerçek bilgisine, bu yapıların bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp, çözümlenmesi sonucunda ulaşılacaktır²⁰. Bu nedenle, insanı, "... *homo economicus, philosophicus, juridicus* gibi hayaletlere bölmek anlamsızdır²¹." İnsan, tüm bunların bileşkesidir. Bu denli karmaşık bir olgunun tek başına tarihçi tarafından açıklanması olanaklı değildir. *Annales Okulu*'nun insanı tüm yönleriyle incelemek temeline oturttuğu bütüncül tarih anlayışının zorunlu kıldığı yöntem disiplinler arası ortak çalışmadır. Madem ki, insanın bilgisine ulaşmak tüm toplum bilimlerinin ortak amacıdır, o halde disiplinler arasındaki yapay engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. İnsanın tüm yönleriyle incelenmesi, anlaşılması ve açıklanması böyle bir işbirliğini ve bütüncül yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bu gelişmenin doğal sonucu ise, tarih tüm toplum bilimlerinin geçmişe projeksiyonu olduğuna göre, öteki toplum bilimlerinin tarihin potasında erimesi olacaktır.

Annales Okulu'nun ilk kuşak temsilcilerinin çabaları bütüncül tarih ve disiplinler arası işbirliği anlayışını yerleştirdi ama öteki toplum bilimlerini

¹⁹ Bloch, *op. cit.*, s. 28-30.

²⁰ Fernand Braudel, *Écrits sur l'Histoire*, Paris, Flammarion, 1969, s. 114.

²¹ Marc Bloch, *La Société Féodale*, Paris, Albin Michel, 1989, s. 97.

tarihin potasında eritmeyi başaramadı. Hatta kısa bir süre sonra, toplumbilimciler yapılan çalışmaların esas olarak tarih değil, sosyoloji çalışmaları olduğunu ileri sürmeye başladılar. Tarihin ayırıcı özelliğini belirginleştirmek, ikinci kuşak *Annales* Okulu tarihçilerinden olan ve 1946'da derginin başına getirilen Fernand Braudel'e kaldı.²² Braudel 1958 yılında yayınladığı "Tarih ve Sosyal Bilimler: Uzun Dönem" başlıklı makalesinde²³, tarihi öteki toplum bilimlerinden ayıran temel özelliğin zaman olduğunu belirtmiş ve dinamik tarihin temellerini atmıştır. Bütüncül bir yaklaşımla geçmişteki insanı inceleyen tarihçinin çeşitli kronolojik sistemler arasında tercih yaptığını söyleyen Braudel zamanı kısa dönem, orta dönem (konjonktür) ve uzun dönem olarak ele alır ve bütüncül ve dinamik tarihin, geçmişi bu üç dönemde ve tüm yönleriyle incelemesi gerektiğini ileri sürer. Dönemlerin en aldattıcısı ve en kaprislisi olan kısa dönemde olayların ve kişilerin başat olduğunu, orta dönemde ekonomik ve toplumsal hareketlerin ve kurumların ele alınması gerektiğini belirten Braudel, en çok uzun dönemin üzerinde durmaktadır. Bu, yapıların incelendiği dönemdir. Bireyin hapsediği yapı, zamanın bozmadığı bir gerçekliktir. Üstelik tam ters bir oluşum da söz konusu olabilir. Yani, yapılar tarihin akışını etkileyebilir. Tarihin anlaşılmasında ve açıklanmasında en sağlıklı çözümlemeler, uzun dönemi ele alan çalışmalarda yapılabilir. Bu dönem, tarihi öteki toplum bilimlerine yaklaştırdığı gibi, öteki toplum bilimlerinin de karşılaştırma yöntemini kullanmalarına olanak tanır. Bireyi yapıların içine hapseden bu anlayışın siyasal izdüşümlerine baktığımızda, dünyanın anlaşılmasıyla yetinilmesi gerektiğini dolayısıyla değiştirilmesinin yapıların ve zamanın işi olduğunu görürüz. Bu anlamda Marksizm de dahil 19. yüzyılla mutlak bir kopuş yaşandığını görürüz.

Annales Okulu'nun ortaya koyduğu tarih anlayışının egemen olduğu XX. yüzyılın ilk yarısında, XIX. yüzyılda altın çağını yaşayan Siyasî Tarih'in tümüyle ikincilleştiğini söyleyebiliriz. Siyasî Tarih olay ve kişileri merkeze alıyordu oysa "olaylar tozdu" anlayışı artık egemendi. Bununla birlikte, Siyasî Tarih disiplinin varlığını korumayı sürdüren tarihçiler söz konusudur. İngiltere'de A.J.P. Taylor, Almanya'da Fritz Fischer, Fransa'da Pierre Renouvin ve öğrencileri Jean-Baptiste Duroselle, Jacques Thobie, Pierre Milza vd. hâlâ çalışmalarıyla tarih alanına katkılarını sürdürüyorlardı. Bununla birlikte Siyasî Tarih *Annales* Okulu'nun etkisinden mutlak anlamda kendisini yalıtamadı. Devletler arasındaki ilişkilerin tarihi olarak tanımlayabileceğimiz Siyasî Tarih eskiden devlet adamlarının eylemleriyle

²² Nazi işgaliyle yayınlarına ara veren dergi, 1944'te Paris'e taşındığında adını "*Annales: Economies, Sociétés, Civilisations*" olarak değiştirmişti. Bu anlamlı bir değişiklikti. Tek bir ekonomik ve toplumsal tarih yoktu. Çok sayıda ekonomiler, toplumlar, uygarlıklar ve bunların her birinin kendi tarihi vardı.

²³ Braudel, *op. cit.*, s. 41-83.

sınırlı bir konuya sahipken *Annales* Okulu'nun etkisiyle hem adını değiştirmek hem de konusunu çeşitlendirmek durumunda kaldı. Pierre Renouvin'in öncülüğünde 1955'ten 1970'e kadar yayınlanan kitaplar serisinin adı diplomatik tarih değil, Uluslararası İlişkiler Tarihi idi. Dolayısıyla Siyasî Tarih disiplini artık yalnızca devletler arasındaki siyasî olayları ele almakla yetinmiyor, devletler arasındaki ekonomik, kültürel vb. ilişkilere de yer veriyordu. Ayrıca Renouvin'in de ifade ettiği gibi, devletler arasındaki olayların nedenleri incelenirken bireylerin eylemlerinin nedenlerinden çok daha derin güçlerin etkilerinin ele alınması gerekiyordu²⁴. Dolayısıyla uzun dönemde Siyasî Tarih disiplini gözden düşmüş gibi görüne de, uzun vadede bu süreçten hem konu hem yöntem olarak zenginleşerek çıkacaktır.

Annales Okulu özelinde ele aldığımız toplumsal tarih anlayışı liberalizmin egemen olduğu bir döneme damgasını vuran metodolojik tarih anlayışına karşı çıkarken, Marksizmin etkisinin arttığı bir dönemde, Marksist tarih anlayışını benimsememekle birlikte Marksizmden etkilenecek ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla, pozitivistin temel unsurlarını içinde barındırıyordu: Bilgisine ulaşılabilir bir geçmişin varlığını kabul ediyor, değişimin ve ilerlemenin yasaları demesek bile eğilimleri olduğunu ve bunların keşfedilebileceğini kabul ediyordu. *Annales* Okulu'nun etkisinin azaldığı 1970'lerden itibaren ortaya çıkan post-modernizm ise, artık modernizmin bilim anlayışı olan pozitivist topyekûn savaş açarak, yalnızca Siyasî Tarihi değil tarihin varlığını sorgulamaya başlayacaktır.

III. POST MODERN TARİH ANLAYIŞI VE SİYASİ TARİH'İN VAROLMA SORUNU

Annales Okulunun klasik tarihin öğelerini (zaman, olgu, biriciklik) bozması ya da değiştirmesi, rölativizmin de etkisiyle 20. yüzyılın ikinci yarısında post-modernizmin yeşermesine gerekli ortamı hazırladı. Artık tartışılan doğası gereği geçmişi incelemenin mümkün olmadığı, dolayısıyla şimdiye dek söylendiği gibi tarihin bir bilim dalı değil, bir edebî metin olduğuydu. .

1984 yılında Fransız filozof Jean François Lyotard Post-Modern Durum başlıklı makalesinde post-modernizmi “merkezlerin ölümü”ne tanıklık eden ve “üst-anlatılara karşı kuşku”nun ortaya çıktığı bir durum olarak tanımlamaktaydı. Keith Jenkins bu iki noktayı şu şekilde açıklamaktadır: “Çeşitli merkezlerin ayrıcalıklı olduğunu varsayan (örneğin, Anglo-merkezli, Avrupa-merkezli, etno-merkezli, cinsiyet-merkezli, akıl-merkezli)

²⁴ René Girault, “De Renouvin à Renouvin,” içinde Pierre Renouvin, *Histoire des Relations Internationales I*, Paris, Hachette, 1994, s. I-XVIII.

bütün eski düzenleyici çerçeveler artık meşru ve doğal (doğal olduğundan meşru) değil, evrensel olmaktan uzak, tersine son derece özgül bir takım çıkarların eklenmesi açısından yararlı, geçici kurmacalar olarak görülmektedirler. Üst anlatılara kuşkuculuk ise, batılı gelişmelere anlam(lar) kazandıran bu büyük yapılandırıcı (metafizik) öykülerin canının çekildiği, hayatiyetlerini yitirdikleri anlamına gelmektedir. Ondokuzuncu yüzyılda Tanrı'nın öldüğünün ilânının ardından, onun dünyevî vekillerinin başına da aynı şey geldi. Ondokuzuncu yüzyıl sonuyla yirminci yüzyıl, akıl ile bilimin temellerinin oyulmasına tanıklık etti; bu durum, onlara dayanan bütün kesinlikçi söylemleri (bütün Aydınlanma projesini; kendini, diyelim hümanizm, liberalizm, Marksizm vs. içinde dışavuran insanın ilerlemesi, reform, özgürleşme gibi çeşitli programları) problematik bir hale getirdi.²⁵ Dolayısıyla, üst anlatıların egemen olduğu bilim ve tarih anlayışına karşı ciddi kuşkuların ortaya çıktığı görülmektedir.

O halde, post-modern anlayışa göre tarih denen şey nedir? Tarih, geçmişe dair ama kategorik olarak ondan farklı bir söylemdir. Tarih ve nesnesi olan geçmiş birbirinden farklıdır, çünkü geçmiş olup bitmiştir ve edimsel olarak değil; ancak farklı yayınlar aracılığıyla tarihçiler tarafından geri getirilebilir. Dolayısıyla tarih, tarihçinin yazdığıdır ve bu anlamda da metinler arası dilsel bir kuruluştur. Böyle olunca da, tarih bilmek geçmiş bilmek değil, okunan yazarın geçmiş hakkındaki okumalarını bilmek demektir. Yazarın kanıtlardan yola çıkarak kurguladığı öykü ise, kaçınılmaz olarak ideolojik bir üründür. Bu değişken metinler arasında da, yaşanmış geçmişin bilgisine sahip olmak epistemolojik olarak mümkün olmadığından, hiyerarşik bir üstünlük de söz konusu değildir. Doğru tarih kavramı iktidarların dayatmasıdır. Bilgi iktidarla ilişkili olduğundan, toplumsal sistem içinde güce sahip olanlar bilgiyi kendi çıkarlarına göre meşrulaştırarak dağıtırlar. Bugün artık, tarihin bir tür edebî metin olduğunu ve metinler arasında doğruluk açısından bir üstünlük bulunmadığını bildiğimize göre sorulması gereken soru tarihin ne olduğu değil, kimin için olduğu sorusudur²⁶. Amaç, bu bilinçle hareket ederek, iktidarın bilgi yoluyla dayattığı gücüne karşı çıkmak olmalıdır.

Dünyayı bir söylem olarak sunan post-modern anlayışın metinleri eşitlemesi ve her okuma eyleminin aynı zamanda bir yeniden yazma eylemi olduğunu belirtmesi, bireyin öne çıkmasıyla sonuçlandı. Bu birey artık akıl yoluyla dünyayı anlayacağına ve değiştireceğine duyduğu güvenle yola çıkan XIX. yüzyılın bireyi değildir. Dünyayı metinler aracılığıyla kurgulanan bir söylem olarak gören, bu anlamda kendi öyküsünün hiç de hiyerarşik olarak daha altta yer almadığına inanan, her okuduğu metini

²⁵ Keith Jenkins, **Tarihi Yeniden Düşünmek**, çev. Bahadır Sina Şener, Dost, Ankara, 1997, s. 71.

²⁶ *Ibid.*, 17-38.

aslında yeniden yazdığını da düşünen, dolayısıyla algılaması ve duyuları öne çıkmış bir bireydi. Dünyayı kurgulayan metinler gerçekliğin ancak bir parçasını, değişken bir parçasını ve o da okuyucunun algıladığı kadarıyla verebilirlerdi. Metin üretmek kadar tüketmenin de önem kazandığı, üretimin tüketimle özdeşleştiği bir süreç başlamıştı.

Post-modernizmin düşünce dünyasına egemen oluşunun, siyasal ve ekonomik alanda neo-liberalizmin egemen oluşuyla aynı döneme tekabül etmesi hiç de rastlantı değildi. Tarih yazımını iktidar kurmanın bir aracı olarak gösteren post-modernizm, aslında tam da iktidarı yeniden üretiyordu. Neo-liberal iktidarların gereksinim duydukları yeni insan tipinin yaratılmasında rol oynayarak ideolojik bir amaca hizmet ediyordu: Algılarıyla kendisini merkeze yerleştiren, verili bilgiyi gerçek kabul etmeden tüketen, toplumla bağlantısını metinler üzerinden kuran, eylemsiz ve eleştiriyi yetinen, eylemsel tepkiyi anlamsız bulan bir insan yaratmak.

Post-modernizmin darbesi tarih biliminin ve doğal olarak da Siyasî Tarih'in büyük darbe almasına yol açtı. Bu salt entelektüel çevrelerde yaşanan bir durum da değildi. Doğu Bloku'nun yıkılması ve SSCB'nin dağılmasıyla zaferini ilân eden neo-liberalizm de tarihin sonunu ilân etmişti. Ancak XXI. yüzyıla girerken ortaya çıkan siyasal ve ekonomik koşullar çeyrek yüzyıldır egemen olan bu akımın sorgulanmasını zorunlu kıldı. İmparatorluk kavramını yeniden diriltirerek kendisine tarihten meşruiyet araçları çıkarmaya çalışan ABD hegemonyasını öylesine somut gereçler kullanarak dayatmaya başladı ki, bu hegemonyaya rıza vermeyen kesimler için, post-modernizmin eleştirelliği hegemonun söylemini parçalamakta önemli işleve sahip olsa da, hegemonu karşı mücadele de metinler aracılığıyla algılanan dünya anlayışı bir anlam ifade etmemektedir. Olanı anlamak ve değiştirmek için, edilgen değil etkin, algılayan değil anlayan, okuyan ve eleştiren değil eyleyen insan gereklidir. Bu, koşulların XIX. yüzyılın akla güvenen iyimser insan ve bilim kavramına birebir geri dönüşü zorunlu kıldığı anlamına gelmemektedir. Tarih, yaşanan geçmişin bilgisine ulaşma çabasında, post-modernizmin eleştireliliğinin ve ezilmişlerin tarihini öne çıkarmasının getirdiği katkıyla zenginleşmiştir. Kendisine duyulan gereksinim popüler anlamda da artmıştır.

Tarih biliminin yeniden canlanmasıyla birlikte, 20. yüzyılda önemini görece kaybeden Siyasî Tarih disiplininin de yeniden canlanacağı kanısındayız. Küreselleşme ulus-devletleri ortadan kaldırmadığı gibi başta ABD olmak üzere ulus-devlete yapılan vurgular artmaktadır. Devletin rolünün siyasî alanda arttığı bir süreçte, devlet merkezli tarih yazımı önemini kaybetmeyecektir. Bu noktada önemli olan, Siyasî Tarih disiplininin iki yüzyıldan beri tarih biliminin kazanımlarında yararlanabilme başarısı gösterebilmesidir. Devletin salt siyasal değil, her türlü eylemini konu alan ve ideolojik söylemlerin eleştirisinden yararlanan bir Siyasî Tarih, geçmişteki insan yaşamına ışık tutacak tarih bilimini zenginleştireceği gibi, kişilerin hem devletle hem de yaşıadıkları dünyayla daha bilinçli ilişki kurmalarına da anlamlı katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Berr, Henri; **La Synthèse en Histoire**, Pais, Albin Michel, 1953.
- Bloch, Marc; **La Société Féodale**, Paris, Albin Michel, 1989.
- Bloch, Marc; **Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Birey ve Toplum, 1985.
- Bourdé, Guy ve Hervé Martin, **Les Ecoles Historiques**, Paris, Edition de Seuil, 1983.
- Braudel, Fernand; **Ecrits sur l'Histoire**, Paris, Flammarion, 1969.
- Burke, Peter; "Modern Avrupa'nın İlk Dönemlerinde Toplum ve Ekonomiye Giriş," çev. Fatma Tümen, **Tarih ve Tarihçi**, (der.) Ali Boratav, İstanbul, Alan, 1985.
- Carr, E. H.; **Tarih Nedir?**, 5. Baskı, İstanbul, İletişim, 1996.
- Collingwood, A. G.; **The Idea of History**, London, Oxford University Press, 1956.
- Coutau-Bégarie, Hervé; **Le Phénomène Nouvelle Histoire: Grandeur et décadence de l'école des Annales**, Paris, Economica, 1989.
- Dhoquois, Guy; **Histoire de la Pensée Historique**, Paris, Armand Colin, 1991.
- G. Iggers, Georg; **Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Girault, René; "De Renouvin à Renouvin," içinde Pierre Renouvin, **Histoire des Relations Internationales I**, Paris, Hachette, 1994.
- Jenkins, Keith; **Tarihi Yeniden Düşünmek**, çev. Bahadır Sina Şener, Dost, Ankara, 1997.
- Marrou, H. I.; **De La Connaissance Historique**, Paris, Edition de Seuil, 1955.
- Munslow, Alun; **Tarihin Yapısökümü**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 2000.
- Nietzsche, Friedrich; **Tarih Üzerine**, çev. Nejat Bozkurt, İstanbul, Say Yayınları.
- Özlem, Doğan; **Tarih Felsefesi**, İstanbul, Anahtar Yayınevi, 1994.
- Thomson, David; **Tarihin Amacı**, çev. Salih Özbaran, İzmir, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1983.

TÜRKİYE’DE SİYASİ TARİH YAZICILIĞI VE SİYASİ TARİHÇİLERİMİZ

*Prof. Dr. A. Haluk ÜLMAN**

Türkiye’de, sosyal ve siyasal bilimlerle ilgili öğretim yapan hemen her fakültede bugün (örneğin Diploması Tarihi, Uluslararası İlişkiler Tarihi gibi) değişik isimlerle de olsa Siyasi Tarih Dersleri okutuluyor. Oysa bu dersler, bir zamanlar, yalnızca Mekteb-i Mülkiye’de okutuluyordu ve ilk hocası da, “*vakay-ı nüvis*” Abdurrahman Şeref Bey’di. O bakımdan, Türkiye’de Siyasi Tarih öğretiminin Mülkiye ile başladığı söylenebilir. Sonra oradan İstanbul Darülfünü’na bağlı Mekteb-i Hukuk’un, daha sonraysa büyük bir olasılıkla 1915’li yıllarda İstanbul Ticaret Mektebi’nin (sonradan İstanbul Ticaret ve İktisat Yüksek Okulu, şimdilerde Marmara Üniversitesi) ders programına alınmıştır. Türkiye’deki Türkçülük akımının tanınmış isimlerinden Yusuf Akçura’nın 1920 yılında yayınlanmış, “*Şark Meselesine Dair Tarih-i Siyasi Notları*” adını taşıyan bir başka kitabı İstanbul, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaasında basılmış olduğuna göre, Akçura o tarihlerde bu dersi o mektepte de okutuyor olmalı.

Bu kısa sunumumda ben, Siyasi Tarih öğretimine emeği geçmiş tüm bilim adamlarımızı saygıyla anarken, daha çok bu disiplinin Mülkiye’deki serencamının üzerinde duracağım. Fakat, bu alanda Türk akademik yaşamına örneğin merhum Prof. Coşkun Üçok (AÜ Hukuk Fakültesi), Prof. Reşat Kaynar (İstanbul Ticaret ve İktisat Yüksek Okulu) gibi büyük hizmetleri geçmiş ve örneğin Prof. Dr. Toktamış Ateş gibi (İÜ Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri) hâlâ geçmekte olan değerli hocaların isimlerini de anmadan geçemeyeceğim.

* Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı.

Bana sağladığı bilgilerle bu araştırmanın gerçekleşmesine büyük katkısı olan İstanbul Bilgi Üniversitesi yardımcı doçentlerinden Dr. Boğaç Erozan’a burada teşekkürü bir borç bilirim.
H.Ü.

Abdurrahman Şeref Bey-1859'da, "Mekteb-i Funun-u Mülkiye" adıyla kurulan Mülkiye'de, ilk tarih öğretiminin 1878-1895 yılları arasında, Abdurrahman Şeref Bey'le başladığı anlaşıyor.

Sonradan adı "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane" olarak değiştirilen okulumuzda aynı zamanda müdürlük görevini de yapan Abdurrahman Şeref Bey, Mülkiye'de ders kitabı olarak okutulmak üzere "*Tarih-i Devlet-i Osmaniye*" adını taşıyan iki ciltlik bir kitap da yazmış. Abdurrahman Şeref Bey bu kitabının ikinci cildinin ilk beş bölümünde, III. Mehmet'ten (1595), Islahat Fermanına (1856) kadar Osmanlı devletindeki iç gelişmeleri inceledikten sonra, 10. bölümde 1789'dan bu yana Avrupa'da yaşanan olayları da ele almış ve bugün Siyasi Tarih dersi kapsamı içinde okutulan;

- Fransız İhtilâli,
- Kutsal İttifak, Viyana Kongresi
- 1830 ve 1848 İhtilâlleri
- İtalyan ve Alman Birliklerinin kurulması
- İngiliz-Çin Afyon Savaşı
- Amerikan İç Savaşı gibi konuları işlemiştir.

Abdurrahman Şeref Bey'in Siyasi Tarih'in tarihi açısından bir başka öncü eseri de, Donanma Mecmuasında bir seri olarak yayımlandıktan sonra kitap haline getirilen "*Harb-i Hazırın Menşe'i*" (Birinci Dünya Savaşı'nın Kökeni) adlı kitabıdır. A. Şeref Bey bu kitabında Avrupa'daki gelişmeleri yukarıda andığım eserinde bıraktığı yerden alarak

- 1870 Fransa-Prusya savaşının kaynaklarını, bu arada Prusya Şansölyesi Otto von Bismark'ın diplomaside gösterdiği hünerleri ve III. Napoleon'un yanlışlarını
- Frankfurt Antlaşması'ndan (1871) Berlin Antlaşmasına (1878) kadar geçen süre içindeki siyasal gelişmeleri,
- Berlin Antlaşması'ndan II. Meşrutiyetin ilânına (1908) kadar yaşanan iç ve dış olayları kaleme almıştır.

Türkiye'deki tarih yazıcılığına yeni bir soluk getirmiş olan Abdurrahman Şeref Bey yukarıda adı geçen iki ciltlik eserinin giriş bölümünde, "*okullar için ders kitabı yazılırken en çok tarih konusunda güçlük çekildiğini*" belirterek şöyle diyor:

“ Özet bilgi gibi ayrıntılara girmek de tarihten beklenen faydayı sağlamaz... Olayların yalnız oluşumunu anlatmakla yetinmemeli, sebepleri ve sonuçları da araştırılarak, olup-bitenlerin özü kavranmalı ve meydana gelen olaylardan

gelecekte olabilecekleri anlamaya çalışılmalıdır. Tarih eğitiminin beklenen amaç budur."

Abdurrahman Şeref Bey'in Ardılları: Abdurrahman Şeref Bey'in ardından yazılmış en eski "Tarih-i Siyasi" kitabı, eski sadrazamlardan (Sadır-ı Esbak) Kamil Paşa tarafından yazılmış olan 1904 tarihli "*Tarih-i Siyasi Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*"dir. (Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi kitaplığında D12801 numarasıyla kayıtlı).

Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı'na ön gelen günlerde İstanbul'da, Avrupa tarihine duyulan ilginin arttığını gözlemliyoruz. Örneğin 1909-1910'da, Charles Seignobos'un "*Histoire Politique de l'Europe Contemporain*" (1897) adlı kitabının Ali Reşat Bey tarafından "*Tarihi Siyasi, Asr-ı Hazırda Avrupa, 1814'ten 1896'ya Kadar*" adıyla yayınlandığını görüyoruz.

Aynı biçimde, o yıllarda Siyasi Tarih Mekteb-i Mülkiye'nin yanı sıra Darülfünun'da da okutuluyor olmalı ki, Ahmet Tevfik Bey'in 1909 yılında İstanbul Darülfünun Matbaası'nda basılmış "*Tarih-i Siyasi*" adında bir kitabı var.

Ali Kemal Bey- Abdurrahman Şeref Bey'in 1895 yılında Mülkiye'den alınarak Galatasaray Lisesi'nin başına geçmesinden sonra okulumuzdaki tarih derslerini vermeye ünlü Ali Kemal Bey başlıyor.

Ali Kemal de bir Mülkiyeli. Mülkiye'nin ilk üç sınıfında okuduktan sonra Fransızcasını ilerletmek amacıyla Paris'e gitmiş, sonra oradan dönerek yeniden okula başlamış. Jön Türklerle ilişkisi yüzünden Halep'e sürülmüş. Oradan yeniden Fransa'ya, Paris'e gitmiş. İkinci Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte Paris'ten İstanbul'a döndükten sonra bir yandan *İkdam* gazetesinde yazılar yazarken, öte yandan Mülkiye'de Siyasi Tarih dersleri vermeye başlamış.

Aynı sırada, Ali Kemal'in yazılarında karşı çıktığı İttihat ve Terakki'nin en ünlü militanlarından biri olan Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey de Mülkiye'de ders veriyor. Başlangıçta Ali Kemal Bey de Hüseyin Cahit Bey gibi bir İttihatçıydı, fakat İttihat ve Terakki'nin iktidarı ele geçirmek için kullandığı şiddet eylemlerini onaylamadığı için Paris'ten döndükten sonra örgütten kopmuştu. Gazetelerde İttihatçılar aleyhine yazılar yazıyordu. O yüzden Ali Kemal Bey ile Hüseyin Cahit Bey arasında çıkan anlaşmazlıklar sınıflara kadar taşınınca öğrenciler, sevdikleri iki hocadan da yoksun kalmamak için, onların arasını bulmak amacıyla ikisine de bundan böyle birbirleriyle dalaşmayacaklarına ilişkin bir belge imzalattılar.

Ne var ki bu belgenin altındaki imzalar daha kurumadan, 31 Mart (1908) olayı patlak verdi. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesinin hemen öncesinde, Ali Kemal Bey'in Mülkiye'deki görevine son verildi ve o yeniden Paris'e kaçtı. Birinci Dünya Savaşı'na ön gelen günlerde İstanbul'a dönen Ali Kemal Beyin, ondan sonra da kısa bir süre için Mülkiye'de Siyasi Tarih dersleri vermeye devam ettiği anlaşıyor.

Diran Kelekyan- Ali Kemal Bey'in kaçışından sonra Mekteb-i Mülkiye'de, 1908-1915 yılları arasında, Diran Kelekyan adında bir zatın Siyasi Tarih derslerini vermeye başladığını görüyoruz. Bu zatın yazılmış bir ders kitabı da var: "*Tarih-i Siyasi-i Umumi*" (Basım Tarihi: 1913 – İstanbul, Müdavın-i Mülkiye Kütüphanesi). Elimizdeki kaynaklar Kelekyan'ın 1915 Ermeni isyanı sırasında İstanbul'dan sürüldüğünü ve Türk-Ermeni çatışmaları sırasında Sivas'ta öldüğünü yazıyorlar.

Mülkiye Tarihinin En Güç Dönemleri: 1915 yılından başlayarak Mekteb-i Mülkiye çalkantılı bir dönem içine giriyor. Önce, Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte içine düştüğü malî sıkıntı yüzünden, 1915 yılında Mekteb-i Mülkiye'ye genel bütçede ayrılan tahsisat kaldırılıyor, okulun tüzel kişiliği de lağvedilerek Mekteb-i Mülkiye, "*Darülfunun Ulum-u Siyasiye Şubesi*" adıyla Hukuk Mektebi'ne bağlanıyor. Ne var ki okulumuzun hükümet üzerinde etkili hocalarının ve mezunlarının çalışmaları sonucunda Mekteb-i Mülkiye, 1918 yılında eski adıyla yeniden açılıyor.

1924 yılında ders programları gözden geçiriliyor. O dönemlerin her birinin müfredatında da "*Tarih-i Siyasi*" var.

Yusuf Akçura (1920-1924)- Bu dalgalı dönemde, 1920-1924 yılları arasında Mülkiye'de Siyasi Tarih derslerini Yusuf Akçura Bey'in verdiğini biliyoruz. Akçura'nın 1920 yılında, İstanbul'da taş basmasıyla basılmış, Mülkiye ve Hukuk Mekteplerinde verdiği ders notlarından oluşan bir kitabı var : "*Tarih-i Siyasi Notları*".

Biraz yukarıda da belirttiğim gibi, gene aynı tarihte basılmış, "*Şark Meselesine Dair Tarih-i Siyasi Notları*" adını taşıyan bir başka kitabı daha var. Bu kitap İstanbul, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaasında basılmış olduğuna göre, o tarihlerde bu dersi o mektepte de okutuyor olmalıdır.

Yusuf Akçura Bey 1925 yılında Ankara'ya geçti ve 1935 yılında vefat edinceye kadar Ankara Hukuk Mektebinde Siyasi Tarih dersleri verdi. Orada verdiği dersler 1927 yılında, 3 cilt olarak, "*Tarih-i Siyasi*" adı altında

Hukuk Mektebi yayınları arasında yayınlanmış. Onun arkasından gene ders kitabı olarak yayınlanmış, “*Zamanımız Avrupa Siyasî Tarihi*” (Ankara, TBMM Matbaası 1929-1930 ve 1930-19319) kitabı ile aynı başlığı taşıyan ikinci bir kitabı daha var. (Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1933)

Akcı Bey’in Ankara’ya geçtiği 1924 yılından Mülkiye’nin Ankara’ya taşındığı 1936 yılına kadar Mülkiye’deki Siyasi tarih derslerini kimin/kimlerin verdiğini ne yazık ki tam olarak saptayamadım. Ancak, İstanbul’daki Arkadaş Basımevi’nden yayınlanan bir “*Siyasal Tarih*” kitabı 1936 tarihini taşıdığına göre, Prof. Esmer Mülkiye’de ders vermeye ondan önceki tarihlerde ve İstanbul’da başlamış olmalıdır.

Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer (1936-1939, 1950-1969)- Siyasi Tarih denilince hem Türkiye’de hem de Mülkiye’de akla gelen en önemli isim, hiç kuşkusuz, benim de öğrencisi ve asistanı olmak ayrıcalığına eriştiğim Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’dir. Ben 1951 yılında adı artık önce Siyasal Bilgiler Okulu, onun arkasından da Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne dönüşmüş olan Mülkiye’ye girdiğim zaman, Siyasi Tarih derslerinde, karşımda, aynı zamanda Kürsü Başkanı olan rahmetli hocamızı buldum. Rahmetli büyüğümüz Prof. Dr. Fahir Armaoğlu o sıralarda genç bir asistan olarak hocamızla birlikte derslere giriyordu.

Prof. Esmer, olayların ayrıntılarından çok neden-sonuç ilişkileri üzerinde durulması gereğine inandığı için, Siyasi Tarih derslerine bu yönde yeni bir yaklaşım getiren ilk hocadır. Bunda öğrenimini ABD’de tamamlamış olmasının büyük payı olsa gerek. Gerçekten de o zamana kadar Siyasi Tarih’le uğraşanlar, o çağlarda Türk aydınlarının gözde yabancı dili olan Fransızca’yı iyi bildikleri için, Siyasi Tarih konularında daha çok Fransız kaynaklarından esinleniyorlardı. Oysa Prof. Esmer, ABD’de gördüğü eğitimin etkisi altında, Türkiye’yi örneğin Edward Hallett Carr gibi çağdaş Anglo-Sakson tarih yorumcularıyla tanıştırdı.

Prof. Esmer’in çeşitli tarihlerde baskısı yinelenen, ders notlarından derlenmiş “*Siyasi Tarih*” kitabı ile iki dünya savaşı arasındaki uluslararası ilişkileri inceleyen “*Siyasi Tarih, 1919-1939*” (Ankara, 1953) adlı bir başka kitabı daha vardır.

Prof. Dr. Rıfki Salim Burçak (1939-1950) - Prof. Burçak Mülkiye’de Siyasi Tarih derslerini Prof. Esmer ile dönüşümlü olarak verdi. Prof. Esmer’in 1939 yılında milletvekili seçilip Fakülteden ayrılmasından sonra Siyasi Tarih derslerini 1937 yılında onun yanına asistan olarak giren ve 1945’te doçentliğini alan Rıfki Salim Burçak vermeye başladı. Ne var ki o da 1950 yılında Demokrat Parti’den Erzurum Milletvekili olarak seçilince,

Prof. Esmer yeniden Fakülteye döndü ve emekli oluncaya kadar da Siyasi Tarih derslerini o okutmaya devam etti.

Prof. Burçak'ın başlıca yayınları şöyle :

* *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri, İkinci Cihan Savaşı'nda Türkiye'nin Durumu*, (İstanbul, 1946)

* *"İkinci Dünya Savaşında Boğazlar Meselesi"*, SBF Dergisi, 2. Cilt (1947), sh.191-204 *Ders notları (teksir)*

Prof. Burçak'ın ayrıca, Demokrat Parti dönemine, 27 Mayıs ve sonrasına ilişkin iç politika kitapları ve çeşitli makaleleri de bulunmaktadır.

Prof. Dr. Fahir Armaoğlu (1950-1976)- Prof. Armaoğlu'nun Fakültemizde Siyasi Tarih asistanı olarak göreve başlaması, Prof. Burçak'ın kürsü başkanı olduğu 1950 yılındadır. Prof. Burçak'ın politikaya girerek bu görevden ve Fakültemiz'den ayrılmasından sonra, onun yerini alan Prof. Esmer'le birlikte çalışmaya başladı. Doçentliğe ve profesörlüğe yükseldi, Siyasi Tarih dersleri verdi. Prof. Esmer'in 1969 yılında emekliye ayrılmasından sonra Kürsü Başkanlığı görevini de yüklendi ve 1976 yılında kendisi de emekli oluncaya kadar ders vermeyi sürdürdü.

Prof. Armaoğlu bir bakıma Prof. Esmer'den önemli ayrılıklar gösterir. Prof. Esmer'in ayrıntılara girmekten kaçınmasına karşın, şaşılabacak bir bellek yeteneğine sahip olan Armaoğlu tarih, ay ve gün gibi ayrıntılar üzerinde önemle durur, öğrencilerinden de öyle yapmalarını beklerdi. Titiz bir araştırmacı ve titiz bir öğreticiydi.

Prof. Armaoğlu'nun çeşitli yayınevleri tarafından çeşitli tarihlerde basılmış *"19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)"* ve *"20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)"* adlı iki önemli kitabı var. Ayrıca *"Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri"* adını taşıyan bir araştırması da 1991 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

Ve Sonrası: Daha genç kuşaklara geçmeden önce, biraz kendimden söz etmek zorundayım. Biraz yukarıda da belirttiğim gibi ben 1951 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girdiğim zaman, Siyasi Tarih derslerinde, karşımda, rahmetli hocamız Prof. Esmer'i buldum. Rahmetli büyüğümüz Prof. Dr. Fahir Armaoğlu o sıralarda genç bir asistan olarak hocamızla birlikte derslere giriyordu.

Ben Fakülteyi 1955 yılında bitirdikten hemen sonra Siyasi Tarih kürsüsünde asistan oldum. O zamanlar fakülteler bugünkü gibi bölüm esaslı üzerine değil, kürsü esaslı üzerine kurulmuştu. Her kürsünün başında en

kıdemli bir profesör, onun yanında da doçentleri ve asistanları vardı. O zamanlar akademik hiyerarşi bir “usta-çırak” hiyerarşisiydi, her asistanın bilgisinden ve deneyimlerinden yararlandığı bir “usta”sı vardı. Benim ustalarım Prof. Esmer ile Prof. Armaoğlu’dur, onlara çok şey borçluyum. Burada kendilerini rahmet ve saygıyla anmak isterim.

1789-1919 arası uluslararası ilişkileri ele alan “*Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*” adını taşıyan kitabımı yazarken o ustaların birikimlerinden çok yararlandım. (Bu kitabın ilk iki baskısı 1972 ve 1973 yıllarında AÜ SBF Fakültesi, gözden geçirilmiş üçüncü baskısı ise 2002 yılında İmge Kitabevi tarafından yayınlandı.)

Burada şunu da belirtiyim ki, 1960’lı yılların başlarına kadar uluslararası konularla ilgili olarak okutulan dersler, bizde olduğu gibi dünyada da, uluslararası ilişkilerin tarihini inceleyen Siyasi Tarih ile yasal çerçevesini belirlemeye çalışan Devletler Hukuku derslerinden ibaretti. Ne var ki İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bu savaşın yıkıcılığından dehşete kapılmış olan Amerikan ve İngiliz siyaset bilimcileri, dünyanın aynı yıkımla bir kez daha karşılaşmaması için, kimi tarihin ışığında kimi salt teori düzeyinde, savaş ve barış konuları üzerinde daha fazla durmak ve bu konuları ayrı bir disiplin içinde toparlamak gereğini duydular. “Uluslararası İlişkiler” adının şemsiyesi altında, güç dengesi ve caydırıcılık, sistem teorileri, davranışçılık, çatışma çözümlemesi (*conflict resolution*) gibi kavramları geliştirdiler. Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya barış ve güvenliğinin uluslararası hukuk ilkelerine uygun bir biçimde, savaşınsız sağlanması amacıyla kurulan, başta Birleşmiş Milletler Örgütü olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlar da ayrı bir inceleme ve öğretim dalı olmaya başladı. Nasıl Siyasi Tarih Türkiye’de ilk kez Mülkiye’de okutulmaya başlanmışsa, bu yeni disiplinlerin Türkiye’ye gelişi, öğrenimlerini ABD’de gördükten sonra Fakültemiz kadrosuna katılan genç bilim adamları sayesinde olmuştur.

Ben fakültemizdeki akademik yaşamım sırasında, önce doçentliğe sonra profesörlüğe kadar yükselmiş olmama rağmen, hiç kürsü başkanlığı yapmadım. 1973 yılında da akademik kariyerden ayrılarak politikaya girdim. Ben ayrıldığım sırada Siyasi Tarih kürsüsünün başında Prof. Armaoğlu, kürsüde ise **Oral Sander** ile **Ömer Kürkçüoğlu** adında iki genç asistan vardı.

Prof. Armaoğlu’nun 1976 yılında emekliye ayrılmasından sonra bir yıllık bir doçent olarak kürsü başkanlığı görevini yüklenen ve 1988 yılında profesör olan Oral Sander’i ne yazık ki 1995 yılında çok genç yaşında yitirdik. Bu dünyadan göçerken arkasında, uluslararası ilişkilerin yalnız siyasal/diplomatik gelişmelerini değil, onların yer aldığı ekonomik, toplumsal ve düşünsel çerçeveleri de inceleyen ve o bakımdan Siyasi Tarih

alanında yeni bir soluk olarak değerlendirilmesi gereken iki ciltlik (1. Cilt: İlkçağlardan 1918'e – 2. Cilt: 1918-1994) bir “*Siyasi Tarih*” (İmge Yayınları, Ankara) kitabı bıraktı. Kısa ömrü içine sığdırdığı öteki eserleri ise şunlar: “*Sovyet Dış Politikası*” (AÜ SBF Yayını, 1967); “*Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*” (AÜ SBF Yayını, 1979) ve Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselişi ile düşüşünü inceleyen “*Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü*” (İmge Yayınları, 1993.)

1982 yılında profesör olan Ömer Kürkçüoğlu ise Siyasi Tarihçilerin en kıdemlisi olarak ise hâlâ görevinin başındadır. Prof. Kürkçüoğlu’nun alandaki en önemli eserleri ise; “*Türkiye’nin Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası 1945-1970*” (AÜ SBF Yayını, 1972), “*Türk İngiliz İlişkileri 1919-1926*” (AÜ SBF Yayını, 1978) ve “*Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi 1908-1918*” (AÜ SBF Yayını, 1982) dir.

ÜNİVERSİTE ÖNCESİ TARİH ÖĞRETİMİNDE SİYASİ TARİH'İN YERİ

*Yrd. Doç. Dr. Bahri ATA**

GİRİŞ

Bu bildiride Türk eğitim sisteminde ilköğretim sosyal bilgiler ve lise tarih programlarında siyasi tarih öğretiminin yeri ve sorunları ele alınacaktır. 1970'lere kadar çağdaş ülkelerde tarih programını geliştiren komisyon üyelerinin ve tarih öğretmenlerinin temel sorusu şuydu: "Okul tarihinin konusu esas itibarıyla ne olmalıdır?"¹ I. ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti ve UNESCO öncülüğünde tarih programları ve ders kitaplarının içeriğine ilişkin uluslararası toplantılar yapılmış, buralarda siyasi tarihten çok uygarlık tarihinin önemi ve savaşların nasıl ele alınacağı konuları ele alınmıştır.

1970'lerde özellikle İngiltere'de "Yeni Tarih" anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayış, sosyal tarihi vurguladığı gibi, asıl olarak öğrencilerin tarihsel kaynaklar üzerinde bir tarihçi gibi çalışarak tarihi öğrenmesi anlayışını gündeme getirmiştir.

Bugün yeni tarih anlayışının etkisiyle de okullarda tarih eğitiminin ana sorusu "Tarih dersleri aracılığıyla öğrencilerde geliştirilecek temel beceriler neler olmalıdır? Beceriler ile tarihsel içeriği nasıl dengeleyeceğiz?" olmuştur.

* Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.

¹ E. H. Dance, "*Tarih Öğretiminde Peşin Hükümler*," **Tarih Öğretimi ve Tarih Kitaplarının Geliştirilmesi**, Otto ve Ernst Schueddekopf, İstanbul, Eğitim Basımevi, 1969, s. 89.

Türkiye'de ise 1970'lerden beri “yeni tarih”, tarih programları içeriğinde siyasi ve kültür-sosyal olayların dengesi tartışmasına indirgenmiştir. Bu denge, 1993 lise tarih programıyla, kültür tarihi lehine kurulmaya çalışılmıştır. Programlarımızda siyasi tarih ve kültür-uygarlık tarihi belirgin bir şekilde ayrıştırılır. Önce siyasi olaylar anlatıldıktan sonra, kültür ve uygarlık bölümüne geçilir.

Yeni hazırlanan sosyal bilgiler ve hazırlanmakta olan lise tarih programlarında ise özellikle öğrencilerde kazandırılacak temel becerilerin altı çizilmektedir.

SİYASİ TARİH'İN TANIMI VE ANLAMI

İlköğretim ve lise programlarında Siyasi Tarih'in yerine bakmadan önce Siyasi Tarih ile neyi anladığımıza bir açıklık getirmek gerekir. Siyasi tarihin çok değişik tanımları vardır.

Dallot'a göre, siyasi tarihin ilk görevi, devletlerarasındaki ilişkileri çizmektir. İç olaylardan ancak dış politikaları etkileyebilecek olayların üzerinde durur. Siyasi Tarih'in konusu aynı zamanda uluslararası kuruluşlardır.²

Armaoğlu'na göre, siyasi tarih, milletlerarası diplomatik münasebetlerin tarihidir.

Mumcu'ya göre devletler arasındaki ilişkilerin tarihi, diplomatik tarihin biraz daha gelişmiş şeklidir.³

Akşin'in belirttiği gibi, Siyasal Tarih deyince, Türkiye'de hep diplomatik tarih anlaşılmaktadır.⁴

Mumcu, “Siyasal Tarihe Giriş” adlı kitabında tanımı daha detaylı ele almaktadır. Devletlerin doğmasındaki siyasal zorunluluklar; devletlerin siyasal bakımdan gelişmesi; siyasetlerindeki değişiklikler ve bunun sebepleri ile sonuçları; izledikleri dış siyaset; diğer devletlerle olan ilişkilerinin başarılı ve başarısız yönleri, sonuçları; devletlerin arasındaki siyasal sebeplerden dolayı çıkan anlaşmazlıklar; bunların çözümü siyasal tarih konularıdır.

Wiseman'a göre ise, Siyasi Tarih (*political history*) “polis”in, “res publica”nın tarihidir.⁵

² Louis Dallot, *Siyasi Tarih*, çev. Oktay Akbal, İstanbul Tan Matbaası, 1966, s. 5.

³ Ahmet Mumcu, *Siyasal Tarihe Giriş*, Ankara, Turhan Kitapevi, 1980, s. 378.

⁴ Sina Akşin, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Felsefe Kurumu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977, s. 382.

Uçarol'a göre, Siyasi Tarih, devletleri, bunların iç ve dış politikalarını, örgütlerini, çalışmalarını, gelişmelerini ve devletlerin birbiriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalına denir. Politika tarihi ve diplomasi tarihi olmak üzere ikiye ayrılır. Bunların birincisi devletlerin gelişmesini, iç politikalarını, ikincisi de devletlerin birbiriyle olan ilişkilerini konu edinir. Uçarol'a göre de esas olan diplomasi tarihidir.⁶

Bunun yanı sıra Türkiye'de siyasi tarih kitabı yazarları genellikle 1789'dan günümüze kadar gelen konuları konu edinmektedir.

Burada ise, programlarımız ve ders kitaplarımız siyasi tarih açısından incelenirken, sadece diplomatik ilişkileri, savaşları ve antlaşmaları değil, öğrencilerin iyi demokratik vatandaş olması için demokratik kurumların gelişimini tanıdığı konular, uluslararası kurumlar da göz önüne alınmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, Osmanlı Beyliğinin güçlenmesi de Siyasi Tarih konusu olarak düşünülmüştür. 1789 öncesi konular da Siyasi Tarih konuları olarak kabul edilmiştir. Kaldı ki okul tarih ders kitaplarımız, 1789 öncesi Türk siyasi tarihi açısından daha zengindir. Ülkeler arasındaki diplomatik ilişkiler de savaş ve antlaşma bağlamında daha detaylı işlenmiştir.

I. İLKÖĞRETİMDE SİYASİ TARİH KONULARININ DURUMU

1997-98 öğretim yılında zorunlu temel eğitimin süresi 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır. İlköğretim başlığı altında ilkökul ve ortaokul programlarına kısaca bir göz atmanın yararlı olacağını düşünmekteyim.

A. Tarihsel Durum:

Osmanlı döneminde Saffet Paşa'nın 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile sıbyân okullarına "*Muhtasar Târih-i Osmani*" rüştiyelere de "*Tarih-i Umumi*" ve "*Tarih-i Osmani*" adıyla tarih dersleri konmuştur. II. Abdülhamit döneminde 1895 tarihli program ile sıbyân okullarındaki Osmanlı Tarihi dersi ve rüştiyelerdeki Genel Tarih dersleri kaldırılmıştır.

Cumhuriyetin ilanına kadar, öğrenciler, üçüncü sınıfta "*Muhtasar Tarih-i Osmani*" adı altında Süleyman Şah'tan Sultan Abdülaziz dönemine kadar her padişah dönemini ana çizgileriyle okumaktaydı.⁷ *Muhtasar Tarih-i*

⁵ T. P. Wiseman (et. al.), "*What is Diplomatic History*," *History Today* (January 1985), s. 10.

⁶ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s. 2.

⁷ Halil Aytekin, *İttihat ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi*, Ankara, Gazi Eğitim Fak. Yayını, No:20, 1991, s. 74.

Osmani kitaplarında Tevarih-i Âl-i Osman kitaplarındaki tarih anlayışı devam ettirilmiştir.

Okul çocukları için yazılmış Genel Tarih kitaplarında askeri, siyasi ve diplomatik olaylar tarihin asıl gövdesi sayılmış, kültür, sanat, teknolojik ve bilimsel gelişmeler ekler biçiminde bu ana metne ilave edilmiştir. Bu kitaplar, Fransız askeri okullarının tarih kitaplarını çağrıştırmaktadır.

1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra Sâti Bey, İhsan Sungu ve Ali Reşad Bey gibi Mülkiye kökenli eğitimcilerin öncülüğünde tarih öğretiminin sorunları, yöntem ve tekniklerinin ele alındığı yayımların sayısı artmıştır.

İlkokul tarih ders programları ve ders kitapları, geçmişten günümüze kronolojik olarak gelmesi, ders kitaplarının ulusal bakış açısını yansıtmaması açısından eleştirilmiştir. Sâti Bey'e göre, ilkokullarda tarih, uzak memleketlere ve eski zamanlara ait olaylarla değil, en yakın zamanlara ve en yakın memleketlere hatta mümkün olduğu kadar bulunulan kasabaya ait olaylarla, tarihi yapı ve anıtlarla başlamalıdır.

Sâti Bey, Ali Reşad, Yusuf Akçura ve İhsan Sungu gibi aydınlar Genel Tarih ders kitaplarının milli bakış açısından yazılmamış ve harfi harfine Fransızca'dan tercüme edilmesinden şikayetçi olmuşlardır. Tabii Sâti Bey'in millilikten kasdı Osmanlıcılık, Yusuf Akçura ve İhsan Sungu'nun ise Türkçülük idi. Sâti Bey'e göre, öğrenciler, Kırım Savaşını bir Fransız-Rus savaşı gibi tasvir ediyordu. İhsan Sungu bu konuda şöyle yazmaktadır;

“...Mekteplerimizde okutulmakta üzere tercüme edilen bir tarih kitabı, İslamiyette zekâtın onda bir olarak hesap edildiğini ve Asuriler hakkında tetkikatta bulunmak için en seri vasıtanın Louvre Müzesini ziyaret etmekten ibaret bulunduğunu kaydeder. Kıraat kitaplarımıza bakılsa, bu milletin ruhuna, bu milletin harsına tercüman olmaktan ziyade hepsinde bir tercüme kokusu, bize büsbütün yabancı bir muhitin havayı mânevisi hissedilir...”⁸

II. Meşrutiyet Döneminde, tarih öğretiminde aktif yöntemlerle ilgili Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası'nda örnek dersler yayımlanmıştır. Siyasi tarih olaylarının daha iyi anlaşılması ve zihinde canlandırılması için bazı tarihi olayların temsili resimleri yaptırılmıştır. Bunlardan bazıları Osmanlıların Rumeli'ye Geçışı, Yavuz Selim'in Kahire'ye Girişi, Üçüncü Mustafa'nın Kılıç Alayı, Üçüncü Selim'in Nizam-ı Cedit Askerlerinin geçit resmidir. İhsan Sungu, ressam Nazmi Ziya'nın Macaristan Seferi sırasında Sadrazam

⁸ İhsan Sungu, “17-12-1922 Tarihli TBMM Maarif Vekaleti Celilesine İlk, Orta Tedrisat Mekteplerine Ait Müfredat Programlarına İlişkin Arz Edilen Rapor”, **Maarif Hakkında Lahiyalar**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1923(1339), s. 21.

Lâla Mehmet Paşa'yı Prens Boçkay'a Taç Giydirme merasimini gösteren temsili resime dayalı nasıl tarih dersi yapılabileceğine ilişkin bir kitapçık yazmıştır. 1917 yılında Maârif-i Umûmiye Nezâreti bunu öğretmenlere dağıtmıştır.⁹

Cumhuriyet döneminde 1924 ve 1926 programlarıyla yukarıda sözünü ettiğim problemler çözülmeye çalışılmış, bugünde etkisini hissettiren ilkeler ortaya atılmıştır. Buna göre, ilkokullarda Kurtuluş Savaşı ve Atatürk'e ait konuları içeren üniteler Ekim ve Nisan aylarına denk getirilmeye çalışılmıştır. Bayram kutlamalarından yararlanarak, Cumhuriyet ve Atatürk sevgisi oluşturmak amaçlanmıştır. Çocukların düzeyine uygun olmadığı ve ders saati yeterli olmadığı için ilkokullarda ayrıntılı "Genel Tarih" okutmak düşüncesinden vazgeçilmiştir. Öğretimin asıl mihverini Türk tarihi teşkil edecektir ve başka ulusların tarihine ait kısımlar, Türk tarihiyle ilgileri derecesinde incelenecektir. Tarih dersinin coğrafya dersi ile eşgüdümlü gitmesine dikkat edilecektir. Savaşlardan ve hükümdarların biyografilerinden ziyade uygarlık tarihine önem verilecektir.

1936, 1948, 1962, 1968, 1998 yıllarında ihtiyaçlara göre tarih programlarında da değişikliklere gidilmiştir. 1962'de İlkokul programlarında tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersleri "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adı altında birleştirilmiştir. 1968'de 4 ve 5. sınıflarda tarih, sosyal bilgiler dersi altında toplulaştırılmıştır.

Ortaokul programları ise 1930, 1931, 1938, 1949, 1962, 1983, 1985 yıllarında yeniden gözden geçirilmiştir. 1973-74 Öğretim Yılında ortaokul 1, 2 ve 3. sınıflarda Sosyal Bilgiler dersi okutulmuş, 1985-86 Öğretim Yılında Sosyal Bilgilerin yerini Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri almıştır. 1997-1998 Öğretim Yılı sonunda 6 ve 7. sınıflarda Milli Tarih ve Milli Coğrafya dersleri "Sosyal Bilgiler" adı altında çocuk psikolojisine uygun olarak toplulaştırılmıştır.

Ortaokul programları içeriği açısından, lise programlarının konsantre edilmiş şekli olmakla birlikte, amaçları açısından örneğin, 1949 ve 1962 programlarında 1948 ilkokul tarih amaçları benimsenmiştir. 1985 ortaokul tarih programının amaçları ise, 1983 lise tarih programı amaçlarını yansıtmaktadır.¹⁰

⁹ Fuat Baymur, *Tarih Öğretimi*, İstanbul, İnkilap ve Anka Kitapevleri, 1964, s. 98-100.

¹⁰ Kemal Koçak, *Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı ve Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi, (1923-1992)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 142-143.

B. Mevcut Durum:

2005 yılında ilköğretim öğrencileri, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve İnsan Hakları, Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersleri altında Siyasi Tarih konuları ile karşılaşmaktadırlar. Mevcut anlayışa göre ilköğretim öğrencileri 1945'e kadar ki siyasi tarih olayları ile karşılaşmakta, diğer konular uluslararası kuruluşların kurulması ve amaçları çerçevesinde verilmektedir.

2003'de başlayan program geliştirme çalışmalarında 81 ilden gelen sınıf öğretmenlerinin ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin raporları doğrultusunda 4, 5, 6 ve 7., sınıf Sosyal Bilgiler dersi çağdaş sosyal bilgiler anlayışları göz önüne alınarak yeniden ele alınmaktadır. Vatandaşlık ve İnsan Hakları ders bir aradisiplin olarak düşünülerek, 1. sınıftan 8. sınıfa kadar bütün derslerde göz önüne alınmıştır.

Yeni sosyal bilgiler programında sosyal bilgileri oluşturan disiplinler arasında (tarih, coğrafya, sosyoloji, antropoloji, ekonomi, psikoloji, siyaset bilimi, hukuk gibi) bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Öğrencilerde geliştirmek istenen temel beceriler (eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, araştırma, problem çözme, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik, v.b.), değerler (bağımsızlık, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, hoşgörü, saygı, sorumluluk gibi) ve disiplinlere özgü yapısal kavramlar belirlenmiş, bunlar 4. 5. 6. ve 7. sınıflara hiyerarşik olarak dağıtılmıştır.

İlköğretim birinci kademeye ait yeni programlar (1-5. sınıflar arası) 2004-2005 öğretim yılında pilot olarak uygulanmış, 2005-2006 Öğretim Yılında ülke çapında uygulanmaktadır.

YENİ SOSYAL BİLGİLER PROGRAMLARI				
ÖĞRENME ALANI	4. SINIF ÜNİTELER	5. SINIF ÜNİTELER	6. SINIF ÜNİTELER	7. SINIF ÜNİTELER
BİREY VE TOPLUM	Kendimi Tanıyorum	Haklarımı Öğreniyorum	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum 1.ünite	İletişim ve İnsan İlişkileri 1.ünite
KÜLTÜR VE MİRAS	<i>Geçmişimi Öğreniyorum</i>	<i>Adım Adım Türkiye</i>	<i>İpek Yolunda Türkler</i> 5.ünite	Türk Tarihinde Yolculuk 3.ünite
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER	<i>Yaşadığımız Yer</i>	<i>Bölgemizi Tanıyalım</i>	<i>Yeryüzünde Yaşam</i> 2.ünite	Ülkemizde Nüfus 2.ünite
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM	Üretimden Tüketime	Ürettiklerimiz	Ülkemizin Kaynakları 3.ünite	Ekonomi ve Sosyal Hayat 4.ünite
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM	İyi ki Var	Gerçekleşen Düşler	Elektronik Yüzyıl 7.ünite	Zaman İçinde Bilim 5.ünite
GRUPLAR, KURUMLAR VE SOSYAL ÖRGÜTLER	Hep Birlikte	Toplum İçin Çalışanlar	Not: 7 üniteye dağıtılmıştır.	Bir Arada Olmak İçin 6.ünite

GÜÇ, YÖNETİM VE TOPLUM	İnsanlar ve Yönetim	Bir Ülke Bir Bayrak	Demokrasinin Serüveni 6.ünite	Yaşayan Demokrasi 7.ünite
KÜRESEL BAĞLANTILAR	Uzaktaki Arkadaşlarım	Hepimizin Dünyası	Ülkemiz ve Dünya 4.ünite	Ülkeler Arası Köprüler 8.ünite
ZAMAN SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM	Tüm ünitelerin kazanımları yazılırken, bu öğrenme alanı dikkate alındı.			

81 ilden gelen raporlar doğrultusunda 4. sınıftaki "Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu" ünitesinin konuları 6. sınıfa kaydırılmıştır. Fakat yeni programın mantığına göre çocuğun çevresinde Anadolu uygarlıklarına ait somut kalıntılar varsa, bu uygarlıklar işlenebilecektir. Benzer şekilde 5. sınıftaki "İslamiyet'in Doğuşu, Yayılışı ve Türkler" ünitesinin konuları 6. sınıfa kaydırılmıştır.

Yeni programa göre 4. sınıflar, "Geçmişimi Öğreniyorum" adlı ünite de kendi aile tarihini yazacaklar, 1881'den 1923'e kadar Atatürk'ün hayatını ve Kurtuluş Savaşı olaylarını öğreneceklerdir. "İnsanlar ve Yönetim" adlı ünite de yerel yönetim birimlerini tanıyacaklar, "Uzaktaki Arkadaşlarım" adlı ünite de ise dünyadaki diğer ülkeleri seviyelerine uygun olarak tanıyacaklardır.

Yeni programa göre 5. sınıflar "Adım Adım Türkiye" adlı ünite de çevreleri ile ilgili tarih araştırmaları yapacaklar, 1923'den 1938'e kadar Türk İnkılâplarını ve Atatürk İlkelerini işleyecekler, "Ürettiklerimiz" adlı ünite de ülkemizin diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerini tanıyacaklardır. "Bir Ülke Bir Bayrak" adlı ünite de öğrenciler Türkiye Cumhuriyeti'nin yerel ve merkezi birimlerini, "Hepimizin Dünyası" adlı ünite de ise günümüz ülkelerini tarihi bir olaydan yola çıkarak işlenmektedirler. İlköğretim Genel Müdürlüğü'nce yazdırılan ders kitabında görüldüğü üzere, 1869 Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla günümüz Mısır'ı, 1890'da Ertuğrul Gemisi'nin batışı olayından alınarak, günümüz Japonya'sı, Kore Savaşı'ndan yola çıkarak Güney Kore işlenmektedir.

6. sınıf yeni sosyal bilgiler programı 2005-2006 Öğretim Yılında pilot olarak 9 il ve 120 okulda uygulanmaktadır.

Hâlen okutulmakta olan 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler programı 1998'de hazırlanmıştır. 6. Sınıf sosyal bilgilerin üniteleri ve dağılımları aşağıdaki gibidir.

Mevcut Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Üniteleri				
Üniteler		Amaç Sayısı	Öngörülen Ders Saati	Oran %
1	Demokratik Hayat	23	18	17
2	Coğrafya ve Dünyamız	18	18	17
3	Türkiye Tarihi	14	18	17
4	Moğollar ve Diğer Türk Devletleri	6	12	11
5	Türkiyemiz	32	21	19
6	Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu	14	21	19
Toplam		107	108	100

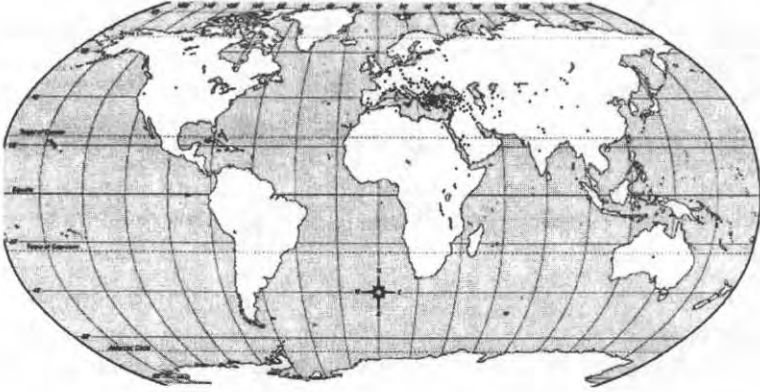
Yürürlükteki 6. sınıf programına baktığımızda, Demokratik Hayat, Türklerin Anadolu'yu Yurt Edinmesi, Anadolu Selçuklu Devleti ve Anadolu Türk Beylikleri, Moğollar ve Diğer Türk Devletleri, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu gibi konuların yer aldığını görmekteyiz. 6. sınıfın son ünitesi olan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve 7. sınıftaki Osmanlı tarihi ile ilgili üniteler yeni sosyal bilgiler 7. sınıfında "Türk Tarihinde Yolculuk" ünitesine toplanmıştır.

Mevcut Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Üniteleri				
Üniteler		Amaç Sayısı	Öngörülen Ders Saati	Oran %
1	Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri	25	24	22
2	İstanbul'un Fethi ve sonrası	11	18	18
3	Avrupa'da Yenilikler	5	9	8
4	17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti	8	12	11
5	19-20 yüzyıllarda Osmanlı Devleti	10	12	11
6	Osmanlı Kültür ve Uygarlığı	4	9	8
7	Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası	23	24	22
Toplam		86	108	100

Yürürlükte olan 7. sınıf sosyal bilgiler programında, 15. ve 16. yüzyıllar "İstanbul'un Fethi ve Sonrası" ünitesi altında toplanmıştır. Konular; Osmanlı Devleti'nin batıdaki ilerlemeleri, denizlerdeki ilerlemeleri ve doğudaki ve güneydeki ilerlemeleri başlıkları altında toplanmıştır. Bu tür bir incelemenin, kronolojiyi zedelediği görülmektedir. "Avrupa'daki Yenilikler" ünitesinde keşifler ve sonuçları, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, Sanayi İnkılabı, Akılcılık ve Bilim ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti, daha sonra 17,18,19 ve 20. yüzyıllar başlığı altında işlenmiştir. Siyasi olaylar bu şekilde işlendikten sonra "Osmanlı Kültür ve Uygarlığı" ünitesi eklenmiştir. Son ünite

"Yurdumuzun Komşuları ve Türk Dünyası" adını taşımaktadır. Burada ulusal ve uluslararası kuruluşlar ele alınmıştır.

Aşağıda 1-8. sınıflar arasında 1998 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler program ve ders kitaplarında adı geçen coğrafi yerlerin haritası verilmiştir. Türk öğrencilerin, Avrupalı öğrencilere göre uzak kültürlerle ilgi duymamalarında bu bilgisizlik de yatmaktadır. Çünkü biraz bilgi ilgiyi doğuracak, ilgi de bilginin derinleşmesine yol açacaktır.

Haz. Fatma Türkân, 2004

Sonuç olarak, Fuat Baymur'un ifade ettiği gibi, mecburi eğitimin 5 yıl olması ve vatandaşların önemli bir çoğunluğunun tahsillerine devam etmediği göz önüne alınarak, geçmişte ilköğretim programlarında psikoloji esasları dışında hareket edilmiştir.¹¹ 1997'de temel eğitimin 8 yıla çıkarılması önümüzde yeni fırsatlar açmıştır.

İlköğretimi bitirmiş öğrencilerin, tarihsel olgu ve olaylar bilgisine yönelik başarı puanları düşüktür. Bu duruma, tarih konularının çocuğun mantığı ve psikolojisine uygun olarak verilemediği yol açtığı gibi, OKS sınavlarında tarih ile ilgili soruların daha çok anlamaya ve muhakeme etmeye dayalı olması da neden olmaktadır.

¹¹ Baymur, *op. cit.*, s. 29.

II. LİSEDE SİYASİ TARİH KONULARININ DURUMU

A. Tarihsel Durum:

Osmanlı döneminde Sultanilerde Genel Tarih ve Osmanlı Tarihi gibi iki ders vardı. Cumhuriyet döneminde 1924, 1927 ve 1931'de lise tarih programları ele alındı.

1924'de lisede tarih konuları sınıflara göre yeniden dağıtıldı. 1924 programına göre, lise 1 de eskiçağ ve ortaçağ konuları, lise 2'de yeniçağ konuları, lise 3'de Viyana Kongresi'nden sonraki konular ele alınmaktaydı. 1924 programında Osmanlı Devleti tarihinin yükselme, duraklama ve gerilemesi gibi dönemlendirilmesi yapılmamıştır.

Aşağıdaki nedenlerden dolayı 1927'de program tekrar değiştirilmiştir.

1. Program, Türk tarihi mihver alınarak, toplanamamıştır. Bu yüzden Türk öğrenciler için gerekli olmayan bilgiler programda önemli bir yer işgal etmektedir.
2. Okul tarih kitapları ikinci derece olan malumata temel bilgi derecesinde yer vermektedir. Öğretmenler de kitaptaki bütün bilgileri öğrenciye öğretmeyi ve ondan istemeyi görev bilmektedir.
3. Öğretmenlerin çoğu tarih öğretiminde öğrenciyi kişisel ve serbest çalışmaya teşvik etmemekte, bütün bilgiyi ders saatine sıkıştırmaya çalışmaktadır. Bu yüzden de ders saati yetmemektedir.

1927 programında ortaçağ konuları lise 2'ye kaydırıldı. 1927 programı ile pazartesi öğleden sonraki zaman öğrencinin serbest çalışması için ayrılmıştır. Öğrenciler, kütüphanelerde araştırma yapacak, laboratuarda ve atölyelerde serbest çalışacak, öğretmen rehberliğinde okul dışında inceleme gezileri yapabilecekler, resim, müzik, spor ve fotoğraf işleri ile uğraşabileceklerdir.

Asıl değişiklik Atatürk'ün tarih yazımı ve öğretimi meselesi üzerine eğilmesi ile gerçekleşti. *Tarih-i Umumi* dersinin konuları Tarih-I, II, III'de Türk tarihi konuları arasında dağıtıldı. 1931'de Tarih-I tarih öncesi dönemler ve eskiçağ tarihi, Tarih-II ortaçağ tarihine, Tarih-III yeni ve yakın zamanlar tarihine, Tarih-IV Türkiye Cumhuriyeti dönemine ayrıldı. 1931'de Osmanlı İmparatorluğu tarihi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun inhitatı {Tevakkuf Devri (1579-1792), Ricat Devri (1683-1792)}, inhilâl ve inkırazı {1792-1919; Islahat, Himaye, Meşrutiyet, İrtica ve İnihilâl devirleri olarak üçe ayrılmıştır}} dönemlere ayrılmıştır.

Daha sonra 1934, 1937, 1938, 1947, 1949, 1952, 1956, 1957, 1958, 1960, 1970, 1971, 1974, 1976, 1978, 1982 (geçici), 1983 ve 1993

tarihlerinde programlar ihtiyaçlara göre tekrar gözden geçirildi. Tarih programları 1993 yılına kadar konuların sıralandırılması olarak düzenlenmiştir.

1938'de Türkiye Cumhuriyeti ve İnkılâp Tarihi, her üç sınıfta son ünite olarak yer aldı. 1949 ve 1962 Ortaokul programlarında Osmanlı tarihi için yükselme, duraklama ve gerileme terimleri kullanıldığı dikkati çekmektedir. 1952 lise programında bu şekilde dönemlere ayırmaktan kaçınılmış, yerine yüzyıllar kullanılmıştır.

1971 ve 1974'de tarih öğretiminin amaçları ve davranışları detaylı bir biçimde yazılmış ve konu dağılımında köklü bir değişiklik yapılmıştır. Buna göre, 9. sınıf tarih öncesi devirlerden 1789'a kadar gelmekte, 10. sınıf Tanzimat'tan İkinci Meşrutiyete kadar gelmekte, 11. sınıf 1918'de Mondros Mütarekesi ile başlayıp, 1961 sonrasına kadar gelmektedir. 1976'da bu program önemli bir değişikliğe uğramıştır. Lise 2'de Ortaçağ konuları detaylı olarak tekrar yerini almıştır. Avrupa tarihi konuları söz konusu olunca "-kısa olarak verilecektir." ifadesi kullanılmıştır.

1983'de Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük lise 1(1 saat), lise 2 (1 saat) ve lise 3. (2 saat) sınıflara tekrar konmuştur.

B. Mevcut Durum:

Liselerde öğrenciler, Tarih 1, Tarih 2, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, seçmeli Osmanlı Tarihi, Genel Türk Tarihi dersleri çerçevesinde Siyasi Tarih konuları ile karşılaşmaktadır.

Lise 1-2 tarih programları 9 Şubat 1993'de kabul edilmiştir. Bu programlara göre Tarih-1 ve Tarih-2 derslerindeki siyasi tarih ve kültür tarihi dağılımı şöyledir.

TARİH-1 DERS PROGRAMININ ÜNİTELERİ				
Ünitenin Numarası	Ünitenin Adı	Ünitenin		
		Program içindeki payı	Siyasal Tarih Kısmı	Kültür Tarihi Kısmı
1. Ünite	Tarih Bilimine Giriş	% 6	-	%100
2. Ünite	Eskiçağlarda Türkiye ve Çevresi	%9	%30	%70
3. Ünite	Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışı	%17	%40	%60
4. Ünite	İslam Tarihi ve Medeniyeti	%12	%50	%50
5. Ünite	Türk Dünyası-1	%15	%50	%50
6. Ünite	Türk Dünyası-2	%18	%60	%40
7. Ünite	Türkiye Tarihi	%23	%50	%50

TARİH-2 DERS PROGRAMININ ÜNİTELERİ				
Ünitenin Numarası	Ünitenin Adı	Ünitenin		
		Program içindeki payı	Siyasal Tarih Kısmı	Kültür Tarihi Kısmı
1. Ünite	Osmanlı Siyasi Tarihi-I	% 12	-	-
2. Ünite	Avrupa Tarihi-I	%5	-	-
3. Ünite	Osmanlı Siyasi Tarihi-II	%12	-	-
4. Ünite	Avrupa Tarihi-II	%5	-	-
5. Ünite	Osmanlı Devlet Yönetimi	%18	-	-
6. Ünite	Osmanlı Toplumu	%12	-	-
7. Ünite	Osmanlı Ekonomisi	%12	-	-
8. Ünite	Osmanlılarda Kültür ve Sanat	%12	-	-
9. Ünite	Osmanlılarda Eğitim ve Öğretim	%12	-	-

Not: Tarih 2'nin siyasi ve kültür tarihi kısımlarının oranları programda belirtilmemiştir.

Tablolara baktığımızda kültür tarihine daha fazla önem verilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Hocam Prof. Dr. Ahmet Mumcu'nun vurguladığı gibi, Osmanlı döneminde Siyasi Tarih'te iç siyasetten çok dış siyasete ağırlık verilmiş iken, bugün Osmanlı'yı daha nesnel ele alabilmekteyiz. Fakat Osmanlı'nın son zamanlarındaki savaşların gerçek nedenlerini öğretmek konusunda bütüncül bir bakış verememekteyiz.¹²

Programda siyasi tarih, kültür ve medeniyet tarihi iki ayrı ana bölüm halinde verilmektedir. Örneğin, önce Hititlerin siyasi tarihi işlenmekte, sonra eski Anadolu uygarlıklarının kültür ve medeniyet tarihine toplu bir bakış atılmaktadır. Çağdaş batı ders kitaplarına baktığımızda ise bu düzeyde ayırım yapılmadan konular bir bütün olarak verilmektedir.

Avrupa tarihi ise Feodalitenin Çözülüşü, Teknolojik Gelişmeler, Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Mutlakiyetten Parlamentarizme, Sanayi İnkılabı, Aydınlanma Çağı gibi konu başlıkları altında incelenmiştir.

Hâlen Talim ve Terbiye'de Tarih 1, Tarih 2 tarih programları üzerine çalışmalar devam etmektedir. 81 ilde oluşturulan tarih programı geliştirme komisyonları raporları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığına ulaşmaktadır. Öğretmenler, genelde konuların kronolojik olarak işlenmesini istemektedir. Özellikle Tarih 2 programını yoğun bulmaktadır. Bazı komisyonlar, Tarih 1'de 2. ünite olan "Eskiçağlarda Türkiye ve Çevresi" ünitesindeki ve Tarih 2 Osmanlı tarihi konularının siyasi tarih ve kültür ve uygarlık konularının birleştirilmesini ve eş zamanlı olarak verilmesini istemektedir.

¹² Mumcu, **op. cit.**, s. 20.

Tarih 2'de siyasi tarihin ağırlığının yüzde 40, kültür tarihinin yüzde 50 ve Avrupa tarihinin yüzde 10 şeklinde değiştirilmesi önerilmektedir.

Tarih 2'de 6. ünite olan Türk Dünyası-2'deki siyasi tarihin yüzde 60'dan yüzde 40'a indirilmesi ve kültür kısmının yüzde 40'dan yüzde 60'a çıkarılmasını istemektedirler.

Tarih 2'de Osmanlı yönetim, toplum, kültür ve eğitim konularının "Osmanlı kültür ve medeniyeti" başlığı altında toplanarak, Osmanlı siyasi tarihinin dönemlere ayrılması ve her dönemin arkasından verilmesi önerilmektedir.

Komisyon raporlarında siyasi tarih sadeleştirilmeli, ders kitapları (siyasi tarih ve kültür ve uygarlık tarihi olarak) ayrı ayrı yazılmalı, haftada iki saat siyasi tarih, iki saat kültür tarihi dersi yapılmalı gibi öneriler vardır.

Benzer şekilde Aksoy ve Kıcır'ın ilköğretim sosyal bilgiler dersi bağlamında Marmara Üniversitesi'nde öğretmen adayları üzerinde yaptığı araştırmaya göre, öğretmen adayları, ders kitaplarında savaşlar tarihinin hâkim olduğunu düşünmektedir. Siyasi tarih konularının azaltılmasını istemektedirler. Sosyal tarihin öneminin altını çizmektedirler.¹³

Lise 3, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi çerçevesinde Türklerin yaptığı savaşlar ve antlaşmalar doğrultusunda diğer ülkelere yer verilmiştir. Burada konular Atatürk'ün ölümü ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi ile 1938'de bitirilmektedir. 1920'li yıllarda Türkiye'nin Amerika, Sovyet Rusya, Fransa, İtalya, Afganistan, İngiltere gibi diğer ülkelerle siyasal ilişkileri üç sayfada özetlenmiştir. Ayrıca Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası konusu dokuz sayfada ele alınmıştır.

İlköğretime benzer şekilde, lise son sınıfların tarih sınavlarındaki olgu ve olaylar bilgisine dair başarı puanları düşüktür. Bunda artık ÖSS'de tarih ile ilgili soruların daha çok anlamaya ve muhakemeye dayalı olması da yatmaktadır. Zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması öğrenci psikolojisine daha uygun bir tarih programı yapılmasını sağlayacak ve bıktırıcı tekrarlardan öğrenciyi kurtaracaktır.

III. ÖĞRENCİLERİN TARİHSEL DÜŞÜNMESİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Rousseau'dan (1763) günümüze kadar öğrenci-merkezli ve ilerlemeci (progressif) eğitimciler, tarihin çocuk için uygun bir ders olmadığını

¹³ Mustafa Aksoy ve Kezban Kıcır, "Kültürel Kimliğin Oluşumunda Tarih Bilinci ve Tarih Öğretimi", XII. Eğitim Bilimleri Kongresi, 2003.

gündeme getirmiştir. Fakat, Fransız devrimi sonrası milliyetçilik akımlarının etkisiyle, ulus-devletlerin meşruiyet ve siyasal toplumsallaştırma aracı olarak tarih derslerini ilköğretimin ilk aşamalarına kadar indirdikleri görülmektedir. 1916'da öğrenci-merkezli eğitimci John Dewey'nin etkisiyle, ilerlemeci eğitimciler Amerika'da çocukların daha çok yaşadıkları çevre ve sorunları ile tanıştıkları sosyal bilgiler dersini icat etmişlerdir.

1943'de yapılan İkinci Maarif Şûrasında ilkokul ve ortaokul tarih ders programı ve ders kitaplarının çocukların anlayış ve ruh yapısına uygun olmadığı kabul edilmiştir.

Livingstone'un "Eğitimde Geleceğe Bakış" adlı kitabında vurguladığı gibi ilk ve orta dereceli öğrenciler, hayat tecrübelerinden yoksundurlar. Siyasi bilimler, öğrencilerin kabiliyetleri, daha doğrusu tecrübelerinin ötesindedir. Siyasi bilimler, hayat tecrübesi ister. Politikada dürüst olan ve olmayan davranışları incelemek için siyasi bazı tecrübeleri edinmek gerekir. Bir de buna kişiler, olgular, olaylar, savaş ve antlaşma isimleri eklendiğinde, öğrenci zihinde bir karmaşaya yol açmaktadır.¹⁴

1970'li yıllarda batılı ülkelerde Piaget'in bilişsel gelişim aşamalarından da hareketle, araştırmacı R.N. Hallam tarihsel düşünme söz konusu olduğunda 16 yaşına kadar çocukların somut işlem aşamasında olduğunu göstermiştir.

Günümüzde ise araştırmacılar, bilinen bilişsel gelişim kuramlarını kabul etmemektedir. Bugün İngiltere, Kanada ve Amerika'da çocukların kendilerine uygun sunulan tarihi öğrenebilecekleri ve tarihçi "gibi" belgelerle çalışabilecekleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Aslında Türkiye'de İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu benzer görüşleri 1935'de yazdığı Tarih ve Terbiye kitabının son bölümünde ifade etmektedir.

Tarihin değişik türleri vardır; sözlü, yerel, sosyal, psiko-tarih, siyasi, diplomatik, askeri, ekonomik, kültür, sosyal, entelektüel, kadın ve dünya tarihi gibi. "Gençlik ve Tarih Projesi" (1995) bağlamında Avrupa çapında yapılan 32 bin öğrencinin yanıtladığı anket bulgularına göre, öğrencilerin ilgi duyduğu tarih türleri aşağıdaki gibidir:¹⁵

¹⁴ Richard Livingstone, **Eğitimde Geleceğe Bakış**, çev. Turhan Oğuzkan, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

¹⁵ İlhan Tekeli, **Tarih Bilinci ve Gençlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 93-94.

Tarih Konuları	Avrupalı öğrencilerin ilgi duyduğu tarih türleri sıralaması	Türk öğrencilerin ilgi duyduğu tarih türleri sıralaması
Ailenizin Öyküsü	1	1
Kâşifler ve Büyük Keşifler	2	2
İnsanların çevrelerine etkileri	3	3
Özel konuların (Otomobil, müzik, Spor v.b.) tarihi	4	5
Savaşlar ve Diktatörler	5	6
Uzak yabancı kültürler	6	9
Krallar, Kraliçeler, Padişahlar ve Diğer ünlüler	7	10
Tarım, Endüstri ve Ticaretin Gelişimi	8	7
Ulusların Oluşumu	9	8
Sıradan İnsanların Günlük yaşamı	9	11
Demokrasinin Gelişimi	11	4

Türk öğrenciler, ilk üç tarih türü ile ilgili olarak Avrupalı öğrencilerle benzer düşünmektedir. Türk öğrenciler, demokrasinin gelişimine ve ulusların oluşumuna daha fazla ilgi göstermektedir.

Siyasi tarih olaylarının sebeplerini açıklarken, çocuğun mantığını ve psikolojisine uygun açıklamanın gerekliliğini bizde ilk vurgulayanlardan biri de tarihçi Ali Reşad olmuştur. Ali Reşad şöyle demektedir; "Şarلمان İmparatorluğu, Şarلمان'ın oğlu Louis'nin elinde parçalandı ve dağıldı. "Çünkü Şarلمان faal ve cesur idi. Oğlu Louis ise zayıf ve kararsızdı" deriz. Genel tarih dersine yeni başlamış biri için bu sebep yeterlidir. Daha üst sınıflarda sebepleri başka türlü anlatırız." ¹⁶

Carretero ve diğerlerinin öğrencilerin siyasi tarih olaylarının nedenlerini açıklamaya yönelik araştırması tarih eğitimi çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Carretero, 120 katılımcıya Amerika'nın Keşfi, Fransız Devrimi, 2. Dünya Savaşı, Sovyet Rusya'nın Çöküşü gibi konularda altı neden (kişisel, siyasi, ekonomik, ideolojik, uluslar arası politik nedenler, uzak nedenler) vermiş ve sıralamalarını istemiştir. Bu çalışmada Fransız devrimi söz konusu olunca 9. ve 11. sınıf öğrencilerinin kişisel nedenlere siyasi nedenlerden daha fazla önem verdiğini göstermiştir. ¹⁷

¹⁶ Ali Reşad, "Mekteplerde Tarih Tedrisi," **Tedrisat Mecmuası** (Mayıs 1912).

¹⁷ M. Carretero (et. al.), "Explaining Historical Events," **International Journal of Educational Research**, Vol. 27, No:3 (1997), s. 252.

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk günlerinden beri Türkiye'de ilköğretim ve lise programlarında siyasi tarih aleyhine, kültür ve uygarlık konuları lehine bir söylem vardır. Gerçekte okul tarih programları ve ders kitapları siyasi, ekonomik, sosyal ve uygarlık tarihlerine aynı derecede yaklaşmalıdır. Dönemin karakteristik özelliğine göre birine ağırlık verilebilir.

Fransızca kitaplardan uyarlanmış ve ulusal bakış açısını yansıtmayan Genel Tarih derslerinin kaldırılması ve Türk tarihi ile birleştirilerek, eşzamanlı olarak götürülmesi başka problemlere yol açmıştır. İlköğretim ve lisede ağırlık merkezi ulusal tarih olmakla beraber, "diğer ülke ve milletler hakkında verilecek bilgiler, millet ve yurdumuzla ilişkileri oranında olmalıdır." ifadesi günümüz koşulları açısından tekrar düşünölmelidir. Böyle bir ifade, pek çok dünya tarihi konusunun programa alınmasını zorlaştırmaktadır.

Siyasi tarih öğretimi, öğrenci "kafalarının hangi bilgi" ile doldurulacağı sorununa indirgenmemelidir. Lise tarih programlarında da bilgi ve beceri dengesi kurulmalıdır. "Demirci, demir döverek demirci olur" sözü hatırdan çıkarılmamalıdır. Hiçbir zaman tarihçi olamayacak büyük bir çoğunluk için bir kez olsun, tarihçiliğin ne olduğunu yaparak tatmalarını sağlamalıyız.

ÖNERİLER

Sadece liselerin sözel ya da sosyal alanına ve sosyal bilimler liselerine değil, bütün liselere 4. sınıfta 1945'den günümüze kadar olayları içeren Çağdaş Dünya Tarihi dersi konmalıdır.

Hem bilimsel hem de eğitimsel açıdan Osmanlı İmparatorluğu tarihini dönemlere ayırmada yeni bir sisteme ihtiyaç vardır. Bu konuda yeni girişimler vardır. Örneğin, Darling'in Osmanlı tarihini, Genişleme (1300-1550), Sağlamaştırma (1550-1718), Dönüşüm (1718-1923) biçiminde dönemselleştirmesi¹⁸ üzerinde düşünülebilir.

Siyasi Tarih konularının daha iyi öğretilmesi için öğretmenlerin sınıf içinde kullanabileceği temel olaylarla ilgili yazılı ve görsel "doküman setleri" hazırlanmalıdır. Bunun yanı sıra iyi hazırlanmış kavram haritalarına, temsili resimlere, ülkelere, önemli tarihsel şahsiyetlere ve yıllara göre yapılmış, siyasi, sosyal, ekonomik, kültür ve bilim teknoloji alanlarındaki gelişmeleri gösteren "senkronik tarih" şeritlerine ihtiyaç vardır.

¹⁸ Linda Darling, "Another Look at Periodization in Otoman History," *Turkish Studies Association Journal*, Vol. 26, No:2 (2002), s. 19-28.

KAYNAKLAR

- Akçura, Yusuf; *"Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair," Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar, Münakaşalar*, İstanbul, 1939.
- Aksoy, Mustafa ve Kezban Kıcırcı; *"Kültürel Kimliğin Oluşumunda Tarih Bilinci ve Tarih Öğretimi," XII. Eğitim Bilimleri Kongresi*, 2003.
- Ali Reşad; *"Mekteplerde Tarih Tedrisi," Tedrisat Mecmuası* (Mayıs 1912)
- Aytekin, Halil; *İttihad ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi*, Ankara, Gazi Eğitim Fak. Yayını, No: 20., 1991.
- Baymur, Fuat; *Tarih Öğretimi*. İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 1964.
- Carretero, M.; (et. al.); "Explaining Historical Events," *International Journal of Educational Research* Vol. 27, No:3, (1997).
- Dallot, Louis; *Siyasî Tarih*, çev. Oktay Akbal. İstanbul, Tan Matbaası, 1966.
- Dance, E. H; *"Tarih Öğretiminde Peşin Hükümler," Tarih Öğretimi ve Tarih Kitaplarının Geliştirilmesi*, Otto-Ernst Schueddekopf, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Darling, Linda; *"Another Look at Periodization in Ottoman History," Turkish Studies Association Journal*, Vol. 26, No:2, (2002).
- Felsefe Kurumu Seminerleri, Felsefe Kurumu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.
- Koçak, Kemal; *Cumhuriyetten Günümüze Tarih Anlayışı ve Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi (1923-1992)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Livingstone, Richard; *Eğitimde Geleceğe Bakış*, çev. Turhan Oğuzkan, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Mumcu, Ahmet; *Siyasal Tarihe Giriş*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1980.
- Sâtı; *"Tarih Tedrisinin Usul-i Esasiyesi," Tedrisatı İbtidaiye Mecmuası*, Sayı:8, (1909).
- Stradling, Robert; *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, çev. Ayfer Ünal, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003.
- Sungu, İhsan; *"17.12.1922 Tarihli TBMM Maarif Vekaleti Celilesine İlk, Orta Tedrisat Mekteplerine Ait Müfredat Programlarına İlişkin Arz Edilen Rapor", Maarif Hakkında Lahiyalar*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1923 (1339).

Tekeli, İlhan; **Tarih Bilinci ve Gençlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

Türkan, Fatma; **İlköğretim Programları Tarih Konularında Coğrafi Mekânlar**, Yayınlanmamış Yüksekisans Tezi, Gazi Üniv. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2004.

Uçarol, Rifat; **Siyasi Tarih, (1789-1999)**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.

Wiseman, T.P. (et. al.); *"What is Political History," History Today*, (January 1985).

ÜNİVERSİTE ÖĞRETİMİNDE SİYASİ TARİH'İN YERİ

*Doç. Dr. Nur Bilge CRISS**

Bu çalışma Siyasi Tarih öğrenmenin neden gerekli olduğu, Siyasi Tarihe akademik yaklaşımlar, Siyasi Tarih öğreniminde malzeme ve veriler üzerinde odaklaşmaktadır. Öncelikle, Siyasi Tarih bilgilerinin bir yandan olmazsa olmazlığı ve diğer yandan yokluğunun çok yakın tarihimizde karşımıza nasıl bir sorunsal olarak çıktığı tartışılacak. Bunu takiben son kırk yıldan beri Siyasi Tarih'e akademik yaklaşımlar, kopuşmalar ve bu sahanın tekrar neden ve nasıl canlanmakta olduğu gözlemlenecek. Ayrıca, Siyasi Tarih, malzemelerinin ve kaynaklarının kullanılışından hareketle acaba daha verimli, sevimli ve maksada yönelik bir ders haline getirilebilir mi sorusuna yanıt aranacaktır. Hernekadar bu soru her ders için sorulabilirse de, siyasi gelişmelerin ve iletişimin çok hızlı akmakta olduğu bir devirde öğrencilerimizin tarihsel süreçleri, uluslararası sistemleri ve ekonomi-politiği eski ve yenisiyle özümseyebilmeleri hem Türkiye'nin kimliği açısından, hem de Siyasi Tarih kültürünün daha da zenginleşebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Burada tartışmaya açılacak son husus güncel tarih yazımıdır ki ziyadesiyle güvenlik, dış politika, savaş ve barış projelerini kapsamaktadır. Esasen güncel tarih I. Dünya Savaşı sonrasında başlar. Bittiği yer ise belirsiz olduğundan, yazın, orijinal/birincil kaynakların elverdiğince ve ampirik verilerin ışığında gidebildiği yere kadar gitmektedir. Tabii ki bu yaklaşım, "Fransız Devrimi"ni tartışmak için henüz çok erken" diyen bazı ortodoks tarihçilere aykırı gelebilir. Oysa, dünyayı "yeni" küreselleşme ve "yeni" hegemonya ile yüzleşmeye âdeta davet eden tek süpergücün kendi tarihi ve politikalarını ilgi odağı haline gelmeye adeta zorlamasıyla, gerek

* Bilkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

uluslararası sistemlerin dönüşümünü, gerek konjonktürü anlamak ve açıklayabilmek amacıyla güncel tarih gözardı edilmemelidir.

Roderic H. Davison, siyasi veya diplomatik tarih geniş anlamıyla uluslararası ilişkilerin tarihidir tesbitini yapar.¹ Bu tesbite ilâve edebileceğimiz birşey yok gibi görünse de, artık Siyasi Tarih, küreselleşmenin etkisiyle hem zaman hem mekân açısından çok daha yakınımıza gelmiştir.

SİYASİ TARİH NEDEN GEREKLİ?

Siyasi Tarih gerek uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimleri, gerekse tarih disiplininin belkemiğini oluşturmaktadır. Siyasi Tarih öğrenimi olmadığı takdirde, sözü geçen disiplinlerde çalışanlar birer teknisyen olarak kalır ve alanlarının mimarı olamaz, mimarisine katkıda bulunamazlar. Buradaki mimariden kastımız hangi tarihsel veya güncel zaman dilimi üzerinde çalışırsak çalışalım, zamanı ve mekânı olabildiğince doğru okuyup değerlendirebilme becerisidir. Zaman ve mekânı doğru okuyabilmek için mümkün olduğunca çeşitli verileri tarayabilmek ve siyasi tarih kültürümüzü geliştirmek gerekiyor. Aksi halde bu okumayı başkaları yaptığı zaman, kendi politikaları doğrultusunda yönlendirmeye gidebiliyorlar. Bu olgu sadece 18. ve 19. yüzyıllar için değil, günümüzde de geçerlidir. Önceki yüzyıllar örneğine daha sonra değinilecektir.

Yakın tarihimizden örnek vermek gerekirse, 2000 yılında, ABD Hava Kuvvetlerinin düşünce kuruluşu olan RAND Şirketi, ABD'nin şimdiki Bağdad Büyükelçisi Zalmay Khalilzad, meslekdaşları Ian O. Lesser ve Stephen Larrabee'nin katkılarıyla, "*The Future of Turkish-Western Relations*" adlı bir kitap yayımlamıştı.² Tam da karizmatik başkanları Bill Clinton'un 1999 Türkiye ziyareti ertesinde ve bazı kulaklarda şiirsel bir tını bırakan "Türkiye-ABD stratejik ortaklığı" terimini kullanması sonrasında, Khalilzad mealen diyordu ki, Soğuk Savaş sonrası artık Türkiye'nin stratejik önemi kalmadı (ki bunu diğer iki yazardan 1990'ların başında zaten duymuştuk), gelin bu stratejik ilişkiyi tekrar canlandıralım. Ortak çıkarlar, Baku-Tiflis-Ceyhan enerji koridorunun gerçekleştirilmesi ve Rusya Federasyonu'nu bir yandan çevrelerken, diğer yandan Batı'nın yanına çekmeyi gerektiriyorsa, Türkiye'nin tekrar stratejik bir müttefik olabilmesi için bazı yükümlülükler üstlenmesi gerekir. Hattâ yazar Rusya Federasyonu ile ilişkiler hususunda "*congaement*" (*containment and engagement*—yani

¹ Roderic H. Davison, "*Ottoman Diplomacy and Its Legacy*," *Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms*, İstanbul, ISIS Press, 1999, s. 329-350.

² Zalmay Khalilzad, "*A Strategic Plan for Western-Turkish Relations*," Zalmay Khalilzad, Ian O. Lesser, F. Stephen Larrabee, *The Future of Turkish -Western Relations*, Santa Monica, RAND, 2000, s. 79-95

çevrelemek ve yakınlaştırmak anlamında) diye sık bir terim dahi kullanıyordu. Bu, Türkiye için topraklarında NATO, yani ABD askeri varlığının yeniden yapılandırılması anlamına gelecekti.³ Hernekadar Khalilzad “ne maksatla yeniden yapılandırılması gerekir” sorusuna açıkca cevap vermese de, acaba Türkiye bu yükümlülüğü üzerine almak ister mi diye soracak kadar ülkemizin siyasi tarihini iyi bildiğinin ipuçlarını verir. Tabii ABD, Türkiye’ye kuzeyi işaret ederken güneyi, yani Irak’ı vurdu. Bu hareketin ayrı bir konu mu, yoksa bir bütünün parçası mı olduğu tartışılabilir.

Oysa, daha o zaman resmi bir sıfatı olmadığı halde, ABD Başkanı George W. Bush’a Irak saldırısı için lojistik destek vaadinde bulunan bugünün Türkiye Başbakanı bilmeliydi ki, Osmanlı-Türk siyasi tarihinde herhangi bir komşuya veya Müslüman bir komşu ülkeye karşı saldırganlık, hele bunu bir Batı ülkesinin saldırı politikalarına vasıta olarak yapmak, prensipte, kabul görmüş bir tutum değildir.⁴ Aşağıda atıfta bulunulan II. Abdülhamid veya İsmet İnönü örneklerini bir yana bıraksak dahi, 1991 yılında sivil ve askeri bürokrasinin, zamanın Başbakanı Turgut Özal 1. Irak Savaşı’na askerle katkıda bulunmak isteyince, kendisine nasıl mâni oldukları sırf gazete okuyucularının bile hâlen akıllarındadır.⁵ Bu demek değildir ki Türkiye başka bir Müslüman ülkeyle savaşmaz. Sadece, çıkarıcılık, maceracılık uğruna veya başkalarının vasıtası olarak savaşmaz. Yoksa ulusal çıkarlarına ciddi bir tehdit algıladığı ve konjonktür müsait olduğu zaman, bunu pekâlâ yapabilir.

Mart 2003’de 60 ilâ 80.000 Amerikan askerinin Türkiye’de konuşlandırılmasına izin verecek olan tezkere sonuçta Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde onaylanmadı. Ama ABD ile aramızda yankıları hâlâ süren bir diplomatik skandala yol açtı. Amerikalı devlet adamları ve önde gelen gazeteciler ilişkilerimizin tarihçesinde Türkiye’ye karşı ilk defa bu kadar ağır bir dil kullanmışlardır.⁶ Sadece bu tepkiler bile önceden verilen sözlerin kapsamı hakkında bir fikir veriyor. Tezkerenin etrafında yürütülen politikaları bazı Türk gazetecileri kitaplaştırdı.⁷ Ama bir siyasi tarihçi

³ Ibid., s. 95

⁴ Selim Deringil, “Aspects of Continuity in Turkish Foreign Policy: Abdülhamid II and İsmet İnönü,” *International Journal of Turkish Studies* Vol.4, No:1 (Summer 1987), s. 39-54.

⁵ Necip Torumtay, *Orgeneral Necip Torumtay’ın Anıları*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994; Ercüment Yavuzalp, *Dış Politikada Oyunun Kuralları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998, 78-80.

⁶ Nur Bilge Criss, “*Turkish Perspectives of the United States of America*,” *International Perceptions of the U.S.A.*, (ed.)David Farber, Princeton, Princeton University Pres, (2006 Baharı’nda yayımlanacak).

⁷ Murat Yetkin, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004; Fikret Bila, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara’da Irak Savaşları*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2003.

gözüyle değerlendirildiğinde, olay Türk siyasi tarihini bilmemenin devletin inandırıcılığını, dolayısıyla saygınlığını nasıl zedeleyeceğine dair anlamlı bir örnektir.

Oysa tarih bilselerdi, ABD'nin alan dışı (NATO sahası dışı) isteklerini Türkiye'nin dış siyasetinde meşruiyete dayanarak baştan reddedebilecek serbestisinin olduğunu görebilirlerdi. Örneğin, Arap-İsrail savaşlarında Ankara lojistik destek amacıyla da olsa, hava sahasını kullandırtmamış, ABD bu savaşlarda İsrail'e sadece Türk topraklarından sağladığı iletişim olanaklarıyla destek verebilmişti.

1978'de Sovyetler Birliği'nin SALT II Anlaşması'nın yükümlülüklerine uyup uymadığını teyid ve kontrol etmek isteyen ABD Başkanı Jimmy Carter, Başbakan Bülent Ecevit'e bir mektup yazarak U-2 uçaklarının İncirlik'ten hareket ederek bu görevi yapabilmeleri için ricada bulunmuştu. Ecevit gene 1960'daki gibi bir diplomatik skandala sebep olmaması için Sovyetler'in bundan haberdar edilmesi gerektiği cevabını vermiş, Washington kabul etmeyince konu kapanmıştı.⁸ Hernekadar SALT II Anlaşması bilâhare A.B.D. Kongresi'nce onaylanmayıp küllendiyse de, hükümet Türk topraklarının alan dışı faaliyetlerde kullanılma fikrinden rahatsızlık duyduğunu bir kez daha belirtmişti.

1979 İran İslam devriminin ertesinde devrim muhafızları Amerikalı diplomatları rehin aldıkları zaman da Washington Ankara'dan bir kurtarma operasyonu için İncirlik üssünü kullanmak üzere izin istemişti. Türk tarafı red cevabı verince İran Körfezi'ndeki gemilerinden kalkan helikopterler çok daha uzun ve çetin bir yoldan uçmak zorunda kalmış ve bazıları kum fırtınası nedeniyle zorunlu iniş yaptıklarından kurtarma projesi akim kalmıştı. O durumda dahi Türkiye'ye sitem etmek kimsenin aklına gelmedi. Çünkü Türkiye dış politika/strateji prensiplerinden sapmamış ve nihayetinde, Tahran dahi Amerikalı helikopter pilotlarının Türkiye aracılığı ile topraklarından kurtarılmalara ses çıkartmamıştı.

Kısacası, dış politikada karar alma sürecinin temelinde sağlam bir siyasi tarih bilgisinin ve inandırıcılık ilkesinin olmazsa olmaz bir koşul olduğunu vurgulamakta sonsuz yararlar var. Özellikle Uluslararası İlişkiler disiplininin giderek genişlemekte olan konu yelpazesine muhatap olduğu bir zamanda, temellerinden birinin, yani Siyasi Tarih'in de çok sağlam inşa edilmesi gerekir. Bir ülkenin inandırıcılığı ile saygınlığı başat ise, siyasi tarih prensiplerinin hiç küçümsenmemesini talep etmek hakkımızdır. Uygulamada hal böyleyken akademik hayatta, Batı'da olsun, Türkiye'de olsun, Siyasi Tarih araştırmaları son yıllarda neden yavaşladı ve hattâ geriledi?

⁸ Nur Bilge Criss, "Sanction and Diplomacy" (Yayımlanma sürecinde)

SİYASİ TARİHE AKADEMİK YAKLAŞIMLAR

Akademik ilişkilerimizde kıta Avrupası'na kıyasla daha ziyade Anglo-Sakson dünyasıyla yakın olduğumuz yadsınamaz. Bunun en önemli nedenleri arasında Soğuk Savaş döneminin başlangıcından itibaren ikinci dil olarak İngilizce öğrenimine ağırlık verilmesi ve kendi arşivlerimizin açılmasında son derece caydırıcı şartların olması (elli yıllık süreç, Bakanlar Kurulu onayı, gizlilik şerhleri gibi) araştırmacıları ister istemez ABD ve/veya İngiltere'ye yöneltmiştir.

Bu eğilimin Türk Siyasi Tarihi'ne somut katkıları olmuştur. Öte yandan, iki önemli sakıncasına da dikkat çekmek gerekir. Birincisi belge bağımlılığı sendromudur ve Türk arşivlerine ulaşmak mümkün değil diye bütün diğer kanıt ve verileri yok saymak şeklinde tezahür eder. Oysa anılar, zamanın gazeteleri, sözlü tarih ve dahi görsel malzemelerden yararlanmak, karşılaştırmalı teyid veya sorgulamaya yol açacağı için, hem bilimsel metodu hem de bilgi birikimini daha sağlam kılar. Kaldı ki yabancı arşivlerde toplantı zabıtları veya Ankara'dan gönderilmiş olan resmi yazışmalar mevcuttur. Sistematik bir şekilde arşivlenmiş olmasalar da, bu tür yazışmalara ulaşabilmek bile başlı başına bir kazanımdır. Ülkemizde anı yazmak veya günlük tutmak pek alışılmış bir yöntem değil diye bilinir. Buna rağmen son yıllarda pekâlâ yararlı bilgiler edinebileceğimiz anılar yayımlanmakta.⁹ Ayrıca, Osmanlı'nın son dönemlerine ve I. Dünya Savaşı'na dair kişisel anılar da yayımlanmakta.¹⁰

İkincisi, sadece ve sadece Türkiye'yi öğrenmek ve belli bir zaman diliminde ikili ilişkileri çalışmak bize muhatabımız olan ülkenin diplomatik veya politik tarihini öğretmez. Maddi hatalara düşmek tehlikesi bir yana,

⁹ Haldun Derin, **Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995; Coşkun Ertepinar, **Bir Politikacının Anıları**, Refik Koralan, Ankara, Hacettepe-Taş Kitapçılık, 1999; Altan Öymen, **Bir Dönem Bir Çocuk**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2002; Altan Öymen, **Değişim Yılları**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2004; Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, İki Cilt, haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004; İsmail Cem, **Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

¹⁰ Köprülü Şerif (İlden), **Sarıkamış**, haz. Sami Önal, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998; Aram Andonyan, **Balkan Savaşı**, çev. Zaven Biberyan, İstanbul, Sander Yayınları, 1975, (Aras Yayınları [1999]); **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, haz. İhsan Ilgar ve Nurer Uğurlu, İstanbul, Örgün Yayınevi, 1975 [2003]; Güliz Beşe Erginsoy, **Dedem Hüseyin Atf Beşe: Bir Cemiyyet-i Osmaniye Askerinin Savaş Hatıratı**, İstanbul, Varlık Yayınları, 2004; **İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları**: Emir Şekib Arslan, çev. Halit Özkan, İstanbul, Klasik Yayınları, 2005; Emir Şekib Arslan, **Bir Arap Aydın Güzüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları**, çev. Selda-Ahmet Meydan, İstanbul, Çatı Kitapları, 2005; M. Rıza Serhadoğlu, **Savaşçı Doktorun İzinde: Kırım, Sarıkamış ve Esaret Yılları**, **Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005; Arif Cemil Bey, **Sürgün Hayatlar**, haz. Halit Erdem Oksağan, İstanbul, Emre Yayınları, 2005.

uzmanlık alanları da oluşmamakta. Esasen, Türk araştırmacılar Türkiye üzerine veya en fazla ikili ilişkiler üzerinde yoğunlaştıkları için, bölge veya yabancı bir ülke çalışmalarına rağbet azdır. Son yıllarda kitaba dönüştürülmüş olan bazı doktora tezlerinin kitap tanıtımı/eleştirisini yaparken bu sorunlarla karşılaşmak olası.

Öte yandan, siyasi tarihten uzaklaşma eğilimleri son kırk yıldır gözlenen bir olgu. Sosyal tarih ve kültür tarihleri Batı'da 1970'lerden bu yana üzerinde en fazla çalışılan konular olmuştur. Ülkemizde bu tür çalışmalar en azından akademik ortamda Siyasi Tarih'in önüne geçmemiştir; ama hal öyle olsaydı bile, bu ancak siyasi tarih kültürümüzü zenginleştirmeye katkıda bulunurdu. Osmanlı Tarihi'nin pîri Halil İnalcık hocamızın yapıtları her iki sahayı, siyasi ve sosyal tarihi kapsarken, Gökhan Akçura'nın gramafonları ve Türk edebiyatında kedi simgelerinin iç politikada öz Türkçe kullanım tartışmalarını yansıtmaları, ufkumuza ayrı bir zenginlik ve tat katmakta.

Yıllardır moda olan Post-modernist akım hernekadar tarih yazımına anlamlı bir katkıda bulunamamış ve hattâ tarihi çarpıttığı için çok ciddi eleştirilere maruz kalmış ise de,¹¹ iç ve dış politika bağlantılarını ve yaşanan dönemlerin sosyo-kültürel atmosferini öğretebilecek bir yöntem olarak faydalı olabilir. Bu bağlamda, hele arşiv malzemelerinin son derece kıt olduğu ülkemizde sosyo-kültürel tarihin Siyasal Tarih dönüşümlerini açıklamakta ve tamamlamakta işlevsel olabileceğini iddia edebiliriz. Bunun en önemli nedeni, tarihi sadece muktedirlerin değil, iktidarsız olanların bakış açılarını da katarak yazabilme olasılığı. Fakat resmi tarih ve belgeler red edilirse, yöntem olarak geriye çıkarsamalara dayanan yorumlar kalıyor. Son zamanlarda (2005) Osmanlı Ermenileri konusunda yaşanan kargaşa ve karmaşa bunun en bariz örneği. Bu konuda, post-modernist yaklaşım şunu söylemek zorunda: aynı geçmiş zaman dilimi hakkında değişik kaynaklardan gene değişik yazımlar inşa edilebilir; tarih yazımı göreceli olduğu için, içeriğini belirleyen yazarın siyasi duruşu ve duygularıdır. Böyle bir yaklaşım hem kolaycılığa kaçmak olur, hem de Türkiye'nin dış politika sorunlarından biri haline gelmiş olan bu konuyu çözmeye katkıda bulunmaz. Tarihi anlayabilmek için, kavramları ve açıklamaları, çıkarsamalardan sakınarak, yeni/eski kanıtlarla beraber inşa edebilmek, bu disiplini hikâye, roman, ve mitlerden ayıran, ayrıca tarihi ideolojinin tekelinden çekip çıkaran yegâne

¹¹ Keith Windschuttle, **The Killing of History: How Literary Critics and Social Theorists are Murdering Our Past**, San Francisco, Encounter Books, 1996, belki de post-modernizme karşı yazılan en ateşli savunmalardan biri. Tarih disiplininin 2,400 yıllık geçmişinden ve doğruları yazmaktaki titizliğinden hareketle, yazar, edebiyat eleştirmenleri, edebi-sosyoloji teorikçilerinin tahiçlerin yapıtlarını yok veya gerçek dışı saymalarını disipline açılan bir savaş gibi addediyor. Windschuttle özellikle bu yazarların ampirizmi ve tarihsel metodu yadsımlarını eleştiriyor.

yöntemdir.¹² Sosyo-kültürel-politik bağlantıları resmi tarihleri ve belgeleri red etmeden de yazabilmek mümkün.

Bilkent Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde verdiğim lisansüstü "Soğuk Savaş Tarihi" adlı derste öğrenci arkadaşların araştırmalarıyla katkıda bulunduğu ve kısaca Soğuk Savaş yıllarında, ABD'nin Türk siyasi ve sosyal yaşamına nasıl tanıtıldığını ve neden kabul gördüğünü araştıran bir proje, ilginç sonuçlarıyla bir kitaba dönüştürülmek üzere. Burada, Amerika'nın Sesi Radyosu'nun Türkçe yayınlarının içeriğinden tutun da, sendikalaşma tarihine, caz müziğinin benimsenme sürecine uzanan ve ülkemizde Amerikan etkisine karşı çıkan akımları da kapsayan konular işlendi. Bilhassa işçi sendikalarının kurulması sürecinde davetli olmamalarına rağmen bazı Amerikalı sendika örgütleyicilerinin neden arz-ı endam etmiş oldukları ABD arşivlerinden yararlanılarak yazıldı. Sonuçta sosyo-kültürel tarih de olanaklar ölçüsünde resmi belgelere dayanarak çalışılabilir. Zaten içlerinde en saygın araştırmalar da bu yöntemi dışlamamakta. Sosyo-kültürel tarih en azından şimdiye kadar geleneksel diplomasi tarihinin/siyasi tarihin konuları arasında değildi. Ancak Siyasi Tarih'in daha verimli ve sevimli kılınabilmesi için belki de eski kalıpların dozunda ve yeri gelince bir dereceye kadar kırılmasında yarar olabilir.

Bazen bir aşk öyküsü bile dikkati çekmekle kalmayıp, tarihin gidişatını değiştirmeye vasıta olduğu için siyasi tarihe insani boyut katabiliyor. Örneğin, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun vârisi Fransuva Ferdinand neden 28 Haziran 1914'de Bosna'daydı? Birinci Balkan Savaşı'nın sonunda (1912), Avusturya-Macaristan'ın dahliyle bağımsız bir Arnavutluk devletinin kuruluşu Sırbistan'ın Adriyatik denizine açılımına mâni olmuştu. Bosna'nın 1908 yılında Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesi Sırp milliyetçilerini zaten terörizme yönelten nedenlerden biriydi. Bütün bunlara ilâveten, Fransuva Ferdinand'ın tahta çıktığı zaman hâlihazırdaki iki isimli imparatorluğa Sırbistan'ı da katarak üçlü bir imparatorluk ilân edeceği şaibesi ortalıkta dolaşır ve Sırp milliyetçilerini büsbütün tahrik ederken, Fransuva Ferdinand neden Haziran ayı sonunda ordu müfettişi sıfatıyla Bosna'daki manevraları izlemeye gitti? Oysa, veliaht o tarihte siyasi değil, çok özel bir nedenle Bosna'daydı.

Belki de tek sevimli yanı eşine ve üç çocuğuna sevgisi olan Fransuva Ferdinand, imparatorluk kurallarına aykırı olarak Kontes Sophie Chotek ile evlenmişti. Aristokrat olmasına rağmen, aristokrasi hiyerarşisinde yeterince yüksek rütbeli bir aileye mensub olmayan Sophie, ne kraliçe veya imparatoriçe olabilir, ne çocukları tahtın vârisi olabilir, ne de resmi törenlerde kocasına refakat edebilirdi. Fransuva Ferdinand ancak ordu müfettişi sıfatıyla resmi bir görev ifâ ederken Sophie de resmen eşinin

¹² Mary Fulbrook, **Historical Theory**, London, Routledge, 2002, s. 185-196.

yanında görünebiliyordu. Ve Haziran'ın 28'i onların evlilik yıldönümleriydi. Eşine nazik bir jest yapmak isteyen Fransuva Ferdinand belki de o tarihin Sırplar'ın milli günü olduğunu unutmuş, belki de görmezden gelmişti. Belgrad açısından yaraya tuz basmak gibi karşılanan bu ziyaret bilindiği gibi trajik bir şekilde sona erdi.¹³

Mustafa Türkeş hocamızın bu sempozyumun tartışma bölümünde belirttiği üzere, siyasi ve tarihi bağlamına oturtulabildiği zaman, konular birbirinden o kadar da kopuk değildirler. Esasen kopuşmaların fay hatları bellidir. Klasik akademik yaklaşıma yabancı teoriler genellikle Anglo-Sakson çıkışlıdır ve evrensel gerçekleri yansıtmaya gayret ve iddialarına rağmen, ve belki tam bu nedenle, varsayımları sağlam siyasi tarih bilgileri üzerine kurulmadığı veya varsayımlar somut verilere dayanmadığı zaman ampirik çalışan bizleri hüsrana uğratabilmektedirler. Fakat her iki taraf da birbirlerinin yazdıklarını okumadığı için, ne ampirisistler soyut düşünebilmeyi öğreniyor, ne de teoriler çoğunlukla somut verileri baz alıyor. Bu kopuşmaya ikinci grubun cömertce kullandığı "jargon" da eklenince, apayrı kulvarlarda koşmaya devam ediyoruz.

Sosyal tarih ve kültür tarihinin Siyasi Tarih'i neredeyse önemsiz kıldığı tartışması ABD'de olanca hızıyla sürmektedir. Bir uçta Amerikan "Yeni Sol"unu (*The New Left*) ve solcularını Amerika'nın düşmansız kaldığı varsayımından hareketle sadece sıradan insanların, mekânların ve olayların tarihlerini çalıştıklarından dolayı suçlayanlar var. Bu nedenle siyasi ve askeri tarih araştırmalarının kan kaybına uğradığı iddia ediliyor.¹⁴ Sol eğilimi suçlamak bir tarafa bırakılırsa, verilen mesaj savaş ve barış konularının ve Siyasi Tarih'in politikacı ve askerlere bırakılmayacak kadar önemli olduğu. Öte yandan, ABD'de tarih uzmanlık alanları Siyasi Tarih'ten o derece kesin olarak ayırmış ki, bu nedenle örneğin bir şehircilik tarihçisi veya ırkçılık üzerine uzmanlaşmış kişiler Amerikan siyasi tarihi derslerini verme becerisinden yoksun kalmaktadırlar. Uzmanlık hernekadar gerekliyse de bunu abartmamak gerekiyor.

Yale Üniversitesi'nden bir Amerikalı tarihçi ise Yeni Sol'un siyasi tarihten sosyal tarihe kaymasındaki zamanlamanın Fernand Braudel'in "*histoire totale*" akımıyla örtüştüğüne işaret etmekte.¹⁵ Braudel ekolü ulusal tarihçiliğin ötesine bakmayı, kalıplaşmış düşünceleri yıkmayı, ve diplomatik yazışmaların ötesine gitmeyi meşru kıldığı için önemli ve etkili. Bir başka

¹³ Nur Bilge Criss, "*Barışı Olmayan Savaş*," *Doğu-Batı*, C.6., S.24., (Ağustos-Eylül 2003), s. 40-41.

¹⁴ Mark A. Stoler, "*War and Diplomacy: Or, Clausewitz for Diplomatic Historians*," *Diplomatic History*, Vol. 29, No:1 (Ocak 2005), s. 1-26.

¹⁵ Edmund S. Morgan, "*The Other Founders*," (Review of *The Unknown American Revolution: The Unruly Birth of Democracy and the Struggle to Create America*, Gary B. Nash, Viking, 2005) *The New York Review of Books*, 22 Eylül 2005, s. 41-43.

Amerikalı tarihçiye göre, tarih ulus-devletin sınırları içinden dışarıya taşıdığı zaman Siyasi Tarih de önemini yitirmişti.¹⁶ Moda olan akademik akımlara uyulduğu sürece bu bir bakıma doğru olabilir. Ama bir acele tarihin ve ulus-devletlerin sonunun geldiğini ve serbest piyasa ekonomisinin kayıtsız şartsız zaferini ilân eden Francis Fukuyama gibi bir siyaset bilimcisinin ve kendisinin medyatik promosyonunu yapanların karşısına Soğuk Savaş sürecinde dondurulmuş olan tarihsel sorunlar, buzlar çözülünce bütün haşmetleriyle geri döndü. Düne kadar ilgi odağı olmayan bölgeler ve ülkeler gündeme geldi, bağımsızlıklarına yeni kavuşan ülkelerle beraber dış temsilciliklerin sayısı arttı.

Uluslararası İlişkiler disiplininde bir başka ilginç olgu, ülkeyi temsil edenlerin profesyonel diplomatlar dışındaki çeşitlilikleri.¹⁷ Günümüzde herhangi birimiz yabancı gazetecilerle konuştuğumuzda, akademik olsun veya kamuya açık olsun, toplantılara katıldığımız, veya bazı sivil toplum kuruluşlarında yer aldığımızda temsilcilik görevini de üstlenmiş oluyoruz. Uluslararası alanda siyasi kimliğimizi nasıl temsil etmek istiyorsak gerek özelde, gerek ulusal çapta o kimlikleri tanımlamak siyaseti belirleyenler kadar Siyasi Tarih ve siyaset çalışanların da sorumluluk alanına giriyor.¹⁸

SİYASİ TARİH'İN MALZEMELERİ

Siyasi Tarih yazınında artık kabul gören entellektüel çeşitlilik, küreselleşmeyle birleşince, ortaya daha dinamik ve genç öğrencilerimize daha renkli ve anlamlı gelecek tarihler yazma olasılığı doğdu. Yeni veriler ve bilgilerin ışığında, öğretileri de yenilemek gerekebiliyor. Bu durumda yapılabileceklerin arasında siyasi tarih öğretilerimizi bazı tarihsel yanlışların düzeltildiği şekliyle ve yeni verilerin eski bilgilerimizi zenginleştirdiği veya pekiştirdiği şekliyle aktarmak olabilir. Bazı tarihsel yanlışların düzeltildiği araştırma sonuçları dahi genel siyasi tarih yazımına girene kadar bazen yıllar geçiyor.

Zamanı ve mekânı bir başkasının okumasına ve dolayısıyla bir tarihsel yanlış yaratmasına 18. yüzyıl sonlarından bir örnek; 1774 Küçük Kaynarca anlaşması konusunda Çariçe II. Katerina'nın bir sözünden yola çıkan Habsburg büyükelçisi Franz Thugut'un tarihçi Hammer'e aktardığı

¹⁶ Michael J. Hogan, "The Next Big Thing: The Future of Diplomatic History in a Global Age," *Diplomatic History*, Vol.28, No:1 (January 2004), s. 1-21.

¹⁷ Paul Sharp, "For Diplomacy: Representation and the Study of International Relations," *International Studies Review*, Vol. 1, No:1 (Spring 1999), s. 33-57.

¹⁸ Amin Maaluf, *Ölümçül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, İstanbul, Yapı ve Kredi Yayınları, 2000. "Her kişinin kimliği, resmi kayıtlarda görünenlerle kesinlikle sınırlı olmayan bir yığın öğeden oluşur... Kimlikler zaman ve mekânla oluşur; kimse doğduğu kimlikle yaşama veda etmez." (s. 16). Bu durum siyasi tarihler ve siyasi kimlikler için de geçerli olsa gerek.

yorumdur.¹⁹ Buna göre, Katerina bir konuşmasında “bütün Ortodoks halkları şefkatle kucaklıyoruz” deyince Thugut bunu İstanbul’un Rusya’ya Osmanlı Ortodoksları’nı korumaları altına alma hakkını teslim ettiği şeklinde yorumlamış ve 1976’ya kadar da herkes madem büyük tarihçi Hammer böyle yazıyor, öyleyse doğrudur diye kabullendiği için, tarihi bir gerçek olarak tekrar edilegelmiştir.

Roderic H. Davison, bu savı sorgulayarak anlaşmaların Osmanlıca, Rusça ve diplomatik kontrol dili olan İtalyanca asıllarını incelemiş ve gerçeğin böyle olmadığını, Osmanlı Ortodoksları’nı koruma taahhüdünü asıl Osmanlı devletinin verdiğini ispat etmiş, ve bu yanılsamanın nasıl oluştuğunu da açıklamıştı.²⁰ Bu yanılsama 19. yüzyılda Kırım Savaşı’nda (1853-1856) kendini tekrar gösterdi. Savaş başlamadan önce, Çar I. Nikola’nın şansölyesi Kont Karl Robert Nesselrode Osmanlı Hristiyanları’nın Rus himayesi altında olduğunu iddia etmiş ve bu iddianın meşruiyetini Küçük Kaynarca Anlaşması’na dayandırmıştı. Savaş ertesinde, I. Nikola Nesselrode hakkında, “Rusya’nın meşru hakları üzerinde yanlış bilgilendirilmişti” diyecekti.²¹ Fransa İmparatoru III. Napolyon’un Osmanlı topraklarındaki kutsal Hristiyan kiliseleri üzerinden Rusya’ya meydan okumasına, Rus hükümeti meşru sandığı bir zemin üzerinden karşılık verince Kırım Savaşı kaçınılmaz olmuştu.

Gerçi Osmanlı siyasi tarihi son zamanlarda ülkemizde yazılmaz oldu. Oysa, Oral Sander, “Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerinde Bir Deneme” adlı yapıtında bu soruna değinmemiş, bilimsel olarak kendisinin doğrulayamayacağı bir olguyu tekrarlamaktan kaçınarak dürüst bir tarihçilik örneği vermiştir. Kaynakları arasında Davison’a atıfta bulunmamış olmasını *Slavic Review* dergisine ulaşamamış olmasıyla açıklayabiliriz. Gene de Sander, başkalarının veri diye kabul ettiği akıl almaz bir ödünü Osmanlı’nın verebileceğini mantıken kabul etmemiş olmalı ki, konuya değinmemiş bile.²² Davison’nun verileri ise gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, ancak 2005 yılında histografyaya girebildi.²³ Tarih yazımının mantığa aykırı düşen bazı yargılarını sorguladığımız zaman daha kimbilir neler bulabiliriz.

¹⁹ Joseph von Hammer [-Purgstall], *Geschichte des osmanischen Reiches, grossenthells aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven*, 10 cilt, Pest, 1825-1835, [Graz, 1963]).

²⁰ Roderic H. Davison, “*Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered*,” *Slavic Review*, Vol. 35, No:3 (1976), s. 463-483.

²¹ *Ibid.*

²² Oral Sander, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1987.

²³ Caroline Finkel, *Osman’s Dream: The Story of the Ottoman Empire, 1300-1923*, London, John Murray, 2005.

Ayrıca, sosyo-kültürel tarihi siyasi tarihle harmanlayan bazı araştırmalara da öğretide yer vermek ilgiyi canlı tutmakta yararlı olabiliyor. Örneğin, Barbara Tuchman hem arşiv çalışmaları hem de sosyo-kültürel açıdan yaklaşımlarıyla Birinci Dünya Savaşı yazınının en sağlam gözlemcilerinden biridir. Tuchman profesyonel bir tarihçi olmamakla beraber çok iyi bir tarih yazarıdır.²⁴ Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı ile gerçekleşen kolektif intiharını açıklamaya Tuchman hem yardımcı olur, hem de savaşın nedenlerini, savaşın tek suçlusunu aramanın anlamsızlığı üzerine inşa eder. Kanımızca Tuchman'nın profesyonel tarihçilere metodoloji açısından öğreteceği çok şey vardır.

Öğrenci arkadaşlarımızın artık görsel malzemelere daha çok itibar ettiği göz önüne alınacak olursa, Siyasi Tarih derslerinde bazı kaliteli filmlerin gösterilmesi ve tartışılması da yararlı olabiliyor. Siyasi tarih ve Soğuk Savaş tarihi derslerinde seçtiğimiz filmler arasında Hitler'in son günlerini anlatan Alman yapımı "Çöküş", Robert Duvall'ın başrolü oynadığı 1992 yapımı "Stalin", Küba füze krizini betimleyen Hollywood yapımı "Onüç Gün", McNamara belgeseli, "The Fog of War", "The Trial of Kissinger" ve bir Oliver Stone filmi olan "Nixon" vardı.

Histografya çalışmalarını teşvik etmek bilhassa lisansüstü Siyasi Tarih derslerinde yararlı oluyor. Bu tür incelemeler, kişilere sadece akademik mülâhazalarla yazılan eserlerle politik maksatlarla yazılmış olanları ayırdetme olanağını sunduğu gibi, literatürü ilk elden tanımalarına da yardımcı oluyor.

Sonuçta, Siyasi Tarih hem beşeri hem de sosyal bilimler için önemli ve kanımızca ikisi arasında sağlam bir bağ oluşturuyor. Bu çalışmada tarihe yönelik olarak siyasi tarihin önemi, malzemeleri ve kapsamı üzerinde duruldu. Günümüzde çok yakın tarihi de açıklayabilmek için yazmak zorunda kalıyoruz ve kalmaya devam edeceğiz. Tarihin hiçbir evresinde dünyanın taşımak istemediği ve bir şekilde üzerinden silkip attığı hegemonya heveslilerinin zamane versiyonu ile karşı karşıyayız. Bu nedenle, o ülkeyi tanımak ve izlemek zorundayız.

ABD'nin politikaları, kamu diplomasisi adını verdikleri yöntem sayesinde artık neredeyse 25 yıl bekleyip arşivlere girmeyi elzem kılmayacak şekilde açıkta vazediliyor. Amerika Birleşik Devletleri'nin yöneticileri dünün imparatorluklarının ne anlama geldiğini bilmedikleri veya önemsemedikleri için, gerçekle, kuvvet ve kudretin doğru orantılı olduğunu

²⁴ Barbara Tuchman, *The Guns of August*, New York, Dell Publishing Co., 1962; Tuchman, *The Proud Tower: A Portrait of the World Before the War, 1890-1914*, New York, Bentam Books, 1967; Tuchman, *The March of Folly*, New York, Ballantine Books, 1984; Criss, "Barış Olmayan Savaş," s. 28-53.

varsayıyorlar.²⁵ Bu durumun büyük ölçüde Siyasi Tarih veya Diploması Tarihi denince, bu alanın Atlantik ötesinde yalnızca *Amerikan siyasi tarihi* ve *Amerikan diplomatik tarihi* olarak algılanması ve öğretilmesinden kaynaklandığı gözlemlenebilir. Gücün, manevi otorite ile beraber kullanılmadığı zaman bir imparatorluğun da olamayacağını düşünemeyen günümüzün ABD başkan danışmanlarından biri şunları söyleyebiliyor: “Biz şimdi bir imparatorluğuz, ve davranışlarımızla kendi gerçeklerimizi yaratabiliyoruz. Sizler o gerçekleri ne denli yakından anlamaya çalışırsanız çalışın, biz gene yeni gerçekler yaratmak için harekete geçeriz. Sonuçta bizim gerçeklerimiz geçerlidir.”²⁶

Yönetimin emperyal amaçlarını değil, ama o yönde kullandığı yöntemleri eleştiren Joseph Nye, Peter Galbraith ve John Lewis Gaddis gibi akademisyenler ve düşünürler de mevcut. Bilhassa John Lewis Gaddis, Amerikan siyasi tarihi yanında dünya siyasi tarihini de çok iyi özümsemiş olduğu için, şu değerlendirmeyi yapmış: [Prens Otto von Bismarck gibi] İyi stratejistler şok ve dehşet taktiklerini belli bir siyasi amaç doğrultusunda kullanırlar ve ne zaman durmaları gerektiğini bilirler. Oysa, kötü stratejistler bu ayırımı yapamazlar. Şok ve dehşet kullanımı onları o derece etkisi altına alır ki, kendisi başlı başına bir amaç haline gelir. Arkasını getiremedikleri için, yeni bir sistemin yapıcıları olmak yerine, sistemin sadece yıkıcıları konumunda kalırlar.²⁷

Peter Galbraith ise şu saptamada bulunuyor: Amerika Birleşik Devletleri’nin en başarılı olmuş olduğu zamanlar, uluslararası hukuka sadık kaldığı ve Birleşmiş Milletler örgütüyle işbirliği yapmış olduğu zamanlardır. Bu yöntem, sadece Birleşmiş Milletler’in ideallerini gerçekleştirmekle kalmaz, aynı zamanda en pratik ve elverişli yöntemdir. Irak savaşımızın ispat ettiği üzere, başka seçeneklerin hesabını vermekte çok zorlanacağız.²⁸

Joseph Nye’nin yaklaşımı ise Irak savaşından bir yıl önce yayımladığı kitabın adından belli; “*The Paradox of American Power: Why the World’s Only Superpower Can’t Go It Alone*”.²⁹ Kitapta Nye, Amerika’nın yumuşak

²⁵ Niall Ferguson, *Empire: How Britain Made the Modern World*, London, Penguin Books, 2004; Ferguson, *Colossus: The Rise and Fall of the American Empire*, London, Allen Lane, 2004. Yazar, ilk kitabında imparatorluğun ne anlama geldiğini, ikincisinde ise ABD’nin neden bir imparatorluk olamayacağını tartışıyor.

²⁶ Mark Danner, “*What Are You Going to Do With That?*,” *The New York Review of Books*, 23 Haziran 2005, s. 52-56.

²⁷ John Lewis Gaddis, *Surprise, Security and the American Experience*, Cambridge, MA and London, Harvard University Press, 2004, s. 101-102.

²⁸ Peter Galbraith, “*How To Get Out of Iraq*,” *New York Review of Books*, 13 May 2004, s. 42-46.

²⁹ Joseph S. Nye, *The Paradox of American Power: Why the World’s Only Superpower Can’t Go It Alone*, Oxford&New York, Oxford University Press, 2002.

gücü, yani ekonomik, siyasi, kültürel etkilerinin ve manevi otoritesinin ülkenin asıl gücünü temsil ettiğini öne sürer. Oysa, günümüzde Washington'un maddi gücü hernekadar yadsınmazsa da, manevi otoritesinin kalmadığı bir gerçek.

Aslında, hegemonyanın lehinde söylenebilecek bir tek söz vardır ki o da belirsiz bir süre için de olsa istikrar sağlayabildiği. Aynı zamanda şunu da unutmamak gerekir ki, insanlık geçmişte hegemonları hiçbir zaman kabullenmemiştir, ileride de kabullenmeyecektir.

Siyasi tarihçi açısından ilginç olan diğer bir gelişme ise ABD'de, sivil politikacıların kendilerini askerlerin aksine militarist düşünce yapısına kaptırmış olduklarıdır. Bunun için General Anthony Zinni ve Wesley Clark gibi subaylarla Paul Wolfowitz ve Condoleeza Rice³⁰ gibi sosyal bilimcileri karşılaştırmak yeterli. Bu noktada söz konusu olan ayrım ikinci grup tarafından amaçla aracın birbirine karıştırılması.³¹ Uluslararası her siyasi soruna askeri çözümle yaklaşan Bush hükümetini Amerikalı siyasi tarihçiler dizginleyemez çünkü onlar iktidarın yakınında değiller, ama sadece bu nedenle de olsa siyasi tarihin savaş, barış ve yeni güvenlik bakış açılarının önemini bir kez daha algılamaları hem güncel tarih hem de kendileri için ümit verici. Tabii *Amerikan* siyasi tarihinin dışından da bakabilmek şartıyla.

Öte yandan, Siyasi Tarih'i hiçbir zaman küçümsememiş olan belli başlı üniversitelerimiz bu kültürü yeni nesillere sevdirecek özümsetebilme sorumluluğunu her zamankinden daha çok taşımakta. Çok övünülen bilişim çağında, salgın bir hastalık gibi heryeri saran kültürsüzlük ve partizanlıkla bir nebze dahi olsa mücadele edebilmek için Siyasi Tarih'in, genişlemiş kapsamıyla, öğrencilerin düşün dünyasında yepyeni ufuklar açabilecek kapasitesi mevcuttur. Siyasi tarih bilgi yoksunluğunun nelere mâl olabileceğine Türkiye özelinde başta değindik. Bölgesel güç Türkiye'nin, dış politikasında yapabileceği ince ayarlarla kendisini istemediği çatışma ortamlarından uzakta tutabilmesi gerekli. O ince ayarlar ise, bir imparatorluk mirasından, Cumhuriyet'in deneyimlerinden ve bilgi birikiminden kaynaklandığı için aktarımları siyasi tarihçilere, okumaları da dış politikaları saptayıp planlayanlara düşmekte.

³⁰ Condoleeza Rice'in bu uğurda tarihi nasıl çarpıttığına örnek olarak bkz. Carolyn Eisenberg, "The Myth of the Berlin Blockade and the Early Cold War," *Cold War Triumphalism: The Misuse of History After the Fall of Communism*, (ed.) Ellen Schrecker, New York, The New Press, 2004, s. 174-200.

³¹ Stoler, *op. cit.*, s. 25-26.

KAYNAKLAR

- Andonyan, Aram; **Balkan Savaşı**, çev. Zaven Biberyan, İstanbul, Sander Yayınları, 1975, (Aras Yayınları [1999]).
- Arif Cemil Bey; **Sürgün Hayatlar**, haz. Halit Erdem Oksačan, İstanbul, Emre Yayınları, 2005.
- Arslan, Emir Şekib; **Bir Arap Aydınım Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları**, çev. Selda-Ahmet Meydan, İstanbul, Çatı Kitapları, 2005.
- Bila, Fikret; **Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2003.
- Cem, İsmail; **Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Criss, Nur Bilge; *"Barışı Olmayan Savaş," Doğu-Batı*, C.6., S.24. (Ağustos-Eylül 2003).
- Criss, Nur Bilge; *"Turkish Perspectives of the United States of America," International Perceptions of the U.S.A.*, (ed.)David Farber, Princeton, Princeton University Pres, (2006 Baharı'nda yayımlanacak).
- Danner, Mark; *"What Are You Going to Do With That?," The New York Review of Boks*, 23 Haziran 2005.
- Davison, Roderic H.; *"Ottoman Diplomacy and Its Legacy," Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms*, İstanbul, ISIS Press, 1999.
- Davison, Roderic H.; *"Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered," Slavic Review*, Vol. 35, No:3 (1976).
- Derin, Haldun; **Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Deringil, Selim; *"Aspects of Continuity in Turkish Foreign Policy: Abdülhamid II and İsmet İnönü," International Journal of Turkish Studies* Vol.4, No:1 (Summer 1987).
- Eisenberg, Carolyn; *"The Myth of the Berlin Blocakde and the Early Cold War," Cold War Triumphalism: The Misuse of History After the Fall of Communism*, (ed.) Ellen Schrecker, New York, The New Press, 2004.
- Erginsoy, Güliz Beşe; **Dedem Hüseyin Atıf Beşe: Bir Cemiyet-i Osmaniye Askerinin Savaş Hatıratı**, İstanbul, Varlık Yayınları, 2004.

- Erim, Nihat; **Günlükler 1925-1979**, İki Cilt, haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Ertepinar, Çoşkun; **Bir Politikacının Anıları**, Refik Koraltan, Ankara, Hacettepe-Taş Kitapçılık, 1999.
- Esat Paşa'nın **Çanakkale Savaşı Hatıraları**, haz. İhsan Ilgar ve Nurer Uğurlu, İstanbul, Örgün Yayınevi, 1975 [2003].
- Ferguson, Niall; **Colossus: The Rise and Fall of the American Empire**, London, Allen Lane, 2004.
- Ferguson, Niall; **Empire: How Britain Made the Modern World**, London, Penguin Books, 2004;
- Finkel, Caroline; **Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire, 1300-1923**, London, John Murray, 2005.
- Fulbrook, Mary; **Historical Theory**, London, Routledge, 2002.
- Gaddis, John Lewis; **Surprise, Security and the American Experience**, Cambridge, MA and London, Harvard University Press, 2004.
- Galbraith, Peter; "How To Get Out of Iraq," **New York Review of Books**, 13 May 2004.
- Hammer, Joseph von [-Purgstall]; **Geschichte des osmanischen Reiches, grossenthells aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven**, 10 cilt, Pest, 1825-1835, [Graz, 1963]].
- Hogan, Michael J.; "The Next Big Thing: The Future of Diplomatic History in a Global Age," **Diplomatic History**, Vol.28, No:1, (January 2004).
- (İlden), Köprülü Şerif; **Sarıkaşık**, haz. Sami Önal, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları: Emir Şekib Arslan**, çev. Halit Özkan, İstanbul, Klasik Yayınları, 2005.
- Khalilzad, Zalmay; "A Strategic Plan for Western-Turkish Relations," Zalmay Khalilzad, Ian O. Lesser, F. Stephen Larrabee, **The Future of Turkish -Western Relations**, Santa Monica, RAND, 2000.
- Maaluf, Amin; **Ölümçül Kimlikler**, çev. Aysel Bora, İstanbul, Yapı ve Kredi Yayınları, 2000.
- Morgan, Edmund S.; "The Other Founders," (Review of **The Unknown American Revolution: The Unruly Birth of Democracy and the Struggle to Create America**, Gary B. Nash, Viking, 2005) **The New York Review of Books**, 22 Eylül 2005.

- Nye, Joseph S.; **The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone**, Oxford&New York, Oxford University Press, 2002.
- Öymen, Altan; **Bir Dönem Bir Çocuk**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2002;
Altan Öymen, **Değişim Yılları**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2004.
- Sander, Oral; **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerinde Bir Deneme**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1987.
- Serhadoğlu, M. Rıza; **Savaşçı Doktorun İzinde: Kırım, Sarıkamış ve Esaret Yılları, Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005.
- Sharp, Paul; *"For Diplomacy: Representation and the Study of International Relations,"* **International Studies Review**, Vol. 1, No:1 (Spring 1999).
- Stoler, Mark A.; *"War and Diplomacy: Or, Clausewitz for Diplomatic Historians,"* **Diplomatic History**, Vol. 29, No:1 (Ocak 2005).
- Toruntay, Necip; **Orgeneral Necip Toruntay'ın Anıları**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994.
- Tuchman, Barbara; **The Guns of August**, New York, Dell Publishing Co., 1962.
- Tuchman, Barbara; **The March of Folly**, New York, Ballantine Books, 1984.
- Tuchman, Barbara; **The Proud Tower: A Portrait of the World Before the War, 1890-1914**, New York, Bentam Books, 1967.
- Windschuttle, Keith; **The Killing of History: How Literary Critics and Social Theorists are Murdering Our Past**, San Francisco, Encounter Books, 1996.
- Yavuzalp, Ercüment; **Dış Politikada Oyunun Kuralları**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998.
- Yetkin, Murat; **Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.

TARTIŞMALAR*

Doç. Dr. Çağrı Erhan (AÜ SBF): Teşekkür ederim. Bahri Ata'nın sunuşuyla ilgili olarak, lisede ve orta öğretimde tarih öğretimi hakkında konuşmak istiyorum. Bahri Ata'nın sunuşunu dinlerken aklıma bir şey geldi: Ben de zaman zaman lise tarih öğretmenleriyle birlikte Talim Terbiye'de olsun başka yerlerde olsun Arama Toplantıları'na katılıyorum. Nedense biraz da pervasızca lise tarih öğretmenleri tarafından sıklıkla Siyasi Tarihi kötüleyen bir yaklaşım dile getiriliyor. Bu Siyasi Tarihe karşı duyulan bir düşmanlık değil, Siyasi Tarihin ne olduğunu lise tarih öğretmenleri bilmiyor. Lise tarih öğretmenlerinin bunu bilmemesinin nedeni de aslında onların o şekilde yetiştirilip oraya gönderilmeleridir. Yani biz tarih öğretmeni yetiştiremiyoruz. Tarih öğretmeni yetiştiremediğimiz için lise tarih öğretimının durumu bu. Siyasi Tarihten anlaşılan 1699 Karlofça Anlaşması, 1040 Dandanakan Savaşı vs. Ondan sonra da deniyor ki "öğrenciler bunu sevmiyor; biz bunu anlatmak istemiyoruz, biz kültür tarihi anlatmak istiyoruz." Tarih bu şekilde anlatılamaz. Dolayısıyla bizim orta öğretimdeki anlayışı, zihniyeti değiştirmemiz, orta öğretim müfredatını değiştirmemizle mümkün olamayacak. Bizim tarih öğretmeni yetiştiren okulların müfredatını ve tarih öğretmeni yetiştirme biçimini değiştirmemiz ancak müfredat değişimine paralel olarak sonuçlar vermeye yol açabilir diye düşünüyorum. Teşekkürler.

Yrd. Doç. Dr. Bahri Ata (Gazi Üniversitesi): Çağrı Bey'e teşekkür ederim. Ben Çağrı Bey'in bu iyileştirmenin müfredat değişikliğiyle olmayacağı düşüncesine katılmıyorum. Şöyle ki şimdi biz yaklaşık beş bin öğretmenden yardım alarak sosyal bilgiler programını hazırladık, lise programlarını hazırlıyoruz. YÖK şimdiden Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurdu. Bu müfredat programları eğitim fakültelerine de yansıyacak. Biliyorsunuz 1996 ve 1997'de Dünya Bankası ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında "Mili Eğitimi Geliştirme" adlı bir proje gerçekleştirildi. 1998'de eğitim fakültelerindeki programlar değişti. Fakat yeni müfredatla birlikte eğitim fakültelerindeki müfredatın tekrar değiştirilmesi gündeme geldi. Bununla ilgili çalışmalar başlatıldı. Umarım üniversitelerdeki eğitim

* Bant çözümü Arş. Gör. Özge Özkoç ve Arş. Gör. Gökhan Erdem tarafından yapılmıştır.

fakültelerindeki programlar da önümüzdeki yıllarda değişecek. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Haluk Ülman (Yeditepe Üniversitesi): Ben şunu öğrenmek istiyorum: Tarih hocalarını mutlaka eğitim fakültelerinden mi yetiştirmek zorundayız? Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Tarih bölümü de tarih öğretmeni yetiştirebilir. Bir öğretmenin dört yıl boyunca tarih eğitimi görmesi gerekir. Bu eğitimi öğrenciler eğitim fakültelerinde ne kadar görüyorlar? Bunu bilmiyorum, bilmediğim için de soruyorum.

Prof. Dr. Cem Eroğul (AÜ SBF): Öncelikle herkese teşekkür ederim. Bir gözlemde bulunduktan sonra Melek Fırat'a soru sormak istiyorum. Gözlemim şu: İnsanlar da uluslar da kendilerini tanımak istiyorlarsa kendilerinin dışına çıkmak zorundalar. Sanıyorum Cumhuriyet tarihimizin en büyük hatası Türklüğü, Türk devletini tanımayı, Türklük ve Türk devleti tarihi üzerine odaklanmakla işleridir. Ne kadar insanlık tarihi öğrenirsek, ne kadar bunun dışına çıkarsak kendimizi o kadar anlarız. O zaman da özgüllüklerimizi gerçekten anlayabiliriz. Ama "biz kendimize benzeriz" diyerek diğerlerini dışlarsak kendimizi anlayamayız. Bu bir gözlem. Sorum da Melek Fırat'a olacak. Sunuşu sırasında tartışmalarda tarih anlayışına Marx'ı ekleyeceğini söylemişti. Nasıl ekleyebilecek, merak ediyorum. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Melek Fırat (AÜ SBF): Kaçınılmaz olarak, bu sunuşta niye Marx yok? sorusunun gelebileceğini düşündüm. Ama sunuşuma özellikle Marx'ı almadım. Çünkü Marx sosyal bilimleri kökünden değiştiren bir bilim adamı olmasına rağmen, Siyasi Tarih yazımı açısından birebir Marxist Siyasi Tarihçi bulmak çok zor. Dolayısıyla Siyasi Tarihi Annales Okulu'nun çok zor etkilediğini düşünürsek Marx'ın doğrudan bu alanı etkilediğini söylemek zor. Ama Marx bütün bu tarihsel gelişim sürecini doğrudan olmasa da dolaylı olarak etkiledi. Örneğin Annales Okulu'nu etkiledi; yapısal analizlerini ya Marx'ın tarihin işleyişine söylediklerine atıfla ya da buna karşı çıkararak geliştirdiler. Benim sunuşumda niye Marx yoktu dersiniz, Siyasi Tarih yazımını doğrudan etkilemediği için yoktu. Ama Marx'ın Siyasi Tarih yazımı için anlamı dersiniz, Siyasi Tarih yazımı başladığından itibaren sırasıyla Ranke ekolü, Annales Okulu ya da postmodernist akım Marxizm'i etkilemek ve sınırlandırmak üzere geliştirilmiş disiplinlerdir. Ama bugün tarihin geldiği yerde çok da fazla bertaraf edilemeyeceğini düşünüyorum. Çünkü yeni tarih yazımında birimlerin değişeceğine inanıyorum. Dolayısıyla Marx'ın dolaylı etkilemesinin doğrudan hale geleceğini düşünüyorum.

Prof. Dr. Yaman Örs: Ben Oral Sander'in halasının oğluyum. Hem kendim hem de ailem adına böyle bir konferans düzenlediğiniz için teşekkür ediyorum. Ayrıca şu bakımdan da çok memnun ve mutluyum: Oral Sander sadece bir Siyasi Tarihçi değildi, aynı zamanda bir tarih metodoloğuydu. Yani tarihin ne olduğu, içeriği, bilimlerle ilişkisi, yönteminin ne olduğu konusunda "felsefeye kaçmadan" yorum yapabildi. Bu toplantı Oral Sander'in bu yönünü vurguladığı için de çok teşekkür ederim. Bir de Melek Fırat'a bir şey söylemek istiyorum. Sanırım Marx'ı bilimadamı olarak tanımlarsak hata olabilir, Marx artıları ve eksileriyle bir felsefeci. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Haluk Ülman (Yeditepe Üniversitesi): Eğitim sorunlarına döneceğim. Düşünebiliyor musunuz lise öğretiminde felsefe yok. Lise öğretiminde mantık yok. Üstüne üstlük biz öğrencilerden tarih öğrenmelerini istiyoruz. Bence haksızlık ediyoruz.

Prof. Dr. Pars Esin (AÜ SBF): Öncelikle teşekkür ederim. Çok yararlı bilgiler edindiğim kanısındayım. Ama bir şey de eklemek istiyorum. Haluk Ülman deyim yerindeyse Siyasi Tarih ile Mülkiye-Siyasal Bilgiler Fakültesi arasında bir korelasyon kurdu. Siyasi Tarih yazarlarından bahsederken de daha çok Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde şu veya bu şekilde köken bulmuş veya ders vermiş kişilere değindi. Siyasi Tarih konusunda Ömer Kürkçüoğlu'nun da kaygılarını taşıyorum. Haddimi aşarak bizde başka Siyasi Tarihçiler'in de olduğunu hatırlatmak istiyorum. Kaçınılmaz olarak Mete Tunçay, Sina Akşin ve İlber Ortaylı da o listeye dahil edilmeli. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Haluk Ülman (Yeditepe Üniversitesi): Efendim haklısınız. Bizim fakültemiz belli alanlarda belli konuların tarihçilerini yetiştirmiştir. Örneğin Sina Akşin birinci sınıf bir tarihçidir. Mete Tunçay da aynı şekilde. Ama bizim konumuz sadece Siyasi Tarih eğitimiyle sınırlı olduğu için onları almadım. Onların tarihçiliğini inkar ettiğim için değil, bu amaçla almadım.

Doç. Dr. İlhan Uzel (AÜ SBF): Melek Fırat'a bir soru sormak istiyorum. Siyasi Tarih yazımını ulus devletin kuruluşuyla başlattı. 21. yüzyıla girerken devlete geri dönüş olduğundan, güvenlik sorunun çözülemediğinden bahsetti. Dolayısıyla süreci ulus devletle başlatıp yine ulus devletle tamamladı. Uluslararası İlişkiler Teorisi'ne baktığımızda güvenlik sorununun ve siyasi birim olarak ulus devletin tekabül ettiği teorik yaklaşımı biliyoruz. Devlet dışı bir güvenlik anlayışı olmadığı için mi biz bu süreci devletle tamamlıyoruz? Bu noktayı açabilirse sevinirim. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Melek Fırat (AÜ SBF): O zaman yanlış bir şey yapmışım. Artık devlet temelli bir Siyasi Tarih yok. Aslında 1950'den itibaren yok. Bu tarihten itibaren Batı'da yapılan Siyasi Tarih çalışmalarına bakarsak uluslararası ilişkiler tarihine doğru bir kayma olduğunu görürüz. Pür Siyasi Tarihçiler uzak dursa da birim olarak devlete sistem de ekleniyor ve uluslararası ilişkiler tarihi çok yönlü olarak da yapılıyor. Ama bunların hepsi ve bizatihi tarihin varlığı 1980 sonrasında silinmeye çalışıldı. Bugün tekrar gündeme gelmesinde önemli bir unsur ABD'nin hegemonya kurması ve bunu kendi devleti adına yapmasıdır. AB içinde devletlerin kendi ulusal kimliklerini öne çıkarmaya çalışmalarıdır. Kimse durup dururken zahmetli bir iş olan Siyasi Tarih ile uğraşmıyor. Ama siyasi gelişmeler insanları doğrudan tarihe döndürdü. O anlamda belki devletlerin eylemleri önem taşıdı. Siyasi Tarihin yeniden canlanmasında 21. yüzyıla girerken devletlerin eylemlerinin önemli olduğunu düşünüyorum.

Elife Hatun Kılıçbeyli (Çukurova Üniversitesi): Öncelikle bu güzel organizasyonu düzenleyen herkese teşekkür ediyorum. Melek Fırat'a şunu sormak istiyorum: Yeniden bir Siyasi Tarih yazımı süreci başladı. Ama zaten Avrupa, Fransa ve İskandinav ülkelerindeki Siyasi Tarihçiler ya da uluslararası politikanın tarihi ile ilgilenen kişiler bundan hiç vazgeçmemişlerdi. Acaba ABD'deki Siyasi Tarih ile ilgilenen akademisyenler böyle bir değişimi gerçekleştirebilecekler mi? Sadece geleceğe yönelik bir yorum rica ediyorum.

Doç. Dr. Melek Fırat (AÜ SBF): Ben sizin kadar iyimser değilim. Bence tam tersine uluslararası ilişkiler disiplini ABD'den çıktı ve bu durum Siyasi Tarihi ve de uluslararası hukuku ciddi anlamda köşeye sıkıştırdı. ABD'deki akademisyenlere göre dünyayı anlamada teori ve uluslararası ilişkiler önemlidir; Siyasi Tarih ve uluslararası hukuk teoriyi oluşturmada önemlidir ama ancak yardımcı olabilir. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki uluslararası ilişkilerciler de bunu söylemek zorunda kalırlar. Ciddi anlamda Siyasi Tarih uluslararası ilişkilerden bertaraf edilmiştir. Mülkiye 1980'den beri hukukun ve Siyasi Tarihin vazgeçilmezliğine dair mücadele vermektedir. Bu yüzden Mülkiye, ODTÜ ve Bilkent gibi Anglo-Sakson ekolünden olan okulların karşısında zamanı geçmiş bir okul olarak algılanmıştır. Şimdi bu okullar tekrar tarihe ve hukuka önem vermeye başladılar. ABD konusunda ise ben daha çok Fransız ekolüne yakın olduğum için ABD'yi en azından Fransa kadar takip edemiyorum. Ama şunu söyleyebilirim: ABD'de Siyasi Tarih atılımı ilk kez Paul Kennedy ile başladı. Dolayısıyla ABD'de kaçınılmaz olarak tarihe bir dönüş olacaktır. Çünkü uluslararası ilişkiler iki işlevinde de yetersiz kalıyor. Bence teori ile dünyanın anlaşılması kolay değil; ikincisi de eğer insanlar ister düzen

tarafatları ister düzen karşıtları tarafından bilinçlendirilsinler, bu ancak tarih eğitiminden geçer. Tarih bu anlamda çok işlevsel. ABD de eğer hegemonyasını kuruyorsa önce kendisinde o kimliği oluşturmak, tarih yolunu kullanmak zorunda kalacak. Nitekim ABD'nin de bir imparatorluk kurmaya çalıştığı ve bu imparatorluğun iyi yönleri olduğu tarihten atıflarla temellendirilmeye çalışılıyor. O anlamda ABD'de ve bütün dünyada tarihe dönüş olacak.

Prof. Dr. Haluk Ülman (Yeditepe Üniversitesi): Sizin burada yaşadığınız mücadeleyi Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü benim ayrılmandan sonra kendi arasında yaşadı. Tarih ve hukuk sorunu bir parçalanmaya ve yeni bir bölüm oluşturmaya kadar gitti. Siyaset bilimcilerin ağır basmak istemeleri üzerine hukukçular ayrıldılar ve Yıldız Teknik Üniversitesi'ne geçtiler. Rahmetli Kemali Saybaşı'nın bir siyaset bilimci olmasına rağmen tarihe verdiği önem burada şükranla anılmaya değer, bu vesileyle onu da rahmetle analım.

Prof. Dr. Şükrü Sina Gürel: Belki bu kavşakta ulus devlet kavramı ve ulus devletin hem bir uluslararası ilişkiler analiz birimi ve aktörü hem de bir Siyasi Tarih sujesi olarak neden yeniden önem kazandığını düşünmek gerekir. Şimdiye kadar söylenenler gerçekten doğru. 80'lerden itibaren yeni dünya düzeni içerisinde özellikle Soğuk Savaş ortadan kalktıktan sonra yeni kurulacak uluslararası yapı içerisinde artık ulus devletler arasında çatışmaların denetlenebileceği, birtakım çıkar çatışmalarının ortadan kalkacağı çünkü bunların uluslararası rekabet ve serbesti içinde çözülebileceği gibi varsayımlar ortaya atılmıştı. Hatta uluslararası hukukun üstünlüğüne vurgu yapılmıştı. Ama bunların hiçbirisi gerçekleşmedi. Şimdi siyah-beyaz zıtlığı içerisinde görülüyor ki aslında Soğuk Savaş döneminde gizlenen birtakım çekişmeler iyice ortaya çıkıyor. Ulus devlet ortadan kalkacak diyenler aslında kendi korumacılıklarını kendi sınırları ötesinde gerçekleştirmenin peşindeler. Dolayısıyla, hem Siyasi Tarihin ve Siyasi Tarih çalışmalarının hem de yepyeni bir bakış açısıyla ulus devlet temelli Siyasi Tarih araştırmalarının bundan sonra yeniden öne çıkacağı kanısındayım.

Doç. Dr. Çağrı Erhan (AÜ SBF): Haluk Hoca'ya bir soru sormak istiyorum. Türkiye'deki Siyasi Tarihçilerden bahsettiniz ama neden Türk Siyasi Tarihçileri'nin dünya çapında tanınmadıklarını ve eser veremediklerini merak ediyorum.

Prof. Dr. Haluk Ülman (Yeditepe Üniversitesi): Öncelikle Türkiye’de dünyanın dikkatini çekecek Siyasi Tarih araştırmaları pek yapılmıyordu. Şimdi monografi olarak yapılmaya başlandı. Bu monografiler de zannediyorum dışarıda ilgiyle izleniyor. Kitap olarak yok. Kitap olarak olmamasının nedeni dil engelidir. Bir kitap ingilizce yazıldığında bütün dünyanın haberi olur, Türkçe yazıldığı zaman Türklerin bile haberi olmaz. Bu dil sorunu çok önemlidir. Ama hiçkimseyi yabana atmayalım, Türkiye’de çok iyi gençler yetişiyor. Çok değerli monografiler var. Mesela ben Osmanlı tarihini gençlerin monografilerinden öğreniyorum. Bunların dışarıya yansımada ise dil meselesi devreye giriyor.

Doç. Dr. Çağrı Erhan (AÜ SBF): Hep biz yurtdışı kitaplara atıf yapıyoruz, onlardan öğreniyoruz. Nedense bizim kitaplarımıza atıf yapılmıyor. Belki arşivin Türk Siyasi Tarihçisi için sıkıntılı bir hale getirilmesinin de bu konu üzerinde etkisi vardır. Ben kendi arşivimde oturup çalışmıyorum ki dışarıya ne sunabilirim? Zaten gidip Batı’nın arşivinde, Batılıların da yapabildiği çalışmayı yapıyorum. Eğer ben dışarıya orijinal bir şey sunamıyorsam niye benim yazdığım bir şeye atıf yapılsın ki? Arşivlerle ilgili hususa öğleden sonraki oturumdaki sunuşumda değineceğim.

Prof. Dr. Haluk Ülman (Yeditepe Üniversitesi): Arşiv denilince aklıma geldi. Bizde kısa süre asistanlık yapan Bilal Şimşir Türk arşivciliği için önemli bir isimdir. Bilal Şimşir’in adını da burada anmak gerekir.

Rıza Onur: Oral Sander’in gözünden Türkiye’de Siyasi Tarihin gelişimini görmeye çalışmak ve onu anmak güzel bir duygu. Düzenleyenlere teşekkür ediyorum. Bir ilave düşündüm. Gerçekten Siyasi Tarih öğretmenliği yürek isteyen bir meslek haline geldi. Bunu hakkıyla yapabilmenin koşullarını yaratmak çok zor. Disiplin yönetmeliği hazırlayanlar, yargıçlar Siyasi Tarih bilmiyor. Öğretmen de susma hakkını kullanıyor. Siyasi Tarih öğretmeni yetiştirirken bunu yabana atmamak lazım. Benim lisans öğrenimim döneminde Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde Türkiye Cumhuriyeti Rejimi ve Türk Devrimi Tarihi diye bir kürsü vardı. Bu kürsüde ağırlıklı ders uygarlık tarihiydi. Burada ise uygarlık tarihinin önemli boyutlarda ele alınmadığını gördüm. Daha çok önem verilmesi gerektiğine inanıyorum. Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Şaban Çalış (Selçuk Üniversitesi): Melek Fırat’a, konuşmasının son yarısını dinlediğim için sorum belki havada kalabilir ama, son sözlerine atıfla bir soru sormak istiyorum. Tarih ya da Siyasi Tarih yazıcılığında pozitivizmin gelecekte zaferini gösteren ulus devlet tartışmaları dışında ne gibi gelişmeler var?

Doç. Dr. Melek Fırat (AÜ SBF): Pozitivizmin birebir anlamda yeniden hakim olacağını söylemiyorum. Ama terkedilen ve çok eleştirilen bir pozitivizmin anlamlı olabileceğini ya da pozitivist düşüncenin geçerli olduğu dönemin anlamlı yanları bulunduğunu ve bunların tekrar döneceğini düşünüyorum. “Bilimsellik” dediğimiz şey üzerinden tartışmalar tekrar başlayacak. Bilimsellik olgusu çerçevesinde incelenen şeyin objektif olarak incelenebileceğini düşünüyorum. Bir gerçeklik var ve bu gerçekliğin bir akışı olabileceği, bu akışın mutlak anlamda değil ama bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde anlaşabileceğine dair bir dönüşten bahsettim.

Doç. Dr. Şaban Çalış (Selçuk Üniversitesi): İster postmodernistler diyelim ister demeyelim, pozitivizm dışında bir tarih anlayışının mümkün olduğunu iddia edenler sizin kullandığınız bilimsellik kavramını eleştiriyorlar.

Doç. Dr. Melek Fırat (AÜ SBF): Biliyorum ama onlar eleştirdikleri anlamda bir tarih yazamadılar. Bir şeyi sarstılar ve biz o sarsıntıdan çok şey öğrendik. Bilginin nasıl iktidarın aracı olabileceğini gördük, yıkmak istedikleri şeyi anladık ama bu eleştiri yapanlar bir tarih yazamadılar. Çünkü olmadığını söylediler. Ortaya çıkan şey edebiyat, sanat belki anılar olabilir ama tarihçilerin anladığı anlamda bir tarih yazamadılar. Eleştirileri elbette ki çok anlamlıydı.

Doç. Dr. Şaban Çalış (Selçuk Üniversitesi): Bunun çok derin bir konu olduğunu düşünüyorum. Pozitivizmin, pozitivist tarih anlayışının mutlak bir şekilde geleceğine ilişkin yargının doğru olamayabileceğinin tartışılması gerektiğine inanıyorum.

Doç. Dr. Melek Fırat (AÜ SBF): Belki pozitivizm yerine modernizm dersem uzlaşabiliriz.

Doç. Dr. Şaban Çalış (Selçuk Üniversitesi): Bir şey daha sormak istiyorum. Konumuz Siyasi Tarih dolayısıyla herkes bu konuya vurgu yaptı ama bunu bir fetiş haline getirip analizlerimizi bunun üzerine temellendirecek olursak mesela Türkiye’de statükoculuğun tarih sevicilikle at başı gittiğini kabul etmemiz gerekiyor. Nur Bilge Criss’in konuşmasının başlangıcında sayın başbakanın Irak politikasına ilişkin eleştirisini Siyasi Tarih bilmemesine bağlamasını, kuş gribi konusunda da bilgisi yok o zaman başbakan bu konuda politika oluşturmasın der gibi algıladım. Bu yanlış bir algı da olabilir. Açıklık getirirse sevinirim.

İSİMLENDİRME SORUNU

*Yrd. Doç. Dr. Erel TELLAL**

Konuşmama, akademik yaşamıma gerçek anlamda damgasını vurmuş ve çok önemli katkılar yapmış Hocam Oral Sander'i saygıyla anarak başlamak istiyorum.

Siyasi Tarih disiplini ve onun Türkiye'deki gelişimi söz konusu olduğunda akla gelen sorulardan biri de "isimlendirme" sorunu olmaktadır. "İsimlendirme" denince akla en az iki boyutu gelmektedir: Birincisi, biz "ne"ye Siyasi Tarih diyoruz ve ikincisi, Siyasi Tarih dediğimiz disiplin nedir, neyi inceler. Öyle ya, ancak "var olan" isimlendirilir ve "isim" varlığı tanımlar. Konuşmamda bu iki soruyu yanıtlamaya çalışırken Türkiye'de Siyasi Tarih disiplininin "isimlendirme"sine ilişkin tartışmalara değinerek, bu alandaki kısıtlılıklardan ve içerik açısından yaşanan dönüşüme yer vereceğim. Buradan yola çıkarak, bilimsel bir disiplin olarak "Tarih"in kendisini ve onun bir alt disiplini olarak Siyasi Tarih'in "bilimselliği"ni bu sunuşta tartışmadan veri olarak kabul edeceğim.

Siyasi Tarih yüz yılı aşkın bir süredir başta Mülkiye olmak üzere yüksek öğretim kurumlarında okutulmuş ve diğer konuşmacıların değindiği gibi bu alanda sayısız eserler ortaya çıkmıştır. Belki de bir o kadar süredir isimlendirme sorunu da tartışıl gelmiştir. Tartışmaların kaynağında diğer Avrupa dillerinde (ve bilim çevrelerinde) farklı isimlerle anılan disiplinlerin Türkiye'de Siyasi Tarih biçiminde anılması yatmaktadır. Başlarken söylenmesi yerinde olursa, bu tartışmaların temelinde Türkçe'nin yetersizliği savı yer almaktadır. Bir ölçüde öyledir de. Sıklıkla yinelenen bir örnek anlatılacak olursa, İngilizce'deki "*history*" ve "*date*" kelimeleri Türkçe'de "tarih" anlamına gelmektedir ve bu ikisine ayrı ayrı karşılık yoktur. Yani "tarih" diyerek yola çıkarken bir ikircim söz konusudur. Siyasi Tarih dendiğinde ise, Ahmet Şükrü Esmer Hoca'yla Oral Sander Hoca ağız birliği etmişçesine aynı saptamayı yapmaktadır: Siyasi Tarih Türkiye'de (ve

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı.

Türkçe’de), Batı’daki “Uluslararası İlişkiler Tarihi” yerine ve hem diplomasi tarihini (*diplomatic history*) ve hem de siyasal tarihi (*political history*) kapsayacak biçimde kullanılmaktadır.¹ Yani, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyen diplomasi tarihi ile devletlerin oluşumu ve iç siyasalarını inceleyen siyasal tarih birarada “Siyasi Tarih” olarak anılmaktadır.

Muharrem Tünay Hoca ise, diplomasi tarihi ile siyasal tarihin farklı dallar olduğunun altını çizerek, Türkçe’de bu ikisinin eşanlamı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.² “Diplomasi tarihi daha çok devletlerarası antlaşmalar, bu antlaşmaların hükümleri, devletlerarası görüşme ve pazarlıklar ve nihayet bunların nasıl sonuçlandırıldığı gibi konularda yoğunlaşır... Siyasal tarih kendisine temel araştırma hedefi olarak tek tek ülkelerin ekonomik, siyasal ve ideolojik yapılarının ve bunların tarihsel gelişmelerinin incelenmesini alır. Ayrıca, bu tek tek parçaların dünya sistemi veya sistemleri içerisinde nasıl bir bütün oluşturduklarını araştırır... Bu yaklaşımda önemli olan tarihin incelenmesinin siyasal ve ekonomik analizlere dayandırılmasıdır” (abç). Ona göre, “...birbirlerinden çok ayrı ve kopuk gibi görünen olayların bir bütünsellik içinde değerlendirilmesi ve bu bakış açısı ile çözümlenmesi siyasi tarihi diplomasi tarihinden ayıran en temel özelliktir”.³

Bu tartışmalara 1970’lerden başlayarak siyasa tarihçiliğini de (*policy history*) eklemek durumundayız. Basit bir anlatımla devlet, üst-düzey politikacılar ve seçkin davranışlarını konu edinen siyasa tarihçiliği ile siyasi tarihin çalışma alanları giderek örtüşmektedir.⁴

Türkçe’ye ve Türkiye’deki Siyasi Tarih çalışmalarına yapılan eleştirilere burada son vererek yine aynı disiplinin kapsamındaki başka bir noktaya işaret etmekte yarar vardır: Türkiye’de Siyasi Tarih aynı zamanda “dış politika” (*foreign policy*) çalışmalarını da kapsamaktadır; yani, diplomasi tarihinin tek tek devletler açısından yorumunu. Belirli dönemlere ayırarak İngiliz, Fransız, Türk gibi ulus adları ekleyerek yapılan dış politika çalışmaları tek tek devletlerin izledikleri politikaları değişik boyutlarıyla ele almaktadır ve hepsi Siyasi Tarih’in çalışma alanı kapsamındadır. İleride kapsam sorununa yeniden değinilecektir. Burada, 20. yüzyılın ikinci yarısında ABD’de diplomasi tarihi denince akla gelenin yalnızca Amerikan dış politikası olduğunu belirtmek yeterli olacaktır.⁵

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, C.I, Ankara, İmge, 1989, s. 4; A. Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih*, İstanbul, Maarif Matbaası, 1944, s. 2.

² Muharrem Tünay, *Siyasal Tarih*, Ankara, İmge, 1995, s. 7-8.

³ *Ibid.*, s. 9.

⁴ Robert J. McMahon, “*Diplomatic History and Policy History: Findings Common Ground*”, *The Journal of Political History*, Vol.17, No:1 (2005), s. 95.

⁵ John Earle, “*What is Diplomatic History?*”, *History Today*, (July 1985), s. 39.

Bu tartışmalardan yola çıkarak Siyasi Tarih'i kolayca Popper'in deyiimiyle ancak "bireysel olarak" isimlendirebileceğimiz sonucuna varabiliriz. Bilindiği gibi, Karl Popper kavramları evrensel ve bireysel olarak ikiye ayırdıktan sonra, kavrama gerçek nesneler ilişkilendirerek yalnızca bireysel kavramların kullanımlarının belirlenebileceğini söylüyordu: "...örneğin herhangi bir nesneye işaret edip bir isim söylemek ya da nesneye bir im veya bir ad vermek gibi".⁶ Yani, Siyasi Tarih denince hemfikir olunabilecek bir evrensel tanım yoktur. Bu durum Tarih disiplininin geneline özgüdür: "...(t)arih henüz kendi ihtiyaçları doğrultusunda kelime yaratmayı başaramamıştır; belki de böyle bir amacı ve kaygısı olmamıştır... Bunun bir sürü vahim sonucundan en belirginini, tarihin ortak terimlerle iş görmesinin, onun ortak bir bilgi alanı sanılmasından ortaya çıkmaktadır.⁷ Oysa böyle olmadığı ortadadır.

Son olarak, isimlendirme konusunda yaşanan ve tüm dünyada etkiler yaratan bir gelişmeden söz etmekte yarar vardır: "Postmodernizm"in etkisi. 20. yüzyılda "(d)il felsefesindeki gelişmeler sözcüklerin tek bir nesneyi sürekli olarak aynı biçimde işaret etmediğini ortaya koydu. Her metnin diğer metinlerle ilişki içinde okunduğu ve anlam kazandığı kabulünden hareketle, sözcüklerin ve cümlelerin çoklu ve sürekli değişen anlamları olduğunu gösterdi".⁸ Fakat bu postmodern yaklaşım tarih yazımını olanak-sızlaştırabilir. Yukarıda belirtildiği gibi, zaten tarih disiplinini kendine özgü bir jargon yaratamamışken ve Siyasi Tarih diye adlandırılan disiplin aslında birden fazla yaklaşım/yöntemi içinde barındırırken "çoklu ve sürekli değişen anlamların" kabulü disiplin için içinden çıkılmaz bir sorun yumağı oluşturabilir. Bunun önüne geçmek için Siyasi Tarih çalışmaları, diğer tüm bilimsel disiplinlerin yaptığı gibi "kavramlarını tanımlayarak" yola çıkmak durumundadır. Günümüzde yaşanan bir kavram kargaşasından yola çıkarak bu durum örneklenebilir. 11 Eylül Olayları'nın ardından eski Sovyet coğrafyasında (Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da) yaşanan iktidar değişiklikleri "devrim" olarak nitelendirilmiştir. "Devrim" kavramı tanımlanmaksızın yapılan bu değerlendirme "çoklu ve sürekli değişen anlamlara" bir örnektir ve uzak durulması gerekir.

Yine de, umutsuz olmamak gerekir. Türkiye'de Siyasi Tarih biçiminde isimlendirdiğimiz disiplinin içeriğine ilişkin bir genel çerçeve sunulabilir. Chicago Üniversitesi'nden Akira Iriye'nin diplomasi tarihi için çizdiği çerçeveyi yinelemek açıklayıcı olacaktır.⁹ Iriye'ye göre dört temel yöntem/yaklaşım söz konusudur: Birincisi, *geleneksel yaklaşımdır*. Resmi

⁶ Karl R. Popper, *Bilimsel Araştırmacının Mantığı*, çev. İlknur Aka ve İbrahim Turan, İstanbul, YKY, 1998, s. 97-98.

⁷ Mehmet Ali Kılıçbay, "*Tarihin Dili*", *Tarih Çevresi*, S. 8 (1994), s. 20.

⁸ İlhan Tekeli, *Tarihyazımı Üzerine Düşünmek*, Ankara, Dost, 1998, s. 64.

⁹ Earle, *op. cit.*, s. 40.

IMF, AB...-) yanısıra uluslararası göç, mal ve sermaye akımları, din, ırk, kültür, cinsiyet gibi konular da Siyasi Tarih'in ilgi alanına taşınmıştır.¹³

Küreselleşmenin ulus devletlerden oluşan sistem üzerindeki yıpratıcı etkisini tartışmak bu sunuşun sınırlarını aşmaktadır. Yine de, küreselleşme savunucularının ulus devletin siyasi gücün temel sahibi olmaktan çıktığını, enformasyon ve teknolojinin bunun yerini aldığını ileri sürdüklerini söylemek gerekir.¹⁴ Bu görüşe göre “tekno ekonomik küreselleşme” aşamasında devletler tek aktör olmadığı gibi çoğunlukla etkin de değildirler.¹⁵ Küreselleşmeciler, ulus devletin gücünü ve siyaset üzerindeki belirleyiciliklerini küçümsemektedirler. Oysa jeopolitik anlamda devlet, egemenliğin tek sahibi olmayı sürdürmektedir.¹⁶

Aynı bağlamda (küreselleşme) ABD'nin tüm dünyayı ve bu arada tarihçileri etkilediği bir dönem yaşanmaktadır. Bilgi değilse de enformasyon, tekelden değilse de yoğun “bombardımandan” söz edilebilir. Küreselleşmenin daha eski, ama Amerikanlaşmanın yüzyıllık geçmişe sahip olduğunu öne sürerek ikincisini ilkinin bir aşaması olarak görenler vardır.¹⁷ Yine, yaşanan süreci kökeni yüzyıllara dayanan kültür emperyalizminin günümüzde geldiği aşama biçiminde değerlendirmek de mümkündür. Zira, ABD ile diğer devletler arasında “eşitsiz bir ilişki” ve bunun tek yanlı enformasyon bombardımanı altında “yeniden üretimi” söz konusudur.

Bir başka sorun ise, Melek Fırat Hocanın da değindiği Siyasi Tarih'in ideoloji ile ilintisi ya da Siyasi Tarih'in ulus devletin elinde bir ideolojik propaganda aracı olarak kullanımıdır. Diğer tüm toplumsal bilimlerde tarih de “ideolojiden arındırma” söylemi bir safsatadan ibarettir. Tarihin kendisi “eskiden olanların seçilerek yeniden kurgulanması”ysa eğer, tarihçinin insan kişiliğiyle ideolojiden arınmış olması olanaksızdır. Tam tersi bunu öne sürenler başka bir ideolojinin tuzağına düşmüştür. Başka bir deyişle tarihte siyasi duruştan ve ideolojiden arınmak olanaksızdır. Siyasi Tarih'in siyasetten uzak durması ise anlamsızdır.

¹³ McMahon, *op. cit.*, s. 105; Robert Dean, “Tradition, Cause and Effect, and the Cultural History of International Relations”, *Diplomatic History*, Vol.24 No:4 (2000), s. 615-622; Patricia R. Hill, “Religion as a Category of Diplomatic Analysis”, *Diplomatic History*, Vol.24 No:4 (2000), s. 633-640; Elaine Tyler May, “Ideology and Foreign Policy: Culture and Gender in Diplomatic History”, *Diplomatic History*, Vol.18 No:1 (1994), s. 71-78.

¹⁴ Michael J. Hogan, “SHAFR Presidential Address: The ‘Next Big Thing’: The Future of Diplomatic History in a Global Age”, *Diplomatic History*, Vol.28 No:1 (2004), s. 1.

¹⁵ Thomas W. Zeiler, “Just Do it! Globalization for Diplomatic Historians”, *Diplomatic History*, Vol.25 No:4 (2001), s. 531.

¹⁶ Stephanson, *op. cit.*, s. 603.

¹⁷ Richard Kuisel, “Americanization for Historians”, *Diplomatic History*, Vol.24 No:3 (2000), s. 515.

Yine de “ideolojik duruş”la, tarihçinin “nesnellik kaygısı” birbirlerine karşıt biçimde algılanmamalıdır. Tarih çalışmalarının bilimsel disiplin olarak kabul edilmesinde önemli olan akademik bağımsızlık ve düşünce özgürlüğüdür. Düşünce özgürlüğünün söz konusu olmadığı ortamlarda tarihçiler kolaylıkla siyasal iktidarın “maşası” durumuna düşebilirler. Siyasi tarihçiler ilgi alanları nedeniyle bu zaafa daha açıktırlar:

“Soğuk Savaş’ta Amerikan davasının yardımına ve savunusuna katkıda bulunmaya en istekli olanlar ve doğrudan çalışanlar, diplomasi tarihi camiası idi. Bilim adamlarının temel katkısı, yakın dönem tarihinin, mevcut politikaları meşru gösteren bir versiyonunu sağlamaktı. Amerika’nın mihver devletleri ve Sovyetler Birliği ile mücadelelerini, yayılmacı totaliter rejimlere karşı sürekli ve kaçınılmaz tek bir mücadelenin birbirini izleyen aşamaları olarak gösteriyorlardı”.¹⁸

Konumuz Türkiye ve Türkiye’de siyasi tarihçilik olduğundan, benzer eleştirileri “ulusal dava” ilan edilen pek çok konu için Türkiye’deki tarihçilere yöneltebiliriz. Bu tür ulusal davalar Türkiye’nin sürekli haklı, diğer devletlerin “haksız düşmanlar” olarak gösterildiği çalışmalara konu olmuştur. Akademik kaygılardan uzak bu “ulusal”bakış “siyasi tarih” disiplini içerisindeki pek çok çalışmanın doğrudan doğruya içeriğini etkilemiş, böylece “Siyasi Tarih” diye isimlendirilen disiplini “tahrif etmiştir”.

Başka biçimde anlatacak olursak, bilimsel bir disiplin olma çabasındaki Siyasi Tarih’le Habermas’ın deyişiyle “bilimselleştirilmiş politika” birbirinden ayrılmalıdır. Politikanın bilimselleştirilmesini “devlet siparişiyle yapılan çalışmaların çapı ve kamu hizmetlerindeki bilimsel danışmanlığın boyutları karakterize etmektedir”¹⁹. Akademik bağımsızlık ve düşünce özgürlüğü bu tehlikenin üstesinden gelmenin olmazsa olmaz koşuludur.

Sonuç olarak, Türkiye’de Siyasi Tarih biçiminde isimlendirilen disiplin içerisinde farklı yöntem/yaklaşımları barındıran “uluslararası ilişkiler tarihi”dir. Siyasi Tarihçi yalnızca arşiv belgelerinden yararlanılarak devletlerarası ilişkileri inceleyebileceği gibi, merkezine tek bir devleti alarak izlenen dış politikanın iç politik etkenleri üzerinde yoğunlaşabilir, kültürel ilişkileri odak noktası olarak alabilir ya da postmodernizmin etkisiyle gündemine gelen etnik yapılar, cinsiyetler, çevresel etkenler gibi açılardan

¹⁸ Howard Zinn, *“Soğuk Savaş Döneminde Tarih Siyaseti”*, Soğuk Savaş ve Üniversite, İstanbul, Kızılçelebi Yayıncılık, 1998, s. 68’den Peter Novick, *The Noble Dream*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.

¹⁹ Jürgen Habermas, *“Bilimselleştirilmiş Politika ve Kamuoyu”*, “İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, YKY, 1993, s. 75.

varsayımlarını sınavabilir. Kullandığı kavramları tanımlamak koşuluyla yöntem konusunda günümüzde çok daha özgürlükçü bir ortam olduğu kuşku götürmez. Fakat, Siyasi Tarih disiplininin yeşerip gelişebileceği tek ortam “evrensellik” mecrasıdır. Hiç kuşkusuz, ayrıntı bir konuda yapılacak mikro çözümlemeler de olacaktır. Fakat bunlarda bile temel kaygı ve sadakat odağının evrensellik olması gerekir. Aksi, Siyasi Tarihi bilimsel bir disiplin olmaktan çıkarıp, bugün daha çok ulus devletlerin (ama yarın belki başka siyasi güç odaklarının) elinde ideolojik bir propaganda aracına dönüştürecektir.

KAYNAKLAR

- Dean, Robert; *“Tradition, Cause and Effect, and the Cultural History of International Relations”*, **Diplomatic History**, Vol.24 No:4 (2000).
- Earle, John; *“What is Diplomatic History?”*, **History Today**, (July 1985).
- Esmer, A. Şükrü; **Siyasi Tarih**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1944.
- Eyicil, Ahmet; **Siyasi Tarih**, k. y., y.y., t. y.
- Habermas, Jürgen; **“İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, YKY, 1993.
- Hill, Patricia R., *“Religion as a Category of Diplomatic Analysis”*, **Diplomatic History**, Vol.24 No:4 (2000).
- Hogan, Michael J.; *“SHAFR Presidential Address: The ‘Next Big Thing’: The Future of Diplomatic History in a Global Age”*, **Diplomatic History**, Vol.24 No:1 (2004).
- Hoffman, Elizabeth Cobbs; *“Diplomatic History and the Meaning of Life: Toward a Global American History”*, **Diplomatic History**, Vol.21 No:4 (1997).
- Kılıçbay, Mehmet Ali; *“Tarihin Dili”*, **Tarih Çevresi**, S.8 (1994).
- Kuisel, Richard; *“Americanization for Historians”*, **Diplomatic History**, Vol.24 No:3 (2000).
- May, Elaine Tyler; *“Ideology and Foreign Policy: Culture and Gender in Diplomatic History”*, **Diplomatic History**, Vol.18 No:1 (1994).
- McMahon, Robert J.; *“Diplomatic History and Policy History: Findings Common Ground”*, **The Journal of Political History**, Vol.17 No:1 (2005), s. 93-109.

- Popper, Karl R.; **Bilimsel Araştırmanın Mantığı**, çev. İlknur Aka ve İbrahim Turan, İstanbul, YKY, 1998.
- Sander, Oral; **Siyasi Tarih**, C.I, Ankara, İmge, 1989.
- Stephanson, Anders; “*Diplomatic History in the Expanded Field*”, **Diplomatic History**, Vol.22 No:4 (1998).
- Stephanson, Anders; “*War and Diplomatic History*”, **Diplomatic History**, Vol.25 No:3 (2001).
- Tekeli, İlhan; **Tarihyazını Üzerine Düşünmek**, Ankara, Dost, 1998.
- Tünay, Muharrem; **Siyasal Tarih**, Ankara, İmge, 1995.
- Üçok, Coşkun; **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.
- Earle, John; “*What is Diplomatic History?*”, **History Today**, (July 1985).
- Zeiler, Thomas W., “*Just Do it! Globalization for Diplomatic Historians*”, **Diplomatic History**, Vol.25, No:4 (2001).
- Zinn, Howard, “*Soğuk Savaş Döneminde Tarih Siyaseti*”, **Soğuk Savaş ve Üniversite**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 1998.

SİYASİ TARİH VE İDEOLOJİ

*Doç. Dr. A. Nuri YURDUSEV**

Bu yazıda bir çalışma alanı olarak Tarih, Siyasi Tarih ve ideoloji ilişkisini irdedeceğim. Bu amaçla öncelikle tarih, siyaset, siyasi tarih ve ideoloji'den ne anlaşılması gerektiğini, ya da ne anladığımı, tartışacağım. Akabinde ideoloji ve siyasi tarih etkileşimine bakacağım ve, her ne kadar ideoloji olgusu ile sadece siyasi tarihin değil, diğer tarih çalışmalarının ve hatta öteki temel ya da beşeri bilim dallarının bile bir etkileşiminden bahsedilebilirse de, siyasi tarih ile ideoloji arasında diğerlerine kıyasla daha yakın bir temas ve tesir imkanı bulunduğunu belirterek tarihsel örneklemelerle makaleyi sonuçlayacağım.

TARİH NEDİR?

Tarih deyince a) ontolojik açıdan bir vakalar toplamını; ve b) epistemolojik açıdan da bir çalışma alanını veya metodunu kast ediyoruz. Başka bir deyimle, bir yanda vakalar var, diğer yanda da onların izahı; bir tarafta realite, öte tarafta ise teori.

Ontolojik açıdan tarih aslında ontolojinin kendisidir. Zaman ve mekan içerisinde yer alan varlık süreci tarihi oluşturur. İnsanın sosyal tecrübesinin tümü, yaşanmış, yaşanılan ve yaşanılacak olanların toplamı; geçmiş, şimdi ve geleceğin bütününe tarih diyoruz. Tarih insan yaşamının çeşitli yönleriyle zaman ve mekan içindeki görünümüdür. Zaman ve mekanla kayıtlı olan insan hayatının tümü tarih realitesidir. Bu en geniş anlamıyla tarihi olandır. Burada tarihin sosyal bir realite olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü bizatihi insan teki toplumsal bir varlıktır. Aristo'nun söylediği gibi, insan

* Ortadoğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

teki kendi kendine yeter bir varlık değildir. Yeni doğan bir bebeğin, eğer kendi kendine bırakılırsa, hayatta kalma şansı sıfırdır. İnsanlarda bebeklik dönemi uzundur. Halbuki, hayvanlarda bu süre oldukça kısadır ve onlar yalnız bırakılmaları durumunda bile, hayli yüksek bir yaşama şansına sahiptir. Şunu demek istiyorum: İnsanın bebeklik döneminin uzunluğu onun en başından bir sosyalleşme sürecine tabi olmasını getirmektedir. İnsan sosyal bir varlıktır derken, en temelde kastettiğimiz budur aslında. Şüphesiz, yetişkin insan bireylerinin toplumsallık durumları dışında kalan yaşam alanları vardır. Bu durumda, her ne kadar insanın bütün hayatı tarihi realitenin, zaman ve mekan sürecinin dahilinde ise de, gerçekte biz tarihsel vakalardan bahsederken, insanın sosyal eylemlerinden sözlemekteyizdir. Yani, İskoçya'nın Highlands bölgesinde bir adada tek başına yaşayan bir adamın tarihinden söz edilemez. Her ne kadar o tarih içinde var olsa da, tarih insanlar-arası ilişkilerden, toplumsal süreçlerden ortaya çıkar.

Zaman ve mekanla kayıtlı bütün süreçleri tarih içinde mütalaa etmeyiz. İnsanın tek başına yaptığı ve hemcinslerine etkisi olmayan bir aktivite, tarihi vaka olarak alınmaz. Mesela, bir insanın bir ağaç altında kendi kendine uyuması bir tarih vakası değildir, lakin o kişinin uyuması sonucunda başka insanlar etkileniyorlarsa, o zaman bu bir tarih vakası olur. Yine aynı şekilde, her ne kadar zaman ve mekanla kayıtlı olsa da, fiziki evrenin oluşum ve süreçlerini de tarihi realitenin bir parçası olarak görmeyiz. Burada Hegel'in yaptığı fiziki realite (tabiat) ve beşeri realite (tarih) ayrımının yerinde bir ayrım olduğunu kabul edebiliriz. Bir tabiat vakası, misal olarak yağmurun yağması, bizatihi tarihi bir vaka değildir. Ama, eğer yağmurun yağması sonucu bir sel felaketi olursa bu tarihin parçasıdır. Özetle, ontolojik olarak tarih beşeri ve sosyal vakaların toplamıdır. Dar anlamıyla, tarih geçmişe, olmuş-bitmiş vakalara hasredilir. Halen olmakta ve atide olacak olan vakalar kapsam dışı bırakılır. Tabii ki geniş anlamıyla tarihi realite; hem maziye, hem hali, hem de atiyi kapsar. Tarihi realite birtakım sınırlılıkları olan bir realitedir. Saint Augustine'in veciz ifadesi ile mazi artık yaşanmamaktadır, hal ise daha tamamlanmamıştır ve ati ise henüz yoktur. Ayrıca, tarihi realiteyi oluşturan olmuş-bitmiş vakalar da maziye ait bilgimizle sınırlıdır, mazide olup-bitenlerin tamamının kaydı olmayabilir ya da bize ulaşmayabilir. Dolayısıyla tarihi realite, zaman ve mekanla olduğu kadar, insanın sosyalliği, tecrübesi ve bilgisi ile de sınırlıdır. Onuncu yüzyılda Eski dünyada yaşayan insanlar için tarihi realite, Meksika'daki Aztek medeniyetini kapsamıyordu.

Epistemolojik açıdan tarih; tarihi realiteye ilişkin yaptığımız izahların, çalışmaların ve ürünlerin toplamıdır. Kadim Yunanca'daki anlamıyla tarih sözcüğü araştırma, inceleme demektir. Dolayısıyla, tarih aslında baştan itibaren bir epistemoloji, bir yöntem olmuştur. Tarih sadece yaşanılanların toplamı değil, yaşanılanların incelenmesidir. Bir çalışma alanı ve disiplin

olarak tarih, İbn Haldun'un tanımıyla, insan toplumunu inceleyen bir çalışma alanıdır, insanın sosyal organizasyonu ile ilgilenen müstakil bir disiplindir tarih. İbn Haldun, bu anlamıyla tarihi, felsefeden ve matematikten ayırır. Felsefe ve matematik daha ziyade kavramlar ve soyut objeler üzerinde dururken, tarih; somut, yaşanan toplumsal alan üzerinde durur. Dar anlamıyla, çoğu tarih bölümlerinde anlaşıldığı şekliyle tarih, basit olarak geçmişte olanları aktarmaktadır. Ranke'nin ünlü vecizesi ile 'Tarihin yegane gayesi, hakikatte mazide ne olduysa onu nakletmektir' Bu olanların nasıl, niçin, olduğunu söylemek değildir. Tarih bunu yapamaz. Bu dar anlamıyla tarihtir. Geniş anlamıyla, İbni Haldun'un anlayışıyla, bakarsak tarih; insanın sosyal yaşamının incelenmesi, sosyal yaşamının zaman ve mekansal sınırları içerisinde anlaşılmasıdır. Bu şekliyle baktığımız zaman bizim çalışmış olduğumuz bütün alanlar; siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, hatta psikoloji, herşey tarihtir. Bütün sosyal disiplinlerin temelinde tarih vardır. Tarih hepsini kapsar, dolayısıyla aslında biz hepimiz tarih çalışmaktayız ve tarihçiyizdir.

Tarih aynı zamanda, bir çalışma alanı olmanın ötesinde, bir yöntemdir, metoddur. Tarihsel analiz, tarihsel çalışma ifadelerinde bunu kastederiz. Collingwood'un deyişiyle, tarihi inceleme; felsefi, matematik ve bilimsel yöntemden farklı, müstakil bir metoddur. Felsefi, matematik ve bilimsel yöntemler tarihi anlatmakta yetersizdir. Tarihi olgular bu yöntemlerle anlaşılamaz. Tarihsel analiz, bu kavrayıştan yola çıkarsak; tarihi vakaların yani beşeri fenomenlerin, zaman ve mekan içindeki konumlarına yerleştirilmesi, bu konumları içerisinde algılanması demektir. Nasıl ki matematik fiziki bilimlerin, mantık felsefi çalışmaların temeliyse; tarih de beşeri disiplinlerin temelidir. Tarih; vaka olarak zaman ve mekan içindeki insanın sosyal yaşamı, çalışma alanı olarak insanın sosyal hayatının incelenmesi, yöntem olarak olayları zaman ve mekan içinde algılamak ve analiz etmek ise, tarihçi olmak da insan yaşamının ve toplumun zaman ve mekan içindeki sınırlılığını ve sürekliliğini fark etmek ve bunun farkında olmak demektir. Epistemolojik yaklaşımla bir disiplin ve yöntem olarak tarih sadece malzeme sağlamaz, bir çerçeve, bir algılama alanı, bir perspektif sunar. Bir vakalar deposu, bir malzeme sunucusu ve örnekleme alanı olmaktan öteye geçer. Tarihsel bilgiyle belli bir donanımına sahip olan ve tarihsel yöntemle özel bir bakış açısına sahip olan herhangi bir beşeri bilim öğrencisi, sorunlarını ve disiplinini daha anlamlı kılar, daha iyi kavrar.

Ne var ki, bir çalışma alanı olan tarihin de, tıpkı zaman ve mekanla sınırlı olan tarih realitesi gibi, sınırları vardır. Önce de değinildiği gibi, bize ulaşan vakalarla, yani mevcut döküman ve belgelerle sınırlıdır, tarih çalışması. Onun içindir ki, Collingwood tarih çalışması dolaylı bilgiye dayanır der. Yani, tarihçi 'Sezar falanca köprüden geçti' demez, 'Şu ve şu dökümanlara ve belgelere göre Sezar falanca köprüden geçti' der. Lakin,

bana öyle geliyor ki, Collingwood tarih çalışmasında dolaylılık durumunu abartmaktadır. Çünkü insanın bilgisinin ne kadarı doğrudan, birebir koşutlukla elde edilmektedir ki? Bırakınız geçmişi, yaşadığımız anda bile bilgilerimizin çoğunu başkalarının dolayımı ile elde etmiyor muyuz, bir takım haber kanallarının ya da habercilerin dolayımından geçmiyor mu bilgilerimiz? Bize ulaşan kayıtlarla bağımlı olan tarihçi ne yapacaktır o zaman? Yukarda değindiğim gibi, tarihi vakaları zaman ve mekan içindeki konumlarına yerleştirmektir tarihçinin işi. Bunun için de ilgili ve mevcut olan tüm kayıtlara bakması gerekir. Doğrudan deney ve gözlem yapma imkanımız olan temel bilimlerde bile, bir olgudan bahsederken onun sağlamasını yapmamız gerektiğine göre, tarihçi için de, hiç bir zaman bir belge ya da bir tarafa ait belgeler yeterli olmayacaktır. Tarihi bir olgudan bahsederken, tarihçi bir kaç tane olgusal delile dayanmak ve alakalı bütün taraflara bakmak durumundadır. Örneğin, Atatürk'ün Samsun'a hareketinden önce Sultan Vahidettin'le yaptığı görüşmeye ilişkin, sadece Atatürk'ün anlatısı var elimizde. Binaenaleyh, mezkur buluşmanın muhtevasına dair tarihen anlamlı bir şey söyleme imkanımız yok.

Tarih disiplininin bir diğer sınırı da, yukarda kısmen değindiğim, tarihçinin tarihi realiteyi zaman ve mekan içinde konumlandırması mecburiyetinden kaynaklanmaktadır. Özellikle mazideki vakaları inceleyen bir tarihçi, maziye ait kendisine ulaşan belgeler ve kaynakların sınırlılığının yanında, bahse konu vakaları zaman ve mekan içinde konumlandırırken, kendisinin içinde bulunduğu zaman ve mekan konumlanmasından etkilenecektir. Bu da geçmişin bilgisine bir kısıtlama getirir. Maziye, halden bakmak durumunda olmamızın neticesidir bu. Zaten, zamana ait ilk tecrübemiz, Oakeshot'ın belirttiği gibi, anlıktır. Bu kısıtlama zaman zaman 'tarih her devirde ve her tarihçi tarafından yeniden yazılır' önermesi ile ifade edilir. İlk bakışta makul gelen bu ifade aslında anlamsızdır. Anlamsızdır, çünkü her devrin ve her tarihçinin maziden ve atiden bağımsız, içinde bulunduğu anla oluşturulabilen bir bilgi edinme ya da anlamlandırma kapasitesine sahip olduğunu varsaymaktadır. Başka bir deyimle, mutlak bir izafiyet anlayışına dayanmaktadır. Doğru, insan yaşamı, bütün zamanlar ve mekanlar için geçerli addedilebilecek bir mutlaklığa sahip değildir, ve bu anlamda izafidir. Lakin, her devrin ve her tarihçinin, eski devirlerden ve tarihçilerden tamamen bağımsız yeni bir tarih yazabileceğini söylemek, evrensel bir mutlaklığın yerine, tekil mutlaklığı ikame etmekten başka bir şey değildir. Mutlak izafiyet argümanı sonsuz sayıda mutlaklıkları getirir ki, bu da insani bir durum değildir. İnsanın toplumsallığı onun yaşamında süreklilikleri oluşturur. Diğer bir ifadeyle, sosyal hayat zamandan ve mekandan münezze bir evrenselliği dışladığı gibi, anlık mutlaklıkları da içermez. Tarihi vakalar dolaylıdır ve izafidir, Waterloo vakasını laboratuvar ortamında yeniden gerçekleştiremeyiz, binaenaleyh, Napolyon'un Waterloo'da kaybettiğini kanıtlama şansımız yoktur diyen Valery'e karşı;

Waterloo'da Napolyon'un kaybettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Doğru, Waterloo'yu laboratuvarda tecrübe etmemiz mümkün değil. Öyleyse nasıl rahatlıkla Napolyon'u mağlup ilan edebiliyoruz? Bütün mevcut kitabı ve olgusal deliller ve kaynaklar Napolyon'nun kaybettiğini söylediği ve aksini gösteren bir tane kaynak bulunmadığı için.

Buraya kadar özetleyecek olursam, en geniş anlamıyla insanın zaman ve mekanla kayıtlı iradi ve sosyal eylemlerini kapsayan tarihi realite ve onun çalışması olan tarih disiplini, dar anlamıyla mazi ve mazinin analizi olarak tanımlanmaktadır. Hem tarihi realite hem de tarih disiplini, bizatihi insanın sınırlılıklarıyla kısıtlıdır ve yine süreklilikleriyle belli bir devamlılık arzeder. Maziye inceleleyen tarihçi; öncelikle maziye ait mevcut kaynakların tümüne bakmak durumundadır ve vakaların sağlamasını yapması, yani ilgili tüm faktörlere ve taraflara yer vermesi, gerekir. Akabinde, maziye zaman ve mekan içinde konumlandırırken, insanın sosyal hayatının getirdiği sürekliliklerin bilincinde olarak, ne kendisinin, ne de incelediği realitenin 'devri'ni tecrit edip birbirine indirgememelidir. İnsanın toplumsallığının yolaçtığı süreklilikler kesintisiz değildir elbette. İnsan aynı zamanda karar alabilen ve müdahalede bulunabilen iradi bir varlıktır. Buradan, tarihi realitenin hem sürekliliği (insanın sosyal bir varlık olmasından) hem de değişmeyi (insanın iradi bir varlık olmasından) içerdiğini çıkarıyoruz. Tarih; ne tamamen geçmişin kendinden bilgisidir, ne de tamamen bugün yeniden yaratılan bir bilgisidir. Evrensellik, mutlaklık ve kendikendine yeterlilik tarihi kategoriler değildir. Tarih; geçmiş, bugün, devamlılığı ve değişmeyi ihtiva eder. Tarih hakkında yeterince fikir sahibi olduğumuza göre, artık siyaset üzerine konuşabiliriz.

SİYASET VE SİYASİ TARİH NE DEMEKTİR?

Biraz Aristo'dan yardım alarak, siyaseti; görüşleri ve menfaatleri başlangıçta farklı olan bir insan topluluğunun, müşterek bir politika olarak tatbik edilmek üzere bağlayıcı olduğu kabul edilen bir takım ortak kararlara, iradeleriyle varması süreci olarak tarif edebiliriz. Bu tanımда açılanması gereken bir kaç öge var.

İlkin; siyaset bir tek kişiye has bir keyfiyet değil, bir grubu, bir topluluğu, yani en az iki kişiyi ilgilendirmektedir. Başka bir deyişle, siyaset sosyal bir süreçtir, aynen tarih gibi. İlaveten, sözkonusu topluluk ya da grubun mensuplarının, en azından başlangıçta, görüş ve menfaatlerinin ayrışması gerekir. Eğer, görüş ve menfaatler aynı ise, o zaman yapılacak herhangi bir şey, çözülecek-konuşulacak bir mesele, yoktur. Bu nedenledir ki, emir-komuta zinciri dahilinde hareket eden bir askeri birliğin oluşturduğu grupta siyasetten bahsedemeyiz, çünkü görüş ve menfaat ayrılıkları sözkonusu olamaz.

İkincisi; bu grubun ya da topluluğun ortak bir karar alma veya müşterek yaşama sorunsalı olması gerekir. Tesadüfen, anlık, geçici olarak bir şekilde bir arada bulunan, ya da birbirinden tecrit halinde olan insanlar için de siyasetten bahsedemeyiz. Çünkü böyle bir durumda da mesele yapmamız, hatta açıklamamız gereken bir durum yoktur. Dolayısıyla, siyaset; görüşleri ve menfaatleri ayrışan, fakat birlikte yaşamak durumunda olan bir insan grubunun keyfiyetidir.

Üçüncüsü; bahse konu insan topluluğunun mensuplarının ortak yaşama sorunsalına iradeleriyle katılmaları gerekir. İnsan grubunun üyelerinin iradi kapasiteye sahip olması gerekir. Köprüde karşılaşan iki inatçı keçinin de görüş ya da menfaatleri ayrışabilir, ama bu durum iki keçiden oluşan grubun aktivitesini siyaset yapmaz, çünkü onlar iradi varlıklar değildirler. Zaten, mezkur hikayenin neticesi beraber yaşama ile değil, beraber yok olmayla sonuçlanmaktaydı. Siyaset iradi varlıklar arası bir süreç ve eylemdir, ve bu manada asgari bir eşitlik gerektirir. Herkesin iradesi ile hareket edebilmesi eşitliği. Bunun içindir ki, Aristo haklı olarak efendi ve köle ile ebeveynler ve çocuklar arası ilişkileri siyasetin konusu olarak görmez. Çünkü efendi-köle, ya da ebeveyn-çocuk grubunda, mensuplar birbirlerine karşı iradi eylemde bulunma eşitliğine sahip değildirler.

Dördüncüsü; siyaset barışçıl bir aktivitedir. Eğer birisi şakağınıza silahını tutarak, size bir tavrı ya da politikayı dayatırsa, bu siyaset değildir. Çünkü burada ne ortak bir eylemden, ne de iradi bir fiilden bahsedebiliriz. Aynı şekilde kaba güce ve şiddete dayalı bir yapılanmanın bulunduğu topluluklar siyasi topluluklar değildirler. Buradan, siyasetin görüşleri ve menfaatleri ayrı olan insanların barış içinde bir arada yaşamak için karar alıp politika oluşturması olduğunu çıkarmaktayız. Başka bir deyişle, siyaset; sadece bir arada yaşama sorunsalı olan değil, barış içinde bir arada yaşama sorunsalı olan gruplar için geçerlidir. Şiddet ve fiziksel güç siyaset değildir.

Beşincisi; siyasetle alınan kararların, adı geçen insan grubu için bağlayıcı olduğu ve bunun müşterek bir politika olarak uygulanacağının kabulü gerekir. Eğer alınan kararlar bağlayıcı değilse ve tatbik edilmeyecekse, o zaman müşterek karar almaya da gerek yoktur. Bu da bize, siyasetin asgari bir iradi eşitlik şartının yanında, bir de ahde vefa ahlaki şartının olduğunu göstermektedir. Alınan kararların uygulanması gereği siyasetin güç, otorite ve iktidar kavramları ile birlikte anılmasının sebebidir. Çünkü belli bir otorite yoksa, alınan kararlar, Hobbes'un dediği gibi, kağıt üzerinde kalabilirler.

Son olarak, siyasetin ve siyasi aktivitenin, sözkonusu topluluk ya da grubun genelini ilgilendirdiğini belirtmeliyiz. Şüphesiz herhangi bir grup ölçeğinde yürütülen her tür aktivite o grubun genelini etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Lakin, topluluğun genelini ilgilendirmek keyfiyeti siyaset

kadar başka hiç bir aktivitede baskın bir hususiyet değildir. Bunun içindir ki, siyaset toplumsal yaşamın en temel ve belki de en belirleyici aktivitesidir. Siyaset ve siyasi aktiviteler toplumun bütününi düzenlemeye, etkilemeye, değiştirmeye ya da aynen korumaya yönelik aktivitelerdir. Zaten odak noktası, topluluğun beraber barış içinde bir arada yaşama ve kollektif eylemlerde bulunması olan bir aktivite, ister istemez umumu alakadar etmek durumundadır.

Buraya kadar siyaset üzerine söylediklerimizi özetlersek, siyaset; birden fazla, en az iki, insanın iradi olarak barış içinde bir arada yaşama sorunsalına odaklanmıştır ve temel aktivitesi müşterek karar alma ve bunları uygulamadır. Asgari bir eşitlik ve iyi niyet gerektirir. Cebir ve şiddet, siyasetin enstrümanı değildir. Siyasetin enstrümanı müzakere, pazarlık, ikna ve kabullenmedir.

Bu noktada, siyasetin siyaset-olmayandan nasıl ayrılabilceği üzerinde durmamız lazım. Böyle bir ayırım mümkün mü? Eğer bir ayırım yapamazsak, ne siyaseti tanımlayabiliriz, ne de siyasetten söz edebiliriz. Siyasi olanı; iktisadi-kültürel-dinsel-psikolojik olan gibi diğer aktiviteler ve süreçlerden nasıl tefrik edebiliriz? Siyasi olanın diğerlerinden ayrılmasını şüphesiz mutlak ve kesin olarak düşünemeyiz. Çünkü kesin ve mutlak bir ayırım insan ve toplumun belli kompartmanlara ilintisiz bir şekilde bölünebileceği demektir ki, insan ve toplum hayatının bütünlüğü ve karşılıklı etkileşimi buna imkan vermez. Yani siyasi olan ile iktisadi olan birbiriyle ilintilidir ve kesin bir tefrike tabi tutulamazlar. Dolayısıyla yaptığımız bu tür ayrımlar pratik ayrımlardır. İnsan ve toplum hayatının belli hususiyetlerine yoğunlaşarak onlara muayyen adlandırmalar yaparız. Mesela, iâşe meselesine yoğunlaşmaya iktisat, ruhsal hususiyetlere ve sembollere yoğunlaşmaya kültür, ve yönetim (ortak karar alma) meselesine yoğunlaşmaya siyaset diyoruz. Başka bir deyimle, ortak karar alma ve barış içinde birarada yaşama sorunsalı, insani süreç ve aktivitelerin çoğunda vardır, ama bu sorunsal siyasette öncelikli ve temel olandır.

Bir toplumun barış içinde bir arada yaşamasının sağlanması demek olan siyasetin temel işlevi, müşterek kararların alınması ve uygulanmasıdır, yani yönetimdir. Yönetim aktivitesi, pratik gerekliliklerle (örneğin topluluğun sayıca fazlalığı) yöneten ve yönetilen ayrışmasına yol açabilir. Topluluğun bazı üyelerinin yönetim aktivitesine tam-zamanlı olarak yoğunlaşması sonucu, yöneten-yönetilen ayrımı kurumsallaşır ve topluluğun tümünü kapsayan bir siyasi yapı (*polity*) oluşur. İşlevi yönetim olan bu siyasi yapı ya da birimin tarih içinde şeflik, site, krallık, hanlık ve imparatorluk gibi şekilleri olmuştur. Modern dönemde en yaygın, neredeyse dünya ölçeğinde evrensellik kazanan, siyasi yapı ise devlettir. Aslında daha doğru adıyla ulus-devlettir.

Modern dönemde ortaya çıkış ve gelişimine göre ulus-devlet ya da devleti; ölkesellik (*territoriality*), egemenlik (*sovereignty*), merkezilik (*centrality*) ve ulusallık (*nationality*) ile tanımlanan bir siyasi yapı (*polity*) olarak tarif edebiliriz. Devlet öncelikle ölkesellik ile tanımlanmıştır, çünkü kesin hatlarla ayrılmış sınırlarla belirlenen bir coğrafya alanına (ülke) sahiptir. Devlet öncesi siyasi birimler için ülke unsuru, ya kesin sınırlarla ayrılmamıştır ya da işlevsel (yazlık, kışlak, otlak, sulak, ..vb. gibi) bir toprak parçasıdır, tanımlayıcı bir unsur değildir. Devletin egemenliği; dahili olarak ülke alanında nihai otorite sahibi olması ve bu otoriteyi kişilerin kurduğu diğer topluluklarla (örneğin, işadamları derneği) paylaşmaması ve harici olarak ölkesindeki nihai otorite durumunun diğer devletlerce tanınması keyfiyetidir. Devletin egemenliği ülke ile ilintilidir, yani ülke üzerinde, vatandaş olsun olmasın, herkesi bağlar. Ulus-devletin merkeziliği, ülke ve vatandaşlar üzerindeki egemenliği icra etmek için, merkezi kurumların (yasama, yürütme ve yargı gibi) oluşması ile sağlanmıştır. Devletin merkezi organları ile vatandaşları arasında aracı organlar ya da mahalli otorite birimleri yoktur. Dahası, bu merkeziliği idame ettirmek için devletin çeşitli enstrümanları vardır: merkezi ve sürekli ordu, kolluk kuvveti, zor kullanma ve para basma tekeli gibi. Son olarak, ulus-devlette insanların toplumsal kimliği ulusallıkla tanımlanmış ve ulus aidiyeti dışındaki aidiyetler bastırılmış veya dışlanmıştır. Ulusallığın bir aidiyet kategorisi olarak ortaya çıkması ulus-devletin egemenliğinin ve merkeziliğinin yolaçtığı bir dizi enstrümanla mümkün olmuştur. Resmi dil, zorunlu temel eğitim, zorunlu askerlik, ulusal kimlik kartları gibi enstrümanlar üniform bir ulus aidiyeti meydana getirmek için kullanılan enstrümanlardan bazıları.

Her ne kadar devleti tanımlayan bu unsurlar artan küreselleşme ve yerelleşme hareketleri ile günümüzde kısmen aşınmaya başlamışsa da, hala etkili. Dahası, modern dönemde daha önce hiçbir siyasi yapının erişemediği ölçekte bir etkinlik kazanmasının da sebebi. Bu etkinliğin iki yönü var: Konvansiyonel anlatıda da belirtildiği üzere modern devlet onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda Batı Avrupa'da oluşmaya başladı ve yirminci yüzyılın ortasında bütün dünyaya yayıldı. Öyle ki, Katolik kilisesi bile devlet formunu aldı. Ulus-devletin etkinliğinin birinci yanı, daha önce hiç bir siyasi yapının elde edemediği, dünya ölçeğindeki bu evrensellik. İkinci yanı ise, aracı ve mahalli otorite birimlerinin yok olmasının modern teknoloji ile birleşmesi sonucu bireyler üzerinde, daha önce hiç bir birimin sahip olmadığı, muazzam bir otorite ve güç. Devletin böylesine etkin bir yer edinmesi, bugün siyaset deyince aklımıza hemen devletin gelmesini de açıklıyor. Lakin, siyasi aktivite salt devlete indirgenemez. Zira devlet, olabilecek ve tarihte olmuş olan, tek siyasi yapı değildir ve barış içinde bir arada yaşamının modern devletsiz de mümkün olduğunun tarihi örnekleri çoktur. Özetle, siyaset, barış içinde bir arada yaşama sorunsalının cevabıdır ve devlet bu cevabın tamamı değildir, fakat önemli bir kısmıdır. Modern

dönemde de en etkili ve yaygın cevap olmuştur. Tarih ve siyaseti böylece izah ettikten sonra şimdi artık siyasi tarihi açıklayabiliriz.

Siyasi Tarih en geniş şekliyle tarihi realitenin siyasi yanlarını kapsar. Tarihi realite zaman ve mekanla kayıtlı insanın sosyal eylemlerinin toplamı ise, bu toplam içinde siyasi olanlar, yani insanların barış içinde birarada yaşamak için müşterek karar alma ve uygulama süreçlerinin sonucunda meydana gelen vakalar, Siyasi Tarih'i oluşturur. Nasıl ki siyasi olanı siyasi olmayandan mutlak bir şekilde ayıramazsak, siyasi tarihi de diğer tarih dallarından kesin bir şekilde ayıramayız. O zaman siyasi tarih dediğimiz aktivite ve çalışma alanı da yaptığımız pratik ayrımların sonucudur. Dolayısıyla siyasi tarihten bahsettiğimiz gibi, mesela, bir iktisadi tarihten de bahsedebiliriz.

Collingwood bir şeyin tarihin mevzusu olabilmesi için, bilinçli bir düşünce ile yapılan eylemlerin sonucu olması gerekir ve bu manada siyaset tarihin konusu olan aktivitelerin başında gelir der. Siyasetin yanında, savaş, iktisat, ahlak, din ve sanatın da tarihin konusu olabileceğini ekler. Collingwood haklıdır, çünkü siyaset yukarda da ifade edildiği üzere, iradi kollektif karar ve eylemlerden oluşur. Bildiğimiz tarih kesitinin neredeyse tamamında, insanın toplumsal yaşamı teşkilatlanmış bir birim (*polity*) dahilinde gerçekleştiğinden, siyasi tarih, nihai tahlilde tarihin bütün branşlarına önceliklidir diyebiliriz. Aristo insanın siyasi bir varlık olduğunu söylemişti, öyleyse insanın tarihi de siyasidir. Sir Seeley'nin deyişiyle; siyasetsiz tarihin meyvesi, tarihsiz siyasetin de kökü yoktur.

Bu söylediklerimi biraz daha somutlaştırarak ifade edersem, siyasi tarih, siyasi süreçlerin oluştuğu bütün vakaları ve bu süreçlere katılan bütün aktörleri kapsar. En geniş anlamıyla bir yönetim/hükmetme tarihidir. Hükümet politikalarından çeşitli insan gruplarının (örneğin baskı grupları) eylemlerine, yönetime ilişkin kararlardan düşüncelere kadar hepsi siyasi tarihin konusudur. Krallar, şefler, hükümetler, imparatorlar, politikacılar, bireylerin oluşturduğu aktivist gruplar... hepsi siyasi tarihin aktörleridir. Peki siyasi tarih, devlet-merkezli bir tarih olmak durumunda mıdır? Evet, çünkü devlet (siyasi yapı olarak) siyasi aktivitenin merkezindedir; hayır, çünkü devlet (bir toplumdaki merkezi kamu organlarının toplamı olarak) siyasi aktivitenin tamamı demek değildir. Yukarda açıkladığım üzere, modern dönemde devlet toplumsal yaşamı neredeyse tahakküm derecesinde kapladığından, modern siyasi tarih devlet-merkezli olmuştur.

Bu noktada, siyasi tarih, bir savaşlar tarihi midir meselesine de eğilmeliyiz. Acaba siyasi tarih savaşı ve benzeri çıplak güç kullanımını ihtiva eden vakaları dahil edecek midir? En makul cevabımız, hem hayır hem evet olmak durumunda gözüküyor. Hayır, çünkü savaş ve benzeri fiziksel güç kullanımı süreçler ve aktiviteler barış içinde bir arada yaşama

değildir. Siyasetin; cebir, şiddet ve çıplak güç kullanımını dışladığını söylemiştim. Öyleyse bu tür süreçler siyasi tarih kapsamında mütalaa edilemezler. Bir ölçüde evet, çünkü savaş siyasi süreci etkileyen ve siyasi aktörlerin, özellikle teşkilatlamış yapıların karşılıklı münasebetlerinde, başvurduğu araçlardan birisidir. Savaş ve benzeri cebir içeren vakaların siyasi tarihin konusu olmadığını söylesek bile, genel olarak tarihi realitenin parçası olmadıklarını söyleyemeyiz. Çünkü bunlar da insanın iradi-sosyal eylemleridirler. Doğrusu, savaş ve benzeri çıplak güç kullanımını, siyasi tarih dalı içinde değil, harp tarihi ya da askeri tarih kapsamında mütalaa etmektir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde de böyle mütalaa edilir. Mamafih, savaş ve devlet modern dönemde siyasi tarihi kesif bir şekilde sarmıştır. Bunun içindir ki siyasi tarih, en ideolojik ya da ideolojiye en açık tarih olmuştur. Ama bu konuya girmeden önce ideolojiyi tanımlamamız gerekir.

İDEOLOJİ NEDİR?

Kelimenin Kadim Yunanca'daki kökeninden çıkarılan anlamı fikirler bilimi, felsefenin veya psikolojinin insanın fikirlerinin kaynağını ve mahiyetini inceleyen dalı demek. Nitekim 1796 yılında literatürde ilk kullanıldığında ve sonrasında, ideoloji sözcüğü bu manada ifade edilmiştir. Lakin kelimenin bu az-çok nötr anlamı, ondokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğine geldiğimizde değişir ve biraz menfi muhteva ile ideal, soyut, afaki ve pratik olmayan spekülasyon şeklinde anlaşılır. Bu ikinci anlamı, kavramın günümüze kadar gelen kullanımınıdır. Yirminci yüzyılın başından itibaren bu kullanım şöyle tanımlanır: Siyasete veya topluma, ya da bir sınıf veya grubun davranışına ilişkin, vakaların seyrinden bağımsız bir şekilde aleni veya zımni olarak benimsenen ve eylemlerin meşrulaştırılmasında kullanılan sistematik fikirler şeması. Yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde bu tanım yerleşir.

Günümüzdeki kullanım, kelimenin ilk kullanımındaki, az-çok nötr olan, fikirler dizisi ya da fikirlerin incelenmesi anlayışını yansıtmaz. Bazen, her fikrin ve her tavrın ideolojik olduğu önermesi ileri sürülerek ideolojinin Kadim Yunanca'daki kök anlamına göndermede bulunulursa da, böylesi önermelerde kastedilen sadece Kadim Yunanca'daki anlam değildir. Aynı zamanda yerleşik modern anlamı da kastedilir ve objektif ve bitaraf bilgi ve tavrın imkansızlığı vurgulanır. Eğer bununla kastedilen bütün zamanlar ve mekanlar için varit bir bilginin mümkün olamayacağı ise, bu doğrudur, çünkü zamandan ve mekandan münezze bir evrensellik insani değildir. Yok eğer kastedilen insanlar ve gruplar arası ortak bir anlayışın imkansızlığı ise, bu yanlıştır, çünkü böylesi bir ifade mutlak rölativizmin eseridir ve bu da insani değildir. Dolayısıyla her şey ideolojiktir demek anlamlı bir önerme değildir. Tarihi realite ne mutlak evrenselciliğe, ne de mutlak izafiyete

sahiptir. Tarihi realite insanların iradi eylemleriyle zaman ve mekanla kayıtlı olarak iletişim kurabilmeleri ve dolayısıyla belli ortaklıklar oluşturabilmelerini ihtiva eder. Aksi bir izah, insana ve insan yaşamına dair bildiğimiz her şeyin, daha doğrusu bizzatı insanın, inkarı demektir. Biz bir şeyin ideolojik olduğunu söylediğimiz zaman, bahse konu olanı tam içermediğini, onu makuliyet ve hakkaniyetle tanımlayıp izah etmediğini ve kısmen de çarpıttığını ifade ederiz. Böyle olunca da her şey ideolojik değildir. Hegel'in ünlü vecizesini, (akli olan gerçektir, gerçek olan aklidir), Marx gibi tersyüz edecek olursam, ideolojik olan tarihidir, ama tarihi olan ideolojik değildir.

İdeoloji kavramını biraz daha açıklamakta fayda var. Elbette ideoloji, bugünkü kullanımında da, bir fikirler dizesini içerir. Lakin, biz her fikirler sistemine ideoloji demeyiz. Mesela, kimse zeytinciliğin ve zeytinyağının nasıl yapılacağına ait fikirler şemasını ideoloji olarak addetmez. Ne zaman ki, birisi zeytinciliğin ve zeytin yağı yapmanın bağcılıktan ve şarap imalatından daha değerli, iyi, ahlaki ve saygın bir uğraş olduğunu öne sürerse; bunu ideolojik olarak niteleriz. Çünkü burada makuliyetin ve hakkaniyetin zedelendiğini düşünürüz. İdeoloji dediğimiz fikirler sisteminin diğer fikir sistemlerinden ayrılan bazı özellikleri var.

İlkin, yukarda da ifade ettiğimiz gibi ideoloji hakkaniyete ve makuliyete tecavüz eder, yani zedeler. Peki bu nasıl gerçekleşir? Öncelikle, ideoloji hiyerarşik bir konumlandırma yapar. Kendi zaviyesini diğerlerine üstün görür. Mesela, kendi izah tarzını 'bilimsel' diye niteleyerek diğerini küçültür. Çünkü bilimsellik az-çok herkesin kabullendiği ya da itibar ettiği bir keyfiyettir. Bu tür bir ideolojikleştirmeyi bilim felsefesi alanında, örneğin, pozitivism, yapısalcılık ve eleştirel kuramda görmek mümkün. Hiyerarşik konumlandırmanın bir başka yolu da, ideolojinin kendisinin ideolojik olmadığını, yani diğer bütün ideolojiler ve fikirler dışında ve üstünde bulunduğunu iddia etmesiyle sağlanır. Türk toplumsal ve siyasal söyleminde Kemalizm veya Atatürkçülük buna örnek olarak verilebilir. İdeolojinin hakkaniyeti ve makuliyeti zedelemesinin, hiyerarşik konumlandırma yanında, bir diğer yolu da ihmal ya da yadsımadır. İdeoloji; bahse konu olanı bütün unsurlarıyla değil, eksik olarak anlatır. Burada ideolojinin ikinci özelliğini bulmaktayız.

İdeolojinin ikinci özelliği basitleştirmedir, ideoloji indirgemecidir. Tarihi ve toplumsal realiteyi basit faktörlere indirger. Yahut, mevcut faktörleri selektif bir şekilde verir. Osmanlı tarihine ideolojik bakış, matbaanın kullanımındaki iki asırlık gecikmeyi, matbaaya yönelik dini muhafazakarlığın 'gavur icadı' tepkisiyle açıklamayı yeterli görür, ya da tercih eder. Halbuki, bahse konu vakada, biz biliyoruz ki, etkili faktörlerin başında hattatların, aynen günümüzdeki sendikalar gibi, direnişi vardır. Yine, ideolojik bakış sadece faktörleri değil, vakaları ve gelişmeleri de eksik

sunar. Misalimizde, ideolojik bakış, Şeyülislamın matbaanın Şeriat'a mugayir, yani İslam'a aykırı, olmadığına ilişkin fetvasını görmezden gelir.

Üçüncü olarak, ideoloji genelleştirir, yani ideoloji bir durumu ya da bir açıklamayı genel-geçer bir izahmış gibi sunar. Genelleştirilen açıklama tarzı da bütün vakalara ve durumlara uygulanır. Evrensel ilkeler ve faktörler icad eder ve bunların her yerde ve zamanda geçerli olduğu gibi bir zehaba kapılır. Tek tek toplumların ve bölgelerin şartlarını ihmal eder. Hegel ve Marx'da gördüğümüz Berlin'in deyiimiyle 'tarihi kaçınılmazlık' kategorileri ihdas eder. Aslında bu ideolojinin hiyerarşik konumlandırma ve basitleştirme niteliğinin tabii bir sonucudur. İdeolojinin genelleştirmeci özelliğine de bir-iki somut örnek verelim. Mesela Osmanlı toplumuna ilişkin bir açıklama çerçevesinde 'bütün feodal sistemlerde olduğu gibi Osmalı'da da...' diye başlayan bir tarihçi ideolojik bir genelleştirmede bulunmaktadır. Sanki bütün zamanlar ve toplumlar için varit bir feodalizm varmış gibi. Halbuki, biz biliyoruz ki feodal düzen denen pratik; Batı Avrupa ile Doğu Avrupa'da aynı değildir, İtalyan şehir devletlerinde yok denecek ölçüdedir, İskandinavya'ya pek uğramamıştır ve Osmanlı için sözkonusu etmek mümkün değildir. İkinci bir örnek olarak, modern demokrasinin batılı refah toplumlarında daha istikrarlı olduğunu gören bir siyasal analizci, 'demokrasi belli bir refah düzeyini gerektirir' türü bir genelleme yaparken, yirminci yüzyılın birinci yarısında ve hatta ikinci yarısında bile Avrupa'da bazı toplumlarda demokrasi yokken, aynı refah düzeyinin çok altında olan Hindistan'da istikrarlı bir demokratik sistemin işleyişini açıklayamaz.

İdeolojinin dördüncü özelliği ise idealleştirmedir. İdeoloji ideal bir sistem kurar, ya da böyle bir dünya tasavvurunda bulunur. İdeoloji bir sorunsuzluk durumu, bir tür yeryüzü cenneti öngörür. Bu yeryüzü cennetinin efsunu ile hayatıyet bulur. Pratikteki açmazları ve yol kazalarını da hep ideale atıfla çözmeye çalışır. Örneklersek, sosyalistler Sovyet komünizminin yanlışlıklarını Sovyet deneyiminin ideal sosyalizm olmadığını; kemalistler, örneğin Atilla İlhan gibi, İsmet Paşa ya da Evren Paşa döneminde yapılan aşırılıkların kemalizm idealinden sapma olduğunu; İslamcılar da Suudi Arabistan ya da İran'daki uygulamaların ideal İslam düzeninde olamayacağını söyleyerek açıklarlar. Aslında pratikte her zaman bir şeylerin yanlış gitme ihtimali var olacağından, ideal hep ideal olarak kalır. Başka bir deyişle, ideal olan gerçek olmayandır ve hiç bir zaman da olmayacaktır. İdeolojik idealleştirme bir altın çağ referansı kurgular. Sosyalistlerin ilkel komünizm dedikleri mülkiyet öncesi bir dönem tasavvuru, Kemalistlerin tek parti dönemi ve İslamcılarının da asr-ı saadeti vardır.

Son olarak, ideoloji bir eylem planı içeren fikirler dizisidir. İdeoloji hitap ettiği toplum ya da grubun geneline yönelik bir eylem öngörür. Eylem topluluğun genelini etkileme ve dönüştürme amacına matuftur ve genellikle hitap edilen grup ölçeğinde bir kitlesellik içerir. Mesela, kadınların toplumda

çektığı sıkıntıların giderilmesine ve erkeklerle aralarındaki dezavantajların kapatılmasına ilişkin fikirler dizisi, kitlesel ölçekte bir eylem planı ve dönüştürme amacı içerdiği ve hele hele kadınları erkekler karşısında önceleyen bir nitelik arzetmeye başladığı zaman bir feminizm ideolojisinden bahsedebiliriz. Veyahut, zeytincilik fikirleri zeytincilerin geneline ilişkin eylemler öngördüğü ve hele hele onları bağcılara karşı konumlandığı zaman, bir zeytincilik ideolojisinden söz etmemiz mümkün olur.

Hülasa edersek, ideoloji; hakkaniyet ve makuliyeti zedeleyen, basitleştirici, genelleştirici, idealleştirici ve ilgili grubun geneline hitaben bir eylem planı öngören fikirler dizisidir. İdeolojiler kendileri tarihsel vakalardır ve zamanla tarihi realiteyi etkilerler. İdeolojik bakış ise, zamana ve mekana haksızlıkta bulunur ve tarihi realiteyi tahrif eder. Başta belirttiğim üzere siyasi tarih ile ideoloji arasında diğer tarih dallarına kıyasla daha yakın bir temas ve tesir imkanı vardır.

SONUÇ: SİYASİ TARİH VE İDEOLOJİ

Siyasi tarihin ideolojinin etkilerine daha fazla maruz kalmasının iki önemli nedeni var. Birincisi, siyasetin mahiyeti ile alakalı. Bir toplumun ortak karar alma ve tatbik etmesi uğraşına ve toplumun geneline hitap eden siyasi aktiviteler ve süreçler, toplumu etkilemenin ve değiştirmenin en başta gelen araç ve alanıdır. Bir eylem ve dönüşüm planı içeren ideolojinin siyasete müdahil olması ve siyasi realiteye tesir etmesi, ideoloji açısından rasyonel bir durumdur ve pratikte de olan budur. İstisnasız bütün ideolojilerin siyasi yapıya (devlet) ilişkin talepleri vardır. Modern tarih, evrensel söylemlerle yola çıkan bir sürü ideolojinin ulusal devlete sahip olmakla sonuçlandığının örnekleriyle doludur.

Siyasi tarihin ideolojiye maruz kalmasının ikinci nedeni, siyaset aktörlerinin iktidar ve meşruiyet arayışlarında siyasi tarihi kullanmaları ve tarihe ideolojik yüklemelerde bulunmalarıdır. Haldeki iktidar ve meşruiyetlerini tahkim için, maziye ideolojik olarak tahrif eden iktidar sahipleri, yalnız hali tanzim etmekle kalmazlar, aynı zamanda atiyi de kısmen belirlerler. Başka bir deyişle, ideoloji siyasi tarihin, ve dolayısıyla genelde tarihin, dünü-bugünü-yarını üzerinde etkindir.

İdeolojinin siyasi tarihe tesirlerini somut olarak belirtmek gerekirse modern tarih; liberalizm, sosyalizm ve milliyetçilik gibi ideolojilerin tarihi realiteyi nasıl etkiledikleri ve oluşturdıklarının zengin bir laboratuvarını sunar bize. Modern siyasi tarih en çok etkileyen ideolojinin milliyetçilik ya da ulusçuluk olduğunda şek ve şüphe yoktur. Çünkü ulusçuluğun objesi (ulus) bizatihi siyasal bir süreçle ortaya çıkmıştır. Önce ülkesel, egemen ve merkezi devletler oluştu, sonra da uluslar yaratıldı. Çok bilinen bir deyişle,

önce İtalya kuruldu, sonra da İtalyanlar yaratıldı. Ulusçuluğun siyasi tarih üzerindeki etkisi önce mevcut siyasi ve toplumsal yapıların yıkımı şeklinde oldu. Kedourie'nin ifadesiyle ulusçuluk 'bir yokedici güç'tü. Tabii ki akabinde yeni yapıların inşası geldi.

Ulusçuluk sadece tarihi realitenin oluşumunda değil, aynı zamanda geçmiş vakaların anlaşılmasında da siyasi tarih üzerinde belirleyici olmuştur. Her şeyden önce ulusçuluk, modern devletin ya da ulus-devletin yegane siyasi birim/yapı olduğu gibi bir yanılsama ile modern devletlere tarihin ilk dönemlerinden itibaren atalar ihdas etti. Türk resmi tarih tezi diye bilinen Türkiye'nin ulusçu tarih yazımı, Türkler tarafından kurulmuş 16 tane Türk devletinden bahsetmişti. Halbuki, tarihte Türklerin bugün kullanılan anlamıyla sadece bir, belki Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet dönemini ayırırsak iki, tane devletleri vardır. Önceki siyasi yapılar devlet değildi, imparatorluktu, hanlıktı, şeflikti. Aynı şekilde ulusçu Fransız tarihçiler, sadece Pireneler'den Ren'e tabii sınırları olan bir Fransa tahayyül etmekle kalmadılar, bu Fransa'yı neolitik döneme kadar taşıdılar. Ulusçu ideolojinin siyasi tarihin geçmişine ilişkin seçmeci tahriflerinin örneği çok. Türk ulusçu ideolojisi, örneğin, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerle işbirliğinden, sanki bütün Araplar ayaklanmış gibi, genel bir 'Arap ihaneti' vakasından bahsederken; yine Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin ve Çanakkale'de Türklere karşı, bizzat İngiliz orduları içinde yer alarak, savaşan Yahudi birliklerinden genel bir 'Yahudi ihaneti' vakası inşa etmedi. Örnekleri uzatmaya gerek yok.

Burada siyasi tarihi, özellikle uluslararası siyasi tarihi, etkileyen bir diğer ideolojiden, Avrupa-merkezcilikten, bahsetmek istiyorum. Avrupa-merkezcilik bizim dünya tarihine bakışımızı en çok belirleyen ideoloji. Buna göre, Avrupa çağımızdaki çoğu gelişmenin sahibidir ve Avrupa-dışı toplumların tarihi de Avrupa ölçü alınarak anlamlandırılmaktadır. Dünya tarihine ilişkin dönemlemeler Avrupa toplumlarının tarihsel tecrübeleri baz alınarak yapılmaktadır. Örneğin İlk çağ diye adlandırılan dönemden Orta çağa geçiş Roma İmparatorluğu'nun Batıda çöküşü ile tanımlanmaktadır. İyi ama, Roma'nın Batıda çöküşünden Hintliler ve Çinlilere ne ola ki? Ya da Orta çağdan Modern çağa geçişin sembolü olarak alınan onbeşinci yüzyılın sonu onaltıncı yüzyılın başındaki deniz aşırı seyahatlerin, Avrasya'daki topluluklar için ne önemi olabilir ki? Onlar için Moskova Düklüğü'nün yükselişi çok daha önemlidir.

Avrupa-merkezcilik; sadece tarihsel tecrübelerin tarihi süreçte dönemlenmesinde değil, aynı zamanda tarihi vakaların ve aktörlerin değerlendirilmesinde de bazı hiyerarşik konumlamalar yapmakta. Mesela, Avrupa-merkezli bir tarih anlayışıyla baktığınız zaman, onüçüncü yüzyıl şöyle gözükür: Onüçüncü yüzyılın en önemli tarihsel olayı Avrupa'da var olan konsolidasyon-merkezileşme hareketleridir. Ve bu dönemde en önemli

tarihsel aktörler olarak karşımıza Kral III. John, Kral III. Henry, Phillip August, IX Louis ve İmparator II. Frederic çıkar. Lakin Avrupa-merkezcilikten kurtulunca, onüçüncü yüzyılın en önemli tarihsel olayı büyük bir olasılıkla Moğol fetihleri veya Moğol istilaları olacaktır. Ve o dönemin en önemli tarihsel şahsiyeti de şüphesiz Cengiz Han'dır. Onaltıncı yüzyıla Avrupa-merkezci açıdan bakarsanız, en önemli tarihsel olaylar olarak hanedanlar arası savaşlar, mutlak monarşilerin yükselişi, din savaşları, Otuz yıl Savaşları ve Avrupa'nın denizasırları yayılması karşımıza çıkar. Onaltıncı yüzyıla cihanşumul bir açıdan bakarsanız, Avrupa'nın genişlemesi, Avrupa'nın denizasırları yayılması yine önemini korur, fakat bu noktada önemli bir tarihsel olay olarak hanedan savaşlarını değil de, Mohaç Savaşı'nı ve İnebahtı Deniz Savaşı'nı almamız daha yerinde olacaktır. Çünkü bu iki savaş, dünya tarihinde Akdeniz-merkezlilikten Atlantik-merkezliliğe geçişin habercisidir. Ondokuzuncu yüzyıla Avrupa-merkezli bir tarih açısından baktığımızda, Alman ve İtalyan Birliği'nin kurulması, Alman ve İtalyan milliyetçiliği, Avrupa'daki güç dengesi en önemli tarihsel olaylardır. Cihanşumul tarih açısından bakarsanız, belki bu olaylar önemini koruyacaktır, ama Büyük Britanya, Amerika ve Rusya arasında Kuzeybatı Hindistan'da, İran'da, Çin ve Pasifik'te yürütülen mücadele daha önem kazanacaktır. Uluslararası İlişkiler ya da Uluslararası İlişkiler tarihi öğrencilerinin çok aşına olduğu bir Avrupa-merkezcilik örneği de, Wallerstein ve Modelski'nin dünya sistemi analizleridir. Her iki yazar da onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllardaki dünya sisteminin önde gelen aktörleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'na hiç değinmezler. Halbuki, indirgemeci olmayan bir bakış, onbeşinci yüzyılın ikinci yarısından en az onyedinci yüzyılın sonuna kadar, Osmanlı İmparatorluğunun belirleyici bir aktör olduğunu teslim edecektir.

Son söz olarak diyebiliriz ki, her ne kadar ideolojiler tarihi realitenin bir parçası ise de, tarihçi ideolojik olmak gibi kaçınılmaz bir duruma tabi değildir. İdeolojik tarih yazımından kurtulmak için tarihçi, her şeyden önce incelediği vakaları zaman ve mekan içinde konumlandırmalı, benzerlikleri, farklılıkları, devamlılıkları ve kopuklukları mevcut bütün belgelerle ve ilgili tüm taraflar açısından ortaya koymalı ve evveleminde kendi zaman ve mekan kısıtlamalarını unutmamalı.

KAYNAKLAR

Acton, J.; **Lectures on Modern History**, (ed.) J. N. Figgis and R. V. Laurence, London, Macmillan, 1950.

Aristotle; **Politics**, trans. J. Warrington, London, Heron Books in arrangement with J. M Dent and Sons Ltd, 1959.

- Augustine, Saint; **The City of God**, 2 vols., trans. John Healey, (ed.) R. V. G. Tasker, London, J. M. Dent and Sons Ltd, 1945.
- Barracrough, G.; "*Universal History*," H.P.R. Finberg (ed.), **Approaches to History: A Symposium**, London, Routledge and Kegan Paul, 1962.
- Behar, B. E.; **İktidar ve Tarih: Türkiye'de 'Resmi Tarih' Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1992.
- Berktaş, H.; **Kabileden Feodalizme**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1989.
- Berlin, I.; **Historical Inevitability**, Oxford, Oxford University Press, 1954.
- Bindoff, S. T.; "Political History" (ed.) H.P.R. Finberg, **Approaches to History: A Symposium**, London, Routledge and Kegan Paul, 1962.
- Braudel, F.; "*History and Social Sciences: The Long Term*", **Social Science Information**, Vol.9, No.1 (1970).
- Collingwood, R.G.; **The Idea of History**, Oxford, Oxford University Press, 1961.
- Gilbert, M.; **The First World War: A Complete History**, New York, Henry Holt and Company, 1994.
- Hegel, G. W. F.; **Lectures on the Philosophy of World History**, trans. H. B. Nisbet, (ed.) Johannes Hoffmeister, Cambridge, Cambridge University Press, 1975.
- Hodgson, M.G.S.; **Rethinking World History: Essays on Europe, Islam and World History**, (ed.) E. Burke, III, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
- Hobbes, T.; **Leviathan**, London, J. M. Dent and Sons, 1983.
- Jullian, C.; **De la Gaule a la France: Nos Origines Historiques**, Paris, Hachette, 1922.
- Kedourie, E.; **Nationalism**, London, Hutchinson, 1960.
- Khaldun, Ibn; **The Muqaddimah: An Introduction to History**, 3 vols., trans. F. Rosenthal, second edition, London, Routledge and Kegan Paul, 1967.
- Kürkcüoğlu, Ö.; **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1982.
- Mannheim, K.; **Ideology and Utopia**, London, Routledge and Kegan Paul, 1936.
- Marx, K. ve F. Engels; **Selected Works**, London, Lawrence and Wishart, 1968.

- Modelske, G.; **Long Cycles in World Politics**, London, Macmillan, 1987.
- Oakeshott, M.; **On History and Other Essays**, Oxford, Basil Blackwell, 1983.
- Tunçoku, A. M.; **Çanakkale 1915: Buzdağının Altı**, Ankara, TTK Yayınları, 2002.
- Von Ranke, L.; **The Secret of World History: Selected Writings on the Art and Science of History**, (ed.) with translations by Roger Wines, New York, Fordham University Press, 1981.
- Seeley, J.; **Introduction to Political Science**, London, Macmillan, 1896.
- Valéry, P.; **History and Politics**, trans. D. Folliot and J. Mathews, London, Routledge and Kegan Paul, 1962.
- Wallerstein, I.; **The Modern World-System**, New York, Academic Press, 1974.
- Yurdusev, A. N.; **International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach**, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003.

SIYASİ TARİH'İN KAYNAKLARI

*Doç. Dr. Çağrı ERHAN**

“SIYASİ TARİH'İN KAYNAKLARI” OLUR MU?

Diğer tüm bilimler ve bilimsel disiplinler gibi, aslında “siyasi tarih” kapsamındaki olaylar da kişiler tarafından sorgulanmadığı takdirde donuk ve ölüdür. Tarih, tarihçi tarafından yazılmadığı, tarihsel olaylar, bilimsel yöntemlerle sorgulanarak olgulara dönüştürülmediği sürece bizlere bir şey söylemez. Tarihte olup bitenleri rivayet olmaktan çıkaran tarihçidir. Dolayısıyla, bu tebliğin başlığında ifade edilmek istenen “siyasi tarih”i yapan/yazan, “siyasi tarihçi”nin kaynaklarıdır.

Kuşkusuz, tarihçinin “donuk” ve “ölü” olayları yeniden canlandırma sürecinde mensup olduğu tarihsel okulun yöntemleri, benimsediği teorik yaklaşımlar ve -ne kadar kaçınsa da - en fazla içinde yaşayıp büyüdüğü çevre tarafından şekillendirilen sübjektif değer yargıları doğrudan veya dolaylı biçimde etkili olur. Bu durumda da, aynı tarihsel olay farklı tarihçilerin elinde farklı biçimlerde canlandırılabilir. Hatta uluslararası ilişkiler teorisiyle fazlaca içli dışlı olan siyasi tarihçiler, tarihsel olayları baştan belirlemiş oldukları teorik çerçevelere uygun hale getirebilmek için yeniden kurgulayabilirler. Söz konusu yeniden kurgulama, kesinlikle uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin tarihsel olayları saptırma eylemi olarak değerlendirilmemelidir. Onların yaptığı, bir bütünü parçalara ayırıp, daha sonra, belki de daha önce hiç görünmediği biçimde yeniden inşa etmekten ibarettir. Nitekim, bazıları için büyük önem taşıyan tekil olaylar, siyasi tarihi ancak dünya sistemini açıklamakta kullanılacak genellemelere ve “üst

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı.

düzey” teorilere malzeme sağlayan bir depo olarak görenler için önem taşımayabilir.¹

Bu bakış açısıyla konuya yaklaşıldığında, “Siyasi Tarihçinin Kaynakları” başlığının bile yeterince açıklayıcı olmadığını görmek mümkündür. Belki en isabetli başlık tercihi “Siyasi Tarihçilerin Kaynakları” olurdu. Zira bütün siyasi tarihçilerin türdeş ve yekpare bir bünyeyi temsil ettiklerini söylemek mümkün değildir. Belgeler dışında kaynak kabul etmeyen katıksız Rankecilerden, belgelerin tarihin açıklanmasındaki işlevini neredeyse tamamen dışlayan bazı postmodern tarihçilere; iktisadi “altyapıyı” ve “tarihsel eğilimleri” öne çıkaran Marksistlerden, ekonomik, sosyal ve kültürel dokuyu ana çıkış noktası olarak kabul eden Annales okulu mensuplarına kadar çok geniş bir yelpazede varlık gösteren tarihçilere ve siyasi tarihçilere rastlamak mümkündür.

Böyle olunca da, siyasi tarihçilerin araştırmalarına malzeme olacak kaynakların hangileri olacağı kadar, hazırlanacak çalışmada hangi malzemenin ne kadar ağırlık taşıyacağı da, aslında siyasi tarihçilerin kim olduklarına göre değişiklik arz etmektedir. Yani, her siyasi tarihçinin “mutfak”taki tercihleri diğerlerinden farklı olabilir.

Tabiatıyla, yukarıda söylenenler, “eğer müstakil bir disiplinse, siyasi tarih için her zaman önem taşıyan ve tarihçilerin her zaman kullanmak zorunda oldukları kaynaklardan söz etmek mümkün değil midir?” sorusunu akıllara getirebilir. Bu sorunun cevabı, siyasi tarihi nasıl tanımlamamız gerektiğiyle doğrudan ilintilidir. Erel Tellal, bu tanım ve isimlendirme meselesi üzerinde yeterince durdu. Bu tebliğde siyasi tarih denilince anlaşılan iki temel farklı unsurdan hareketle, kaynakların farklılaşmasına vurgu yapmayı deneyeceğim.

Eğer siyasi tarih denildiğinde, “diplomatik tarih” anlaşıyorsa –ki aslında onyıllar boyunca dünyada ve ülkemizde bu anlaşıldı- hiç şüphe yok ki, arşivlerde bulunan belgeler diplomatik tarihçinin hiçbir zaman vazgeçemeyeceği, en öncelikli kaynağını oluşturmaktadır. Hatta, Rankeci okul, arşiv belgeleri dışında herhangi bir kaynak kabul dahi etmemektedir. İster istemez, evrakı takdis eden bu yaklaşım, inşacıların (*constructivists*), *Annales* okulunun ve postmodern tarih yaklaşımlarını benimseyenlerin ağır eleştirilerine maruz bırakılmış, Rankeci diplomatik tarihçiler, mesela E. H. Carr tarafından “belge fetişisti” olmakla itham edilmişlerdir.² Leopold von Ranke’nin, tarihçinin yargılar ileri sürme özgürlüğünü kısıtlayan sofistike

¹ Colin Elman ve Miriam Fendius Elman, “*History and International Relations Theory*”, *Diplomacy*, (ed.) Christer Jönsson-Richard Langhorne, C. I, London, Sage, 2004, s. 118.

² E. H. Carr, *Tarih Nedir*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul, İletişim, 1993, s. 25.

arşiv tekniği, ya da “bir şey neyse odur” yaklaşımı, tarihi dar kalıplar içine soktuğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.

“1494-1514 Arasında Latin ve Tötonik Ulusların Tarihi” adlı ilk kitabının önsözünde Ranke şöyle der:

“Tarih bugüne kadar, gelecek çağların yararına olacak biçimde geçmiş yargılamak ve bugünü öğrenmek yüce işlevi olarak tanımlanmıştı. Bu çalışmada böyle yüce görevler peşinde koşulmamaktadır. Bu çalışma sadece, aslında gerçekte ne olduğunu, olduğu gibi göstermeyi amaçlar”.³

Ranke'nin belge dışı kaynakları dışlayan olay-merkezli, ampirik olma iddiasındaki yaklaşımına en ağır eleştirileri getiren Dilthey, Bradley, Oakeshott, Collingwood, Becker ve Robinson gibi tarihçiler insacı yaklaşımı rafine hale getirerek, tarihin şeffaf ve somut bir takım olaylar kümesinin tarih yazıcı tarafından arka arkaya dizilmesinden ibaret olamayacağını ortaya koymuşlardır. Oakeshott 1990'da şöyle söylemekteydi:

“Tarih, tarihçinin deneyimidir. Tarihi yapan, tarihçiden başkası değildir. Tarihi yazmanın tek yolu da tarihi yapmaktır”. Ve devam ediyor: “Tarihçinin işi keşfetmek, yeniden bulmak hatta yorumlamak değildir; tarihçi yaratır ve inşa eder.”⁴

Kuşkusuz belgeyi, siyasi tarihçi için tek ve vazgeçilmez kaynak olarak sunan yaklaşımlar kadar, belgeyi neredeyse tamamen dışlayan yaklaşımlar da modern siyasi tarih yazıcılığının kabul edebileceği yöntemler değildir. Hangisinin ne ölçüde kullanılacağını, siyasi tarihçinin benimsediği temel yaklaşım tayin eder.

Öte yandan, eğer “siyasi tarih” deyince, “uluslararası ilişkiler tarihi”ni anlıyorsak, kaynaklar konusundaki yaklaşımlar bir kez daha çeşitlenmektedir. Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin çoğu, Rankecilerin belgeyi bir fetişe dönüştürmelerine benzer biçimde, teoriyi fetişleştirme eğilimi içindedirler. Bunu söylerken Carr'ın “genellemenin tarihe yabancı olduğunu söylemek saçmadır; tarih, genellemeyle beslenir”⁵ şeklindeki sözlerini kulak ardı etmek mümkün değildir. Fakat, tarihsel olguları sadece “uluslararası sistemi” daha “net” açıklayacak teorilerin “gerektiğinde” başvurulacak bir malzemesi” olarak nitelendirmek ve bu şekilde kullanmak da pek anlamlı görünmemektedir. Halbuki, neo-realist uluslararası ilişkiler teorisinin kurucu babası Kenneth Waltz göre, uluslararası ilişkiler sisteminin açıklanması ancak “tumdengelimsel” bir yöntemle olabilir. “Teori olmadan, işe nereden başlanacağı bilinemez ve hiçbir veri toplanamaz”. Waltz'a göre,

³ Thomas Smith, **History and International Relations**, London & New York, Routledge, 1999, s. 14.

⁴ *Ibid.*, s. 18.

⁵ Carr, *op. cit.*, s. 77.

“tarihi en iyi açıklayan genellemelerdir.” “Teori, daha çok çıkarsama ve daha az tarihi gerektirir.”⁶

Uluslararası ilişkiler teorilerinin birbiri ardına geliştirildiği 20. yüzyıl boyunca, bu cepheden siyasi tarihçilere yöneltilen “teoriye dayalı çalışmalar yapmak yerine, hikaye edici bir yöntemi benimsemek” ithamlarında artış gözlenmiştir.⁷ Zaman zaman bu ithamları haklı çıkartan siyasi tarih çalışmalarının yapıldığı gerçeğine gözlerimizi kapatmamız mümkün olmamakla birlikte, kendine ait bir yöntemi olan bu disiplinin mensuplarının tümünün zan altında bırakılması herhalde gereksizdir.

Teoricilerin diğer bir savları ise siyasi tarihçilerin geçmişi anlamaya fazlaca takılıp, “tarihin asıl işlevi olan” yarını tahmin etmeye çalışmaya yanaşmadıklarıdır.⁸ Teoricilerin politika üretmeye odaklı çalışmaları ister istemez yakın geçmişin gözlenebilir ve ölçülebilir bağlantılarını, tarihçinin araştırma alanı olan “derinlerdeki tarih”ten daha cazip kılmaktadır. Dahası uluslararası ilişkiler teorisyenleri, tekil olayları ele almak yerine genellemelere varmayı, basit açıklamalar ve illiyet bağları kurmak yerine, daha karmaşık açıklamalar ya da açıklayamamalar peşinde koşmayı kendilerine görev edinmiştir.

Yine de, teorikler kendilerince “tarihininkiyle karşılaştırılamayacak kadar üst düzeyli” işlerini yürütürken, her nedense, daha ziyade tarihçiler tarafından hazırlanmış monografileri kullanırlar. Yani, arşive girip çalışmak yerine, genellikle tercih ettikleri çalışma yöntemi, siyasi tarihçilerin birincil kaynaklara dayanarak hazırladıkları kitap ve makalelerdir. Netice itibarıyla, teorikler dolaylı yollardan, birincil kaynaklara ulaşmaya mecbur kalmaktadır. Biraz da abartılı bir betimlemeyle, teoriklere göre, “mesela Tarih Vakfı Yurt Yayınları serisinden çıkan bir kitabın, girişini, teorik bölümünü ve sonucunu çıkarırsanız, geriye kalan belge yığını ve ampirik olgular kümesi Siyasi Tarihçilerin, “çok iyi bir kitap” övgüsünü” alabilirdi. Şüphesiz, Siyasi Tarihçiler bu maksadını aşan espriye muhatap olmayı hakfetmemektedirler.

Öte yandan tüm post-modernistler; post-yapısalcılar, post-pozitivistler, feministler, Foucaultcular, eleştirel teorikler, metodolojik anarşistler, Marksist epistemolojistler, Gramsciciler, Frankfurt Okuluna mensup olanlar ve Amerikan neo-pragmatistleri, Rankeci arşivciliği reddederler. Fakat, tüm post-modernistlerin tarihselciliğe karşı olduğunu söylemek de mümkün değildir. Geleneksel tarih yazıcıları geçmişi açıklamaya veya anlamaya çalışırken, post-modernistler geçmişi sorunsallaştırmayı hedefler, tarihsel

⁶ Smith, *op. cit.*, s. 92-93.

⁷ Elman ve Elman, *op. cit.*, s.118.

⁸ *Ibid.*, s. 119.

olguları önyargılardan, politik kullanımlardan ve koşullamalardan arındırmayı iş edinirler.⁹

Dolayısıyla post-modernistler tabii ki, tarihle ilgilenirler; ama asıl sorunları “anlatılan ve yazılan tarihin, kimin tarihi olduğudur”. “Tarih kimin adına anlatılmaktadır?” “Tarih niye böyle anlatılmıştır?” “Yanlış anlatılanlar veya hiç anlatılmayanlar var mıdır?” Post-modernistler, “hiç olmayan tarihle” uğraşır. Hiç olmayan, unutilan, gizlenen, görünmez kılınan, önemsiz addedilen, değiştirilen tarihle. Böyle olunca da, post-modern bir yaklaşımı benimseyen bir siyasi tarihçinin, belge odaklı açıklamalara girişi mümkün değildir.

Fernand Braudel’in “materyal uygarlık” vurgusu¹⁰, popüler izlerin su yüzüne çıkarılmasıyla daha da geliştirilir. Bu durumda,

“...mesela Vietnam Savaşı’nı inceleyen post-modernist bir uluslararası ilişkiler tarihçisi, belki de belgelere hiç başvurmadan, argo sözcükler, fıkralar, duvar yazıları, filmler, sahne oyunları, televizyon dizileri, karikatürler, çizgi romanlar, yazılı ve görsel reklamlar, sokak sanatları hatta reggae veya rap’ten hareketle dönemsel açıklamalara soyunabilir. Bu tür “kitsch” unsurlar, böyle bir tarihçi için pekala insanlık deneyimini açıklayan geçerli ve meşru “arşiv materyali” olarak kullanılabilir. James Rosenau, “1930’ları anlamakta, Franklin D. Roosevelt’in yazışmalarından daha açıklayıcı bir kaynağın Mickey Mouse”¹¹ olduğunu söylerken, işte bu anlayışa vurgu yapmaktadır.

SİYASİ TARİHÇİNİN KAYNAĞI OLARAK BELGE

İster post-modernist ister neo-realist olsun, uluslararası ilişkiler alanında geçmişini açıklamaya koyulanlar, belgeyi tamamen dışladıklarında ayakları fazlaca yere basmayan teorik fantezilere yönelme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Carr’ın söylediği gibi, “tarihçi ağdaki balıkları toplayıp, kendi mutfağında istediği gibi pişiren ve istediği gibi servis yapan bir aşçıdır.” Belge, siyasi tarihçinin mutfağının unu, yağı, şekeri gibidir. Ama yemeği pişirecek olan tarihçidir. Belge bir binanın tuğlaları gibidir. Tuğlasız bina olmaz. Ama tuğlaları sadece üst üste dizerseniz de bina olmaz. Tarihçi, binanın hem mimarı, hem de inşaat ustasıdır.

Siyasi tarihçi belgeyi arşivde bulur. En azından, siyasi tarihçinin belgeleri arşivde bulması ümit edilir. Siyasi tarihçiyi faklı kılan budur. Arşiv çalışması yapmayan kişi siyasi tarihçi olamaz; titiz bir incelemeden

⁹ Smith, *op. cit.*, s. 148-149.

¹⁰ Bkz. Fernand Braudel, *On History*, Chicago, The University of Chicago Pres, 1980.

¹¹ Smith, *op. cit.*, s. 157.

geçirilerek, tarihsel olguları sorgulama sürecinde bir yapıtaşı gibi kullanılan arşiv belgeleri olmadan da bir eseri siyasi tarih çalışması olarak nitelendirmek mümkün değildir. Arşiv belgesi, siyasi tarihi, bir yandan uluslararası ilişkiler teorisi alanındaki çalışmalardan, diğer yandan da, namütenahi okulların etkisiyle kaleme alınmış tarih çalışmalarından ayırt eden unsurdur. Sonuç olarak, belge kullanılmadan tarihçi olunabilir, hatta iyi bir tarihçi olmak bile mümkündür, fakat belge kullanmadan siyasi tarihçi olunmaz.

“Belge arşivde bulunur” dedik. Bu sempozyumun konusu “Türkiye’de siyasi tarihçilik” olduğuna göre, ülkemizdeki arşivlerin durumundan burada söz etmeye ihtiyaç vardır.

Son üç-dört yılda geçmiş dönemlerle mukayese edilemeyecek kadar iyi hale gelmiş olsa da, milli arşivlerimiz henüz siyasi tarihçiler için “her aranılanın kolayca bulunduğu” ve “rahat çalışılan mekânlar” olmaktan uzaktır.

Bir kere, kanunen belirlenmiş 30 yıllık süreye rağmen¹² –ki bu süre, ABD’de 25 yıldır- üzerinden 30 yıldan fazla zaman geçmiş olaylara ilişkin belgeleri bile zaman zaman arşivlerde bulmak mümkün olmamaktadır. Kuşkusuz, aslen dış ilişkiler tarihi ile ilgilenen siyasi tarihçi için arşivde bulunması gereken belgeler daha çok dışişleri ve savunma bakanlıklarıyla, genelkurmay başkanlığına ait belgelerdir.

Üzülerek ifade etmek gerekir ki, kanunun daha birinci maddesinde yer alan “[...] aklama, ayıklama ve imha işlemleri kendi mevzuatına tâbi olmak kaydıyla Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Millî İstihbarat Teşkilâtı hariç [...]” ifadesi zaten önemli miktarda belgenin arşive devrini baştan engellemektedir. Aynı kanunun altıncı maddesindeki “[...] ve millî menfaatlere uygun olarak Devletin, gerçek ve tüzel kişilerin ve ilmin hizmetinde değerlendirilmelerine [...]” ifadesi de “millî menfaatler” gerektirdiğinde bazı kamu kuruluşlarının ellerindeki belgeleri arşive devretmemelerine açık kapı bırakmaktadır. Bu açık kapıdan her daim girmeyi marifet sayan hariciye ve askeriye bürokrasimiz, yarım yüzyıllık süreyi çok aşan belgeleri dahi Milli Arşive devretmeye genellikle yanaşmazlar. Ancak özel izinle girilebilen Dışişleri Bakanlığı arşivinde çalışmak, birkaç muvazzaf veya emekli diplomat ile devlet merkezli projelerde özel olarak görevlendirilmiş bir avuç siyasi tarihçi dışında henüz kimseye nasip olmamıştır. Dahası, Dışişleri Arşivimiz, halen tasnif

¹² “Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun”, No: 3473, 28 Eylül 1988, mad. 2/a; “Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik”, mad. 3/a.

edilmemiş çelik dolaplar dolusu belgeyle doludur. Zaman zaman trajikomik gazete haberlerinden, üzerinde “çok gizli” damgası bulunan arşiv belgelerinin, hurdaya çıkarılan dolapların içinde unutulduğu öğrenilmektedir. Arşiv bir ulusun hafızasıdır. Dışişleri Bakanlığı, arşivi en alt daire olarak görmeye devam ettikçe, hafızamız silinecektir.

Öte yandan Genelkurmay arşivleri ya da ATASE arşivi için daha iyi de olsa, benzer bir durum geçerlidir. Uzun süren tasnifler, araştırmacıyı bazen yıllarca arşivin kapısında bekletmektedir. Üstelik, bu arşivde çalışmak için gereken, nüfus cüzdanı sureti, ikametgah belgesi, savcılıktan alınan temiz kağıdı gibi, Soğuk Savaş yıllarını hatırlatan bürokratik işlemler arşivde çalışma iştiaf ve şevkini törpülemektedir. Hele imkân bulup da İngiliz, Alman ve Amerikan arşivlerinde çalışmaya giden ve o ülke vatandaşı olmamalarına rağmen arşiv kimliği çıkarmanın sadece birkaç dakikalık işleme bağı olduğunu bizzat yaşayanlar, kendi ülkelerinde “potansiyel casus” yerine konulmaktan hiç hazzetmemektedirler.

Başbakanlık Arşivinde son 5-6 yıldır açık olan Başbakanlık Hususi kalem evrakı, yakın dönem siyasi tarihçilerimiz için bir nimettir. Bu evrakta, içeriği tümüyle belli olmamakla birlikte, hiç olmazsa özet halinde Hariciye’den ne geldiği ve oraya ne tür talimatlar gittiği görülmektedir. Bazen istettiğiniz belgeler arasında, aslında Hariciye arşivinde “yok olmaya mahkûm edilmişken” her nasılsa, Başbakanlık Hususi Kalem Evrakına karışmış bazı evrak da çıkması gibi latif sürprizlerle karşılaşmanız olasıdır. Dolayısıyla, Başbakanlık Arşivimiz, siyasi tarihçi için çalışılmalı bir yerdir. Üstelik, yine son yıllarda tasnif edilmiş evrakın bilgisayara aktarılmış olması, bilhassa katalog taramayı olağanüstü kolaylaştırmıştır.

Genel hatlarıyla arşivlerde çalışmanın siyasi tarihçi için bu kadar sıkıntılı hale getirilişi, ne kısıtlı bütçe imkânları ne de yetersiz kadrolar ile meşrulaştırılabilir. Bu bir zihniyet meselesidir. Devleti takdis eden, dolayısıyla devletin evrakını neredeyse mukaddes metinler mertebesine taşıyan yaklaşım mutlaka değiştirilmelidir. Keşke, AB müzakere sürecindeki 35 fasıldan biri de arşivlerin durumuyla alakalı olsa da, biz siyasi tarihçiler de AB’nın dışsal baskısının yaratabileceği olumlu sonuçlardan doğrudan yararlanabilsek.

Arşivi, önyargısız ve etkin biçimde kullanıma açmama devletin yüce menfaatlerine hizmet edeceği yerde, ironik biçimde 4 temel sorunu doğurmaktadır:

Birincisi, Türk dış politikası tarihi genellikle ikincil kaynaklara mahkûm kalınarak yazılmaktadır. Belgeyi fazlaca önemsemeyen teorikler açısından bu durum belgeden otomatikman kurtulmayı sağlayan bir çözüm olarak görülebilir. Ama belgeye muhtaç siyasi tarihçiler için bu böyle

değildir. İkincil kaynaklardan yazdığınız dış politika tarihi her zaman malul kalır.

İkincisi, belgeye Türkiye’de ulaşamayan ve bir şekilde imkân bulup da yurtdışına gidebilen siyasi tarihçi, Türk dış politikası konularını diğer ülkelerin arşiv belgelerini kullanarak yazar. Bu kuşkusuz siyasi tarihçinin belge kullanma imkânı bulması açısından son derece tercih edilebilir bir durumdur. Fakat, mesela Johnson Mektubu’yla ilgili olarak ABD arşivinde bulduğunuz bir belgenin, Türk arşivindeki karşılığını elde etme imkanınız olmadığından, çapraz denetimden mahrum kalırsınız. Bu durumda da, tek yanlı bir bakış açısına bağımlı kalırsınız. Hâlbuki her tarihsel olayın en az iki açıklaması olduğu bir vakiadır.

Üçüncüsü, yurtdışındaki arşivlerden de yararlanma imkânı bulamayan siyasi tarihçi ise ikincil kaynaklara bağımlı hale gelir. Siyasi tarih söz konusu olduğunda bu tür ikincil kaynakların özgün yaklaşımlar ortaya koymakta ne kadar açıklayıcı olduğu tartışılır. Salt ikincil kaynaklara dayalı çalışmaların “üçüncül kaynak” mertebesine düşme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Türk siyasi tarihçisi buna layık değildir.

Dördüncüsü, arşivinizi kozmik kasalarda saklamaya devam ettiğiniz müddetçe, objektif gözleri, “biz bir şey saklamıyoruz” cümlesine inandıramazsınız. Uzun ayıklama süreçlerinden sonra, “buyurun gelin çalışın” dediğinizde de, istediğiniz sayıda “müşteriyi” bulamayabilirsiniz.

Hâsılı, arşivde şeffaflık, siyasi tarihçinin verimliliği açısından elzemdir.

Bu bölümü bitirirken iki soru soralım ve cevaplayalım.

1) Belgeler gerçeği ve tüm gerçeği söyler mi? Hayır. Bunun ayırtına varmak siyasi tarihçinin görevidir.

2) Belgeler her şeyi açıklamaya yeter mi? Bunun cevabı da hayır, siyasi tarihçinin mutfağında yağ, un ve şekerden başka malzemelerin de tabii ki, bulunması gerekir.

SİYASİ TARİHÇİNİN DİĞER KAYNAKLARI

İncelenen dönemin her türlü materyal unsuru siyasi tarihçinin kaynağı olabilir. Bu öylesine geniş bir kaynak yelpazesidir ki, Braudel’in atıf yaptığı Mickey Mouse’dan post-modernistlerin “rap” repliklerine kadar her şeyi ihtiva eder. Ben, herhangi bir materyal unsurun siyasi tarihçi tarafından kaynak olarak kullanılamayacağına inanmıyorum. Siyasi Tarihçi “şefse”, yemekte ne tür malzeme kullanacağı kendisine kalmıştır. Tatlıyla, tuzluya bir arada yer verilen füzyonik menüler dahi, yenilemese bile, “şefin tercihidir” biçiminde nitelendirmeyi hakketmektedir.

Belge dışı kaynaklar kapsamında, bilhassa incelenen dönemi bizzat yaşayanların, bir olayda başrol oynayanların kaleme aldıkları kitap ve makaleler ile yine bu başrol oyuncularının anıları özel bir yer işgal etmektedir.

Bu tür kaynakların, öznel değerlendirmelerden tamamen arındırılmayacak olmaları ve zaman zaman konuya tek yanlı bakış açısı sunması, bunların kaynak olarak kabul edilmemesini gerektirmez. Tarihçinin görevi bu tür kaynakları titiz bir sorgulamaya tabi tutmaktır.

İlginç biçimde Türkiye’de siyasi tarihe konu olan olaylarda rol almış, eski devlet adamları, emekli siyasetçiler, emekli büyükelçiler vs. gibi insanların çok azı anılarını yazar. Türk dış politikası incelemelerinde kaynak olarak kullanılabilecek büyükelçi hatıratının sayısı kesinlikle 30’u geçmez. 30 da iyimser bir rakamdır. Ben ancak 23 tane tespit edebildim.

Dışişleri Bakanlığı, başbakanlık, genelkurmay başkanlığı gibi görevlerde bulunanların yazdıkları hatıratın sayısı daha da azdır. Her nedense, Türk bürokrati ve devlet adamı, emekli olduktan sonra bile “devlet sırlarını koruma” hassasiyetiyle kalemi eline almaya yanaşmaz. Halbuki, “sır ile sır olmayanı” ayırt edebilmek o kadar da zor olmasa gerektir. Batı ülkelerine baktığımızda, devlet adamlarının ve büyükelçilerin anı yazma geleneğinin uzun bir geçmişe dayandığını ve neredeyse herkes için bir gelenek haline geldiğini görürüz. Bill Clinton’un bu yıl (2005) yayınlanan 2 ciltlik anılarının özellikle 2. cildi 1990’larda ABD dış politikasında, dolayısıyla küresel dengelerde meydana gelen değişiklikleri yalın bir dille anlatan güzel bir örnektir. Bu noktada, görevden ayrılışının hemen ardından görev yaptığı dönemi belgeleri hasısçe olmayan bir anlayışla kullanarak anlatan İsmail Cem’i de zikretmekte fayda vardır.

Anılar, hiçbir şeyi açıklamasa, çarpıtılmış ve gerçeğin tamamını veya bir kısmını gizler mahiyette de olsa, hiç olmazsa tarihsel aktörün halet-i ruhiyesi hakkında fikir sahibi olmamamızı sağlar ki, “Sezar Rubicon’u neden geçti?” sorusunun cevabını Sezar’ın beyninin içine girmeden tam olarak veremeyeceğimizi Rahmetli Oral Sander’den daha Mülkiye 1. sınıfta öğrenenler için, bu yönüyle çok büyük anlam ifade eder.

SONUÇ

Siyasi Tarihçi Araf’ta gibidir: bir yanda sürekli yenilenen metodolojisi ve devlet odaklı olmaktan birey ve toplum odaklı olmaya doğru evrilen tarih disiplini, diğer yanda da hemen hemen her on yılda bir yeni bir teorik modanın etrafında şekillenen uluslararası ilişkiler disiplini bulunmaktadır.

Araf'taki siyasi tarihçi için, tarih ve uluslararası ilişkiler ne cennettir, ne de cehennem. Ne birini ne de ötekini tercih etmek zorundadır. Uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin küçümser bakışları veya post-modern tarihçilerin “sizin modanız geçti” söylemleri yıldırırmamalıdır siyasi tarihçiyi. Zor ama zevki mesleğinin ayrıcalığının tadını çıkararak, Siyasi Tarihçi Araf'ta kalmaya devam etmelidir. Araf'ta yani cennettekilerin nostalji, cehennemdekilerin arzuyla baktıkları yerde.

KAYNAKLAR

- Braudel, Fernand; **On History**, Chicago, The University of Chicago Pres, 1980.
- Carr, E. H.; **Tarih Nedir**, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul, İletişim, 1993.
- Elman, Colin ve Miriam Fendius Elman; “*History and International Relations Theory*”, **Diplomacy**, (ed.) Christer Jönsson-Richard Langhorne, C. I, London, Sage, 2004.
- Smith, Thomas; **History and International Relations**, London & New York, Routledge, 1999.
- “Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun”, No: 3473, 28 Eylül 1988, mad. 2/a; “Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik”, mad. 3/a.

SIYASİ TARİH DERSLERİ VE YENİ ÖĞRETİM TEKNİKLERİ

*Doç. Dr. Gencer ÖZCAN**

Konuşmama başlamadan önce siyasal tarih ve yeni öğretim teknikleri başlıklı bir konuşma dinlemeye hazırlananları öğretim teknikleri alanında uzman bir kişi olmadığım konusunda uyarmam gerekiyor. Siyasal tarih öğretmeye çalışırken yeni öğretim teknikleri konusunda kendi kişisel ve bir o kadar da amatörce arayışlarım sırasında edindiğim deneyimleri sizlerle elimden geldiğince sistematik bir biçimde tartışmaya çalışacağım. Deneyimlerimi Yıldız Teknik Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi gibi okullarda anlattığım Siyasal Tarih ve XX. Yüzyıl Tarihi dersleri sırasında edindim. Öğrencilerim İİBF, iletişim ve değişik mühendislik fakültelerinin öğrencileriydi. Ayrıca, derslerde kullandığım farklı materyalin yarattığı etkiyi nicel olarak ölçebilmiş de değilim. Dolayısıyla, yaptığım değerlendirmeler kişisel gözlemlere dayanmaktadır ve bütünüyle öznelidir.

Konuşma başlamadan önce yapmam gereken ikinci uyarı ise yeni teknik olarak sözünü ettiğim yöntemlerin aslında pek de yeni olmadığına ilişkindir. ‘Teknikler’ sözcüğüyle karşılamaya çalıştığım uygulamalar sınıf ortamına işitsel ve görsel malzemelerin getirilmesinden ibarettir. Bunun yanı sıra başka üniversitelerin siyasal tarih müfredatları ve ders kitaplarına bakıldığında görsel-işitsel malzemelerin sınıflarda yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Yazılım alanındaki yeni gelişmeler görsel ve işitsel malzemelerin sınıf içinde kullanımını büyük ölçüde kolaylaştırmakta, ayrıca erişilebilirlik ve çeşitlilik bakımından da yeni olanaklar

* Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

sağlamaktadır. Dolayısıyla, tekniklerin yeni olması belki bilgisayar destekli görsel araçların ve bu araçları çalıştıran yazılımların yeniliği ile sınırlıdır.

Konuşmama beni siyasal tarih sınıflarında görsel-işitsel materyaller kullanmak konusunda arayışlara iten üç düşünceden söz ederek başlamak istiyorum. Öncelikle yeni tekniklerin uygulanması konusunda arayışlarıma derslerin daha ilgi çekici hale getirilmesi için ne yapılabilir sorusuyla başladım. Açıkça itiraf etmem gerekirse, yeni iletişim olanaklarının geliştiği bir zamanda sınıfa sadece ders notları ve tebeşirle girmeye devam etmeyi biraz çagdışı bulmaya başlamıştım. İkinci olarak, öğrencilerin siyasal tarih derslerine karşı ilgisizliği sorununun aşılması, öğrencilerin ders yükümlülükleri dışında okumalar yapmalarını sağlayacak bir merak duygusuna kapılmaları için işitsel-görsel materyalin yarar sağlanacağını düşünüyordum. Üçüncü olarak öğrencilerin işitsel görsel kültüre aşına bir kuşak olmaları nedeniyle görsel uyaranlara daha fazla tepki vereceklerini ya da verdiklerini düşünmeye başlamıştım. Bu düşüncelerin etkisi altında uygulamaya başladığım ‘yeni teknikleri’ üç aşamada uygulamaya soktum.

İlk olarak sınıf içinde tepegöz makinelerini kullanmaya başladım. Gelişmiş baskı tekniklerinin kolayca erişilebilir olması, fotokopi makinelerinden daha kaliteli sonuçlar alınabilmesi, basit basıcılar yardımıyla asetat filmlere yüksek çözünürlüklü baskı yapma olanağının yaratılması ile birlikte birkaç yıl içinde sınıf içi ortamda daha önce kullanmadığım pek çok yardımcı materyali kullanmaya başladım. Öğrencilerle paylaşabildiğim materyalin arasına artık gazete kupürleri, fotoğraflar, resimler, afişler, anlatılan konunun amacına uygun olarak renklendirilen haritalar, belki de hepsinden ilgi çekici olarak, karikatürler de girmişti. Bu türden materyalin yurtdışında uzun bir zamandır özellikle ders kitabı olarak tasarlanmış kitaplarda yaygın bir biçimde kullanılmakta olduğunu belirtmeme gerek yok.

Sınıfa getirilen görsel materyal anlatılan döneme özgü ortamı tasvir edebilmek bakımından yeni olanaklar sağlamaktadır. Bu konuda bir kaç örnek vermek yararlı olabilir. Louis L. Boilly’nin *The Singer Chenard* (1792) adlı tablosunda betimlediği *san culottes* bir piyade askeri üzerine yapılacak kısa bir tartışma yeni cumhuriyetin ordusunun kimlerden oluştuğu, yurttaş ordusunun hangi koşullar altında kurulduğu vb soruların daha anlamlı, en azından daha anlaşılabilir biçimde yanıtlanmasına yardımcı olmaktadır. Charles de Steuben’in *Retour de l’Ile d’Elbe* [Elbe’den Dönüş] (1818) adlı tablosu ise Napolyon’un sürgüne gönderildiği Elbe adasından döndüğünde askerler tarafından nasıl karşılandığını betimlemektedir. Ressam, Napoleon’un Waterloo’da uğradığı yenilgi yüzünden ordunun imparatorlarına karşı duydukları coşkunun azalmadığını, tersine onun arkasından yeni savaşı çıkarmaya hazır olduğunu vurgulamaktadır. Savaşın yüceltilerek imparatorun kişisel yeteneklerinin övülmesi için kullanılan simgeler Napoleon’un siyasal yaşamının son döneminde neler yapacağına

ilişkin ipuçları da taşımaktadır. 1848 yılında İkinci Cumhuriyetin başlangıcını betimleyen *La République* adlı tablosunda Cambon yeni döneme özgü sembollerle devrimin yeni aşamasını anlatmaya koyulmaktadır. Cumhuriyetin gücü bir dizi simgeyle vurgulanmaktadır. Pençeleri altında kıvranan kötülük yılanını tutan aslan cumhuriyeti simgeleyen kadının ayakları altında uzanmaktadır. Cumhuriyet bir elinde dayanışmayı simgeleyen el sıkışma figürü ve zeytin dalı, bir elinde ise bayrağa sardığı kılıçla oturmaktadır. Özellikle Fransız Devrimi döneminden kalma resimler, karikatürler zengin bir çeşitlilik içermekte, dönemin siyasal atmosferini, değişimin ne kadar köklü olduğunu canlı bir biçimde sergilemektedir. Buna benzer örneklerin sonsuz bir çeşitliliğe sahip olduğunu belirtmekle yetinelim.

Sınıfa getirdiğim işitsel materyallerin de öğrenciler tarafından ilgiyle karşılandığını gördüm. Özellikle ders aralarında şiir ve müzik kasetlerinin büyük bir ilgiyle izlendiğine tanık oldum. İşitsel malzemeler açısından özellikle belirtmek istediğim iki örnek üzerinde durmak isterim. Lozan mübadelesi anlatılırken Türkiye’den göç eden Rum mübadillerin Yunanistan’da yaptıkları ve anayurt özlemlerini dile getirdikleri ya da yeni yaşam koşullarından yakındıkları *Rembetica-Historic Urban Folk Songs from Greece* (Rounder Records, 1992) adlı albümden bazıları Türkçe söylenmiş rebetiko şarkıların ya da Nazım Hikmet’in Hiroşimalı Kız şiirinin Genco Erkal tarafından Fazıl Say’ın müziği eşliğinde okunması sırasından öğrencileri derinden etkilendiğine tanık oldum. Kuşkusuz siyasal tarih dersinin amacı öğrencilerin insanlık trajedilerine karşı kişisel duyarlılık göstermelerini sağlamak olarak tanımlanamaz. Ancak, öğrencilerin bu türden materyali dinleyerek/izleyerek işlenen konuları tartışmak konusunda daha fazla isteklilik sergilediklerini açık bir biçimde gözlemledim. Bu dersler sırasında öğrencilerin hatırlaması gerektiğini düşündüğünüz olguları daha kolaylıkla akıllarında tutabildiklerini de belirtmek isterim. Bu gözlemlerimin yanı sıra öğrencilerin işitsel-görsel malzemeler kullandığım konularda dönem ödevleri hazırlamaya çalışmaları, benden yeni kaynaklar istemeleri ya da kendi buldukları resim ve karikatürleri benimle paylaşmaları sınıfa yeni materyaller getirmek konusunda beni cesaretlendirdi. Bu konuyu işitsel malzemelerin ders aralarında ya da ders çıkışında kullanılması bir başka öneri olarak kaydederek ikinci aşamaya geçebiliriz.

İkinci aşamada ise işlediğim konularla ilgili belgesel yanı ağır basan bazı kurgu filmleri ders programlarının içine aldım. Bu konuda özellikle yararlandığım bir kaynak olarak Richard Attenborough’nun *Gandhi*’sine (1981) değinmeliyim. Gandhi’nin öz yaşam öyküsü öğrencilerin daima ilgisini çeken bir film oldu. Filmde sadece Hindistan’ın bağımsızlık süreci değil, ırk ayrımcılığına ve dinsel ayrımcılığa karşı Güney Afrika’dan başlatılan Hindistan’da sürdürülen uzun bir mücadelenin anlatılıyor olması

öğrencilerin farklı konulara merak duymasına neden oldu. *Apartheid*, sivil direniş, dinsel fanatizm gibi kavram ve konuların daha iyi anlaşılması ve yerleşmesine olanak tanıdı. Film özellikle başka ülkelerde yaşanan dekolonizasyon süreci gibi büyük dönüşümlerin işlendiği dersler için bir arka plan oluşturdu. Bu bakımdan hemen akla gelen bir dizi film den söz etmek istiyorum. Warren Betty'nin ABD'li gazeteci ve siyasal eylemci John Reed'in hayatını konu alan *Reds* [Kızılilar] (1981) ile David Lean'in *Doktor Jivago*'su Ekim Devrimi'nin işlendiği dersler için yararlıdır. Söz Ekim Devriminden açılmışken John Reed'in *Dünyayı Sarsan On Gün* adlı kitabını işleyen Sergei M. Eisenstein'in *Ekim* adlı filmini, söz Rusya'ya gelmişken de yine Eisenstein'in 1905 Devrimi sırasında Rus denizcilerinin siyasallaşmasını anlatan, *Potemkin Zirhlisi*'ni anmadan geçmemek gerekir. Bu filmler bir çırpıda akla gelen örneklerdir. Her konuda çok sayıda başka filmlerden yararlanmak mümkündür. Sinemanın güçlü dili tarafından uyarılmış merak öğrencilerin işlenen konularla daha derinlemesine ilgilenmelerine yol açabilmektedir. Yeri gelmişken kurgu filmlerin siyasal tarih dersinin amaçları doğrultusunda kullanılmasından sağlanabilecek bir dışsal faydaya da burada değinilebilir. Filmlerin ya da başka görsel/işitsel malzemenin tarihsel açıdan çözümlenerek seyredilmesi, filmin arka planının dersin amaçları sağladığı bir çerçeve içinde tartışılması öğrencilerin başka sanat yapıtlarına yaklaşımlarını da etkilemekte, öğrencilerin sanatın değişik alanlarına daha fazla ilgi duymalarına neden olabilmektedir. Örneğin, I. Dünya Savaşının işlenmesi sırasında Eric Maria Remarque'ın *Garp Cephesinde Bir Şey Yok* başlıklı romanından uyarlanan ünlü film den bölümlerin gösterilmesi bazı öğrencilerin kitabı bütünüyle okumalarına yol açabilmektedir.

Üçüncü aşamada belgesel dizilerini kullanmaya başladım. Özellikle teknik olanakların elverişli olduğu sınıflarda belgeselleri bazen kısmen, bazen de bütünüyle gösterdim. Bu belgeseller arasında özellikle BBC tarafından hazırlanmış belgesellerin son derece yararlı olduğunu düşünüyorum. Bunlar arasında Türkçeye "Yaşadığımız Yüzyıl" olarak çevrilen bazı bölümleri NTV tarafından gösterilen *People's Century* özellikle genel dünya tarihi, Avrupa tarihi ve XX. Yüzyıl Tarihi vb derslerde etkili bir biçimde kullanılabilecek bir dizidir. *People's Century*'nin özellikle derslerde kullanılmak üzere tasarlandığına dikkat çekmek gerekmektedir. Her bölüm sınıfa gösterilmeden önce sınıfa sorulabilecek tartışma soruları, gösteri bittikten sonra öğrencilerin tartışabilecekleri örnek sorular BBC'nin ve belgeselin web sitesinden indirilebilir. Sitede ayrıca bölümü ilgilendiren tarihsel gelişmelere ilişkin metinler, başvuru uzmanların ya da tanıkların görüşleri metin halinde bulunmaktadır. *People's Century* ile ilgili sorun, belgeselin sıradan insanların yaşamı üzerinden giderek siyasal tarihe aşağıdan bir bakış getirmeye çalışması ve ancak giriş derslerinde kullanılabilecek türden bir düzeyde hazırlanmış olmasıdır. Dolayısıyla

birinci sınıflara gösterilmesi ve tartışılması son derece yararlı olmakla birlikte ileri sınıflarda gösterilmesinin fazla yararlı olmayacağına inanıyorum. Bu çerçevede BBC tarafından hazırlanmış üç belgesel dizisinin ileri sınıflarda verilecek siyasal tarih derslerinde yararlı olacağını söyleyebilirim. *1914-1918 The Great War and the Shaping of the 20th Century* başlıklı I. Dünya Savaşı belgeseli, *The World at War* başlıklı II. Dünya Savaşı belgeseli ve *The Cold War* başlıklı Soğuk Savaş belgeseli. Bu diziler ortalama yarım saat süren bölümlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla derste incelenecek konuya uygun bölümü sınıfa gösterilebilir. BBC'nin web sitesinde belgesellerle ilgili pek çok ek bilgiye ulaşmak mümkündür. Belgesellerin BBC'nin tarafsızlık ve nesnellik konusundaki ününü haklı çıkartan bir özenle hazırlanmış olması öğretim üyesine kolaylık sağlamaktadır. Siyasal tarih dersleri için kullanılabilecek bir başka belgesel ise Errol Morris'in eski ABD Dışişleri Bakanı Robert S. Mc Namara'nın anlatıları ve ABD Savunma Bakanlığı arşivlerine dayanarak hazırlanan *The Fog of War* [Savaşın Sisi] (2003) başlıklı yapıtıdır. *The Fog of War*'da özellikle Soğuk Savaş döneminin kilit gelişmelerine ABD savunma çevrelerinin en yetkili ağzından açıklık getirilmektedir.

Görsel-işitsel malzemelerin kullanımında varılan son aşama değişik internet sitelerinden yer alan materyalin power point vb. programlar aracılığıyla sınıfa taşınmasıdır. Sözgelimi *World History Sources* gibi internet sitelerinde binlerce fotoğrafın bulunduğu arşivlere, farklı konularda görüşlerini açıklayan bilim adamlarının 5-10 dakikalık video kayıtlarına, afiş, pul, harita vb. zengin bir görsel çeşitliliğe ulaşmak mümkündür. Değişik üniversitelerin, sözgelimi Texas Üniversitesi gibi, harita koleksiyonları siyasal tarih derslerinde yararlanılabilecek çok sayıda haritanın bedelsiz olarak indirilmesine olanak tanımaktadır. İnternette bulunan fotoğraf koleksiyonları da son derece kolaylıkla yararlanılabilecek kaynaklar olarak adeta elimizin altındadır. Ayrıca ünlü liderlerin fotoğraflarının yanı sıra dünya savaşları, devrimler vb. önemli gelişmeleri çarpıcı bir biçimde sergileyen fotoğraflardan oluşan koleksiyonlar giderek zenginleşmektedir.

Bu malzemelerin kullanımı öğrencilerin ders süresini daha ilgiyle izlemelerine yol açmakta, konsantrasyonlarını korumalarına katkıda bulunmaktadır. Bu türden malzemelerin kullanımı öğrencilerin tarihsel olayların gerçekliği üzerinde kişisel olarak düşünmeye itmektedir. Öğrencilerle yaptığım görüşmelerden edindiğim izlenim görsel malzemelerle desteklenen derslerin daha fazla merak uyandırdığı, öğrencileri bu konularda ileri okumalar yapmaya yönelttiği biçimindedir.

Bütün bu olumlu izlenimlere karşın derslerde görsel-işitsel malzemelerin gösterilmesi özenle ve ölçülü olarak kullanılması gereken bir uygulamadır. *Görmenin İktidarı* başlığıyla Türkçeye de kazandırılan *Homo Videns*'de (1997) televizyonun getirdiği görselliğin insanları anlamaktan alıkoyduğunu, kültürsüzleştirdiğini, ileri süren İtalyan siyaset bilimcisi Giovanni Sartori'ye göre görüntü hiçbir anlaşılabilirlik üretmemekte, tersine görme anlamayı yoksullaştırmakta; görüntülerden edinilen bilme, bilmeyi yaymamaktadır. Görsel-işitsel kültürün cahil olduğunu, dolayısıyla da kültür olarak tanımlanmaması gerektiğini ileri süren Sartori televizyonun iğdiş ettiği video çocuk nesillere okullarda görsel malzeme yardımıyla ders anlatırken dikkatli olmamız gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu nedenle kavrama yetisini ortadan kaldıran video kültürünün etkisi altındaki genç kuşaklara okumanın erdemlerini *göstermemiz* eğer imkânsız değilse, çok güç bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sorunların ışığı altında görsel işitsel malzemelerin sınıf içinde kullanımı konusundaki önerilerimi birkaç başlık altında toplamak istiyorum. Yaklaşık yedi yıl süren bu kişisel arayış sonucunda geldiğim noktada şu sonuçlara vardım: Birincisi, sınıfa görsel materyalin getirilmesi, olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçlar da yaratabilen, dolayısıyla ölçülü ve dikkatli kullanılması gereken bir yöntemdir. Bazı görsel uygulamaların ters tepeceğini, amaçlarıyla çelişkili sonuçlara yol açacağını unutmamak gerektiğini düşünüyorum. Özellikle belgeseller kitap ve tebeşirin önemini azaltacak ya da öğrencinin öğretim üyesinin dersi yönlendirmek konusundaki merkezi konumunun unutulmasına yol açmayacak ölçülerde kullanılmalıdır. Görsel uygulamalar öğrencinin seyrederek, hatta daha da kötüsü bakarak siyasal tarih öğrenebileceği türünden bir zehaba kapılmasına engel olacak biçimde sınırlanmalıdır. Aksi takdirde öğrenci sadece bakarak ya da *History Channel*'da belgesel izleyerek siyasal tarih öğrenebileceği yanılsamasına düşecektir. Dolayısıyla öğretim üyesi öğrencilerin belgeselleri kitapların yerine koymasına izin vermemelidir. Görsel malzemeler anlamayı sağlayan değil, ancak kavramayı kolaylaştıran unsurlar olarak kullanılmalıdır.

İşitsel görsel malzemelerin kullanımıyla ilgili en önemli sorunlardan birisi ders için ayrılan zamanın daralması sorunudur. Görsel materyalin kullanımı ders sırasında yapmak isteyeceğiniz çözümleme için gereksinim duyduğunuz zamanı azaltacaktır. Dolayısıyla ders için ayrılan zamanı daha etkin kullanmanızı sağlayacak biçimde uygulanmalıdır. Bu sorunun aşılması için her durum için geçerli olabilecek bir çözümünden söz edilemeyeceği ortadadır. Bu noktayla ilgili olarak, öğretim üyesi bir belgeseli dersinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ölçüde olmak üzere kısaltabilmesine olanak veren yazılım olanaklarının son derece gelişmiş olduğunu belirtmekle yetinebilirim. Bu sorunun aşılabilmesi açısından daha kapsamlı bir çözüm

önerisi belgesel ya da belgesel nitelikli kurgu filmlerin gösterimi konusunda sınıf dışında çözümler üretilebilmesidir. Bu nedenle, özellikle filmlerin gösterimi konusunda öğrencilerin ders dışı zamanlarını kullanmaları için düzenlemeler yapmaları çok yararlı olabilir. VCD/DVD film kopyalama ve seyretme olanaklarının arttığı bu dönemde öğrencilerin kendi başlarına ya da gruplar halinde film seyretmeleri, ardından da bir araştırma görevlisinin yönettiği tartışma oturumunda görüşlerini sınıf arkadaşları ile tartışmaları yararlı bir uygulama olabilir.

Görsel malzemelerin kullanılması ilk sınıflarda yapılması daha uygun bir uygulama olacaktır. Dolayısıyla çoktan seçmeli sınav sistemine alışkın lise öğrencisinden meraklı bir üniversite öğrencisi olmaya giden yolda görsel malzemelerin yaratacağı merak duygusunun yararlı olacağını düşünüyorum. Ancak, özellikle üçüncü sınıftan sonra film/belgesel gösteriminin sınırlı bir kullanılması daha uygun olacaktır.

Yeniden Sartori'ye dönerek konuşmamı sonlandıracağım. Sartori içinde yaşadığımız “politik, toplumsal ve ekonomik gerçekliği yönlendirebilme ve doğayı denetim altına alabilme yeteneğimizin gözle görülebilir bir gerçekliği olmayan soyut kavramlarla düşünebilmemize bağlı” olduğunu belirtirken bize toplumsal gelişmenin biraz da “mantıksal bir yapıya dayanan ve analitik bilimsel bilmeyi olanaklı kılan soyut bir dil” sayesinde mümkün olabildiğini anımsatmaktadır. Dolayısıyla görsellik ile kavramlar aracılığıyla soyut düşünme arasında sorunlu bir ilişkinin bulunduğu olgusuna dikkatimizi çekmektedir. Görsel imgeler kavramların oluşumu üzerinde baskılayıcı bir etki yaratmakta, yine Sartori'nin deyiimiyle “soyutlama yeteneğimizi ve onunla birlikte tüm anlama edimimizi azalt[maktadır]. Bu sorunun ışığında soyut kavramlara görsellik kazandırırken dikkatli olunması gerektiği yeniden vurgulanabilir. Siyasal tarih derslerini soyut düşünme yeteneğimizi harekete geçiren kavramların arkasındaki tarihsel örgünün anlaşılması için kurguluyor isek, görsel/işitsel tekniklerin öğrencilerin soyut kavramları daha derinlemesine anlayabilmelerini kolaylaştıracak biçimde kullanmamız gerekmektedir.

TARTIŞMALAR*

Arş. Gör. Elçin Aktoprak (AÜ SBF): Çağrı Hoca'ya bir soru sormak istiyorum. Siz Siyasi Tarih'in kaynaklarını anlatırken bütün tarihçilerin farklı kaynaklardan yararlanabileceğini o yüzden de kendi başlığınızı eleştirdiğinizi söylediniz. Ama sizin geldiğiniz noktada kaynakları çok fazla devlet arşivlerine, devlet adamlarının anılarına indirgediğinizi anladım. O zaman da şöyle bir soru oluştu benim kafamda: Sizin Siyasi Tarih anlayışımız devlet tarihi (belki resmi tarih olabilir) anlayışı mı? Micky Mouse'u postmodernlerin fantezisi olarak yorumlayabilir miyiz? Aslında Gencay Hoca'nın öğrencileri çekmek için kullanalım dediği türküler de Siyasi Tarih'in çok önemli bir verisi olarak alabiliriz. Yani devlet arşivlerine yansımayan belli bir dönemin baskıları ve acıları türkülere, romanlara yansıyabilir; bunlar arşivi de dışlamadan Siyasi Tarih'in çok çok önemli belgeleri haline gelebilir. Ama ben sizin sunuşunuzun özellikle son bölümünden daha çok arşivin öne çıktığını ve Siyasi Tarih'in çok fazla devletin tarihine indirgendiğini çıkardım. Bunu merak ediyorum. Bir de şunu eklemek istiyorum: Tarih ve teori bu kadar ayrı mı? Bütün gün bu tartışıldı. Bu kadar ayrı şeyler değiller galiba. Tarihçiler teorisyenlere, teorisyenler de tarihçilere muhtaçlar diye düşünüyorum. Somut olmadan teoriye ulaşmak veya teori olmadan somut olayları yorumlamak çok kolay olmasa gerek.

Doç. Dr. Çağrı Erhan (AÜ SBF): Keşke teorisyenler teori yapsalar, tarihçiler sadece tarih yapsalar. Böylece hiç sorun olmayacak ama maaselef teoriler genellikle tarih tezi yazıyorlar. Benim arşive bu kadar önem vermemim sebebi şu: Sunuşumda da değinmeye çalıştım zaten. Kuşkusuz birtakım kaynakları örneğin Vietnam Savaşı'ndan bahsederken rap repliklerinden bile yararlanmayı dışlamak mümkün değil. Siyasi Tarihçi bir dönemi açıklayan her türlü materyali, kaynağı kullanabilir. Fakat ister istemez bu postmodern yaklaşımlar, sizin de dile getirdiğiniz şekilde, sanki

* Bant çözümü Arş. Gör. Özge Özkoç ve Arş. Gör. Gökhan Erdem tarafından yapılmıştır.

arşivde çalışmayı devlet merkezli tarih anlayışının bir ön koşulu, bir gereği gibi değerlendirip, yorumladıklarından buna bir karşı çıkış gerektiğini de düşündüm. Dolayısıyla Elçin Aktoprak'ın sorusu bir anlamda bunu da dile getirmeme imkan veriyor. Arşivde çalışan kişi devlet merkezli tarih yazıcısı değildir. Böyle bir yaklaşımı reddediyorum. Fakat arşivde çalışmak, arşiv kaynağı kullanmak Siyasi Tarihçi'nin birinci görevidir. Arşiv kaynağı Siyasi Tarihçi'nin birincil kaynağıdır. Eğer benim böyle bir yaklaşıma sahip olup olmadığını soruyorsanız, evet ben böyle bir yaklaşıma sahibim. Diğer kaynakların hiçbirini dışlamıyorum; fakat arşiv kaynaklarını dışlayanları da dışlıyorum. Çünkü öyle yaklaşımlar var ki arşiv kaynağının devlet merkezli olduğunu, devlet tarihini anlattığını dolayısıyla da anlamsız olduğunu savunuyorlar. Sorguladıktan sonra, doğruladıktan sonra, sabah Melek Hoca'nın söylediği gibi iç ve dış tenkidini yaptıktan sonra her türlü belgeyi kullanmamız mümkün. Bu işin yağıdır, tuzudur, unudur. Fakat işin içerisine fesleğinin de, nanesini de, kekiğini de koymak size kalmıştır. Kimse size sadece arşiv belgelerini üst üste koyarak bir tarih kitabı yazın demiyor ki! Bugün onu kimse okumaz zaten. Ama postmodern akımların arşivi tamamen dışlayan, insanları devletçi olmakla itham eden, çünkü belgeyi kutsayan devletse o zaman belgeyi kutsayan tarihçi de devleti kutsuyor bir anlamda, yaklaşımlarını reddetmek gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu bizi bir yere götürmüyor. Sonuç olarak modern Siyasi Tarihçi her türlü materyali kullanır. Belgeye mahkum değildir; ama belgesiz de olmaz.

İlhami Görücü: Uluslararası İlişkiler bölümü üçüncü sınıf öğrencisiyim. Çağrı Hoca'ya sormak istiyorum. Belegelerden ve arşivlerden bahsettiniz, arşivleri genelde devlet adamları ve diplomatlar hazırlıyor. Özellikle bunları Batılı devlet adamları ve diplomatları hazırladığı için bir anlamda Batı'nın bize sunduğu Siyasi Tarihi inceliyor gibi görünüyoruz. Bunun sakıncaları nelerdir?

Doç. Dr. Çağrı Erhan (AÜ SBF): Sadece Batılı devlet adamları hazırlamıyor. Türk devlet adamları ve diplomatları da belge hazırlıyor. Bazen beraber hazırlıyorlar. Kuşkusuz üzerinde mutabakata varılan anlaşma metinleri beraberce hazırlanmış ve ortaya çıkmış olan şeyler. Sizin sorunuzda dikkati çeken husus şu: Eğer siz kendi arşiv kaynaklarınıza ulaşamıyorsanız bu durumda bir anlamda yabancı kaynaklara mahkum kalıyorsunuz. Peki dışarıda çalışmanın bir zararı var mı? Hayır. Bir dönemi mesela Türk-Amerikan ilişkilerinde Johnson mektubu konusunu; bugün açıktır Amerikan arşivi bu konuda yaklaşık bin sayfalık bir metni internete de koydular. 1 Ocak 1963'ten 31 Aralık 1964'e kadar yani Johnson mektubunun evvelini ve sonrasını kapsayan bütün belgeleri telefon

görüşmeleri de dahil koydular. Şimdi gidip orada çalışmak kötü bir şey mi? Hayır. Fakat şöyle bir durum ortaya çıkıyor. Siz aynı dönemi kapsayan Türk belgelerini göremediğiniz için bir çapraz denetim yapma imkanına sahip olamıyorsunuz. Yani eş zamanlı olarak acaba 5 Haziran 1964 günü Amerikan büyükelçisi Washington'u arayıp birtakım şeyler söylediğinde ve o mektup geldiğinde burada ne yazıldı, ne çizildi, kime ne talimat gitti, Başbakan İnönü Washington büyükelçiliğine ne dedi bunu saptamak mümkün olmuyor. Böyle olunca da ister istemez tek taraflı bakış açısıyla malul olabiliyorsunuz. İşte bu yüzden Türkiye'deki arşivlerin açılması önemli. Bu da elbette ki yurt dışına gidip çalışabilenlere "nasip" olan bir durum. O arşivlerde de çalışma imkanı bulamazsanız, Türk arşivlerinde de çalışamazsınız o zaman ikincil kaynaklara dayalı çalışma yaparsınız. Salt ikincil kaynaklarla yapılan çalışmalarda ikincil kaynak mertebesinde bile sayılamaz; üçüncül kaynaktır. Siyasi Tarihçi'nin bugün arşivler üzerinde bu kadar ısrarla durmasının sebebi budur. Tek yönlü bakış açısından kurtulabilmemiz ancak buradaki arşivlerin açılabilmesiyle mümkün olur.

Belki az önce Elçin Aktoprak'ın sorduğu konuya dönebilirim. Belgeler her şeyi söyler mi ve gerçeğin tamamını söyler mi? Bu salonda bu soruya evet yanıtını verebilecek kimse olduğunu zannetmiyorum. Belgeler hem her şeyi söylemez hem de her şeyin tamamını söylemez. Yani doğruyu ve bütün doğruyu söyler mi? Hayır. Hatta belgeler tahrif edilmiş, uzun tasnif sürelerinde ayıklanmış da olabilir. Bu sadece Türk arşivlerine mahsus değildir. Burada ayırdedici olacak olan, hangisinin doğru hangisinin yanlış hangisinin kullanılabilir olduğunu saptayacak tarihçinin kendisidir. Tarihçinin elinde belge olmadan tarihçi böyle bir ayırdetme rolüne soyunamaz. Peki belgeler her şeyi açıklamaya yeter mi? Bunun da cevabı hayır. Belge fetişizmi yapmamak gerekir. Fakat belgesiz de bir çalışmanın tarih çalışması olsa da, Siyasi Tarih çalışması olması mümkün değildir. Siyasi Tarih ve tarih birbirine çok karıştırılıyor. Bugün de bu ayrımın üstesinden gelemedik. Siyasi Tarih, Tarih ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerini mutlaka birbirlerinden açık bir şekilde ayırmamız gerekir. Buradaki ayırdedici unsurun arşiv belgesi olduğunu düşünüyorum.

Doç. Dr. İlhan Uzel (AÜ SBF): Bazı konuşmalar, sabahki sunuşlarda da vardı, Siyasi Tarih-Uluslararası İlişkiler Teorisi karşıtlığı üzerine inşa edildi. Hatta Çağrı Erhan Uluslararası İlişkiler teorisiyle ilgilenenlerin tarihi küçümsediklerini dile getirdi. Burada bir kaç tane uluslararası ilişkilerci var belki onlar adına söyleyebilirim. Biz tarihi, Siyasi Tarih ve bizim bölümdeki Siyasi Tarihçileri seviyoruz. Yalnız ben bunun biraz eskimiş bir tartışma olduğunu düşünüyorum. Bize "her şey tarihtir" deseler, ki Nuri Yurdusev'in sunuşu biraz buna yaklaştı, ben bunu sevinerek kabul ederim. "Sen tarihçisin" deseler, ki Çağrı Erhan onu kastetti, bu da doğrudur. Bir şekilde

tarihçiyiz. Örneğin “ABD Irak’ı işgal etti” dediğimiz anda en az iki yıl önceki bir olaydan dolayısıyla geçmişten bahsediyoruz. Dün olmuş bir şey tarihin konusu olmaya başlayabiliyor. Sınırı nerede çekeceksiniz? Yüzyıl mı, elli yıl mı, yirmi yıl mı, beş yıl mı? Belgelerin açılmasına kadar götürülebiliyor mu? Bu ülkeden ülkeye de değişiyor. Belki kestirmeden “hepimiz sosyal bilimciyiz” diyebiliriz. Yani malzememiz aynı, anlamaya çalıştığımız dünya aynı, metodolojik küçük farklar olabilir. Bunun uluslararası ilişkilercilerle tarihçiler arasındaki bir derbi maçı anlayışına çekilmesinin çok anlamlı olduğunu düşünmüyorum. Aynı karşıtlığı siyaset bilimcilerle de kurabiliriz. Dolayısıyla karşıtlığın Siyasi Tarih ile Uluslararası İlişkiler teorisi arasında kurulmasının, birinin diğerinin anti-teziymiş gibi algılanmasının metodolojik açıdan da çok yaralı olmadığını düşünüyorum. Uluslararası İlişkiler tarafından bakan biri olarak bu noktaya bir açıklık getirmek istedim. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Melek Fırat (AÜ SBF): Ben daha teknik bir konuda Gencer Özcan’a iki şey sormak istiyorum. Aslında ilkinde biraz değişti. Gözlemlerine göre görsel malzemenin kullanılması okumayı teşvik ediyor mu? İkinci sorum daha kapsayıcı. Marc Feron’un “Sinema Tarihi Dia” adında bir bölüm açtığı söyleniyor. Dolayısıyla artık tarihin de filmlerle yapılacağı gibi bir anlayıştan hareket eden tarih kökenli bir birimden gelen çalışmalar dizisi var. Acaba öğrenme biçimi mi değişti? Yani biz artık ne yaparsak yapalım o “kitap sayfası çevirme” sürecine dönemeyecek miyiz? Bundan sonra öğrenme biçimi bu görsel, işitsel süreçten mi geçecek? Bu konuda biz mi kendimizi yenilemeliyiz?

Doç. Dr. Gencer Özcan (Yıldız Teknik Üniversitesi): İkinci sorudan başlarsak, belki bunu ben de açıkça söylememeliyim ama ben kaybedeceğimiz bir savaşı sürdürdüğümüzü düşünüyorum. Bir düşünürün söylediği gibi acaba alışveriş merkezlerini kapitalizme karşı mücadelenin gerilla savaşı alanlarına dönüştürebilir miyiz? Acaba görsel kültüre karşı görsel silahlar kullanarak birazcık bir şeyler yapabilir miyiz gibi bir arayış içerisindeyim. Bu bir hüsnü kuruntu belki de. Böyle malzemeler kullanıldığında, ilk soruya geçiyorum, sadece sınıfın belli bir kısmının birtakım şeylere ilgi duyduğunu ya da ertesi hafta “ben bir kitap okudum, şu kitabı gördünüz mü?” gibi çok özlediğimiz sahnelerle karşılaştığımızı görüyorum. Bir de mezuniyetten sonra da görsel malzemelerin öğrencilerin kafasında yer etmiş olduklarını görüyorum. Ama bunları yapmasaydık yani dersi klasik tarzda ders notları vs. ile işlemiş olsaydık alacağımız sonuçlarla maalesef karşılaştırma imkanına sahip değildik.

Doç. Dr. Çağrı Erhan (AÜ SBF): Rahmetli Sander’i sınıfta ders anlatırken düşünüyorum da mesela Sander o dönemde bizim önümüze alternatifler sunsaydı, “size getirip film mi seyrettirsem ders mi anlatsam?” diye sorsaydı biz ders anlatmasını tercih ederdik. Çünkü Oral Hoca ders anlatırken bir tiyatro seyrediyormuş gibi bir hisse kapılırdık. Örneğin feodalizmden bahsederken Flander düzlüklerinde küçük küçük köyler, şatolar, beyler ve serflerin ilişkileri gözümüzün önünde canlanıverirdi. Birinci Dünya Savaşı öncesinde II. Wilhelm ile Çar Nicola arasındaki görüşmeleri öyle bir anlatırdı ki sanki bir film seyrediyormuşuz gibi hissederdik. Acaba bu tür görsel malzemelerin kullanılması hocanın rolünü bir yönetmene çevirir mi? Ben bazen kendi sınıflarımda görsel malzeme kullanıyorum. Ama şimdiye kadar hiç film seyrettirmedim. Bir de sonuçta bir müfredatımız var ve onu takip etmek zorundayız. Yirmi dakika diyorsunuz ama kaç yirmi dakikayı harcamak mümkün olabilir?

Doç. Dr. Gencer Özcan (Yıldız Teknik Üniversitesi): Çağrı Erhan çok ilginç bir noktaya değindi. Ben de bir öğrencisi olarak Sander’i düşündüğüm zaman gerçekten dersi bir görsel şölene dönüştürdü. Gözlerimi kapadığımda ilk aklıma gelen şeylerden biri Napolyon savaşlarında dikenli tellerin rolü, öyle güzel anlatırdı ki siz kendinizi savaşta hissederdiniz atların dikenli tellere takıldığını düşünürdünüz, dikenli telin ne kadar önemli bir şey ve teknik gelişme olduğunu düşünmediğinize kızardınız. Hepimizin o kadar yetenekli olduğunu düşünmüyoruz herhalde. Ben kişisel olarak böyle bir şey yapamıyorum, benim sınıflarımda sık sık uyku bulutları dolaşiyor. Bu bir Tanrı vergisi. İkincisi; Sander’in görsel ve işitsel malzemelerin sınıf içi ortama taşınması hakkında ne düşündüğünü bilmiyorum. Bu konudaki ilk arayışlardan belki haberdardı ve bazı yorumları vardı, onu tam olarak bilemiyorum. Çağrı Erhan’ın endişelerine ben de katılıyorum. Görsel malzeme hocayla öğrenci arasına giren, iletişimi kolaylaştıran değil zorlaştıran bir unsura hızla dönüşebiliyor. O konuda çok ciddi bir dozaj sorunu var, çok dikkatli davranmak gerekiyor, kontrolü kesinlikle görsel malzemeye kaptırmamak gerekiyor. Bunun ölçüsü “kaç metre, kaç kilo” bilmiyorum. Ama sözgelimi Holocoust anlatıyorsanız Bergen’de Amerikalılar’ın ilk kampa girdikleri anda çektikleri ceset yığınlarını ya da bir fotoğrafı gösterdiğiniz anda konuyu anlatmaktan daha etkili bir iz bırakabilirsiniz.

Arş. Gör. Didem Tekeli (Gazi Üniversitesi): Ben birkaç gün önce Gazi Üniversitesi öğrencileri ile birlikteydim. Onlar bu yaz Ukrayna’ya gitmişlerdi. Kendi deneyimlerinden yola çıkarak “Ukrayna tarihinden artık Rusya’nın etkisi silinmeye çalışılıyor ve yeni bir tarih yazımı var”

saptamasında bulundular. Dolayısıyla Nuri Hoca konuşurken bu geldi aklıma. Çünkü o da 1930 yılında bir kitapta Osmanlı Devleti ile ilgili çok az sayfa varken Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili çok fazla sayfanın bulunduğunu dile getirdi. O zaman Siyasi Tarih’de gerçeği nasıl bulacağız? Tarihte pürüzsüz bir gerçekten bahsedilebilir mi?

Doç. Dr. Nuri Yurdusev (ODTÜ): 1930’larla ilgili örneği, ideolojinin genelde tarihte özelde Siyasi Tarih’de zaman ve mekana yapmış olduğu haksızlığı göstermek için verdim. Tarihe, Siyasi Tarihe ulusal bağlamda en büyük haksızlık yapanın milliyetçilik ideolojisi ve global bağlamda da en büyük haksızlığı yapanın Avrupa-merkezcilik olduğunu söyledim. Bu hepimizin bildiği bir olay olduğu için buna çok fazla girmeye gerek yok. Zaten şu anda aklı başında hiçbir tarihçi ve Siyasi Tarihçi de 30’lardaki bu tarih tezini savunmuyor.

Asıl büyük sorunsal “tarihte gerçeği bulabilir miyiz?” Burada postmodernistler gibi “gerçek-hakikat yoktur” diyerek bir kolaycılığa kaçmayacağım. Ben bunun sınırlı olarak mümkün olduğunu düşünüyorum. Tarihte ya da günümüzde söz konusu olan bir olayla ilgili bütün kaynaklara baktığımız zaman bulabileceğimiz gerçektir. Bu kaynakların birincil olanı Çağrı Erhan’ın söylediği gibi arşivdir; Collingwood günümüzün postmodernistleri gibi “belge yoktur, olay yoktur, metin yoktur” , “tarihçi tarihi yapar” demektedir. Bunun anlamı şudur: “Tuğlaları koyduğun zaman (Çağrı Erhan’ın dediği gibi) tarih olmaz, onun içerisine harç da koymanız gerekir.” Son günlerde popüler bir örnek var, hepimizin bildiği bir popüler tarihçimiz 1915 olaylarında ölen Ermeni sayısının 1.5 milyon olmadığını söylüyor. Zamanın sadrazamı Talat Paşa’nın bir notuna binaen 1915’deki olaylardan önceki Ermeni sayısı şuydu, sonra şuydu, arada 800 bin rakamı çıkıyor, bunu söylüyor, demek ki 1.5 milyon değil. Şimdi tarihe böyle bakarsanız, yani tuğlaları sadece koyarsanız sadece 800 bin insanı öldürmüşüz anlamı çıkar buradan. 800 bin de çok az bir sayı olarak gelmiyor bana. Bu tarihçilik değil, Murat Bardakçı’nın yaptığından bahsediyorum, ismini de vereyim. İşte o tuğlaları nasıl koydun, başkalarıyla doğrulamanız gerekir. Collingwood, *The Idea of History*’de, ikinci bölümde tarihsel bölümde değil, tarihçinin bir dedektif gibi olması, ilgili bütün yazılı, ilk elden ve olgusal delilleri toplaması gerektiğini söyler. Dolayısıyla bir olayın sağlaması yapılacaktır. Devlet arşivi tek başına yeterli değildir onun başka bir arşivle sağlanması gereklidir. Biz bugün 1453’te İstanbul’un Türkler tarafından alındığını neye göre biliyoruz. Elimizdeki bütün varolan belgeler bunu söylediği için. Bunu yanlışlayacak bir belge yok elimizde. Dolayısıyla tarihte gerçeklik mümkündür diye düşünüyorum.

Doç. Dr. Şaban Çalış (Selçuk Üniversitesi): Verilen örneklerle baktığımız zaman, yani bunun matematiksel olarak sağlamasını yapacağız, doğrulayacağız yanlışlayacağız; açıkçası giderek giderek kaybolmaya başladığımı hissettim. Bence bunlar tarihçi için beşincil derecede önemli şeyler. Asıl önemli olan nasıl konteksleendiği ve bu konteksleme her dönemde yeniden yapılabilir. Yani siz cross-check yapın, ne yaparsanız yapın, gerçeklik diye saptadığımız, tanımladığınız şey o döneme özgüdür ve nasıl kontekslediğinize bağlı olarak tanımlanır. Bunun dışında yapılan şeyler, veri olarak ortaya çıkarılabilir ama o veridir onun ötesine geçmez. Bir taraftan diyoruz ki, işte ideolojiler çok genellemedir ama aynı şeyi biz de yapıyoruz. Bunu yapmak bile kendi içinde ciddi bir genellemedir. Bunlar bence tarihinin de sorunsalı değil, Siyasi Tarih'in hiç sorunsalı değil. Devletle ilgili verilen örnek de bana tuhaf geliyor. Devletin de tarihini yazabilirsiniz yeter ki yazılsın, nasıl kontekslediğiniz önemli. Nuri Yurdusev'in söylediği 16. yüzyılda devlet yoktu, böyle bir genelleme yaparsanız bir başkası da vardı, bunun formu da böyleydi diyebilir. Bunu hangi kontekse oturttuğu önemli olan, burada asıl temel sorunsal kontekslemeye ilgili.

Gencer Özcan'ın Siyasi Tarih eğitimi konusundaki saptamasındaki 1. sınıflara görsel malzemeye başlama ne kadar anlamlıdır onun düşündüğüm zaman bunun daha üst sınıflarda yapılmasının daha anlamlı olduğunu gözlüyorum kendi deneyimlerimden. Bunun temel nedeni şu: Görsel malzemeyi yorumlayabilecek bilgiye sahip olduğu durumda bunu algılayabiliyor öğrenci. 1. ve 2. sınıfta bunu algılayabilme düzeyi çok daha düşük. Dolayısıyla görsel malzemeyi nasıl konteksliyeceğini ancak 3. ve 4. sınıfta çok daha rahat biçimde bilebiliyor. Benim kişisel görüşüm görsel malzemenin 3. ve 4. sınıftaki öğrencilere sunulması yönünde.

Mavişe Olgun: Bu toplantı için teşekkür ediyorum. Ben öncelikle, Çağrı Hocam üzerinde durduğu için öncelikle ona ama tüm konuşmacılara yönelik bir soru sormak istiyorum. Sizin mesleğinizin farklı bir dalında çalışıyorum, bir bilgi servisi, bilgiyi yorumlama, tuğlaları yerleştirme ve daha önce tuğlaları bulma. Çünkü arşiv konusunu özellikle tuğlaları bulma ve daha sonra harcı koyma gibi de düşünebiliriz. Sonuçta arşive ulaşamadığınızdan bahsettiniz bence bu çok önemli ve çok büyük bir sakınca, özellikle Türkiye Cumhuriyeti kurulu beri ve ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda da görülen bir handikapı bu. Çünkü biz kağıt üzerinde birşeyleri kaybetmiş bir ülkeyiz, ben öyle düşünüyorum açıkçası. Bunun aynı şekilde geçmişte de olduğunu görüyorum, savaşlarda kazanıyoruz, fakat antlaşmalar esnasında bazı şeyleri kaybediyoruz ya da dezavantajımıza döndürebiliyoruz. Şimdi, bu anlamda gene AB'ye girmeye ilgili olarak şu anda önümüze gelen Ermeni sorunu, Kıbrıs sorunu ve benzeri sorunlar var.

Benim öngörüme göre ki, ben mühendis kökenli biriyim, siz bunu daha iyi belirtirsiniz diye düşünüyorum. Sonuçta bu arşivlerin en kısa sürede araştırılması ve nasıl bir yol çizilecekse, çünkü bunda bir yol saptanmadı, ya da saptandıysa da kesinlikle bu konmadı, bunun belirlenmesi gerekli. Üzülebileceğimiz olaylarla karşı karşıya kalabiliriz, çünkü diğer ülkeler bunları bize karşı kullanıyorlar. Şimdi arşiv olayına geliyorum buradan da. Eğer bu konularda biz ya da siz üniversitelerde çalışan uzmanlar olarak, arşivlere ulaşmak için eminim devletten istekte bulunuyorsunuzdur, bu konuda çalışmalarınız vardır, varsa bunlar nelerdir? Eğer yoksa ki, bence bu büyük bir gaflettir, bu konuda çalışma yapılması ve bir yöntem çizilmesi gerekli çünkü bu bizim önümüze sunulacak, bu konudaki çalışmalar nelerdir? Bilgi alabilir miyim?

Doç. Dr. Çağrı Erhan (AÜ SBF): Sabahki oturumda Prof. Dr. Halil İnalçık'ın da adı geçti. Kendisi burada İnkılap Tarihi derslerine giriyordu. Yaşayan en büyük Osmanlı tarihçisi ya da en yaşlı Osmanlı tarihçisi de diyebiliriz, bir sempozyumda tam 15 sene boyunca Osmanlı arşivindeki belgelerin mikrofilme alınması için neredeyse geceli gündüzlü çalıştığını ve 15 seneden sonra ancak, işte arada kaç iktidar kaç arşiv müdürü değiştiyse, bunu başarabildiğini söyledi. Yani çaba göstermek kuşkusuz gerekli; işte bu tür platformlarda konuşarak, yazarak bunlar sık sık dile de getiriliyor yazılıyor da ve bu konularla ilgili kişilere, siyasilere tarihçinin karşı karşıya kaldığı açmazları ileterek bu sorunun üstesinden gelmek mümkün. Fakat, sunuşumda da değindiğim bir şey var, siz ne yaparsanız yapın bir zihniyet değişikliğine ihtiyacımız var. Yani arşivler kutsal mekanlar değil, belgeler de kutsal kitap sayfaları değil. Devlet de kutsal değil, dolayısıyla devleti korumak için kutsal belgeleri koyacağınız kutsal mekanlar inşa etmediniz arşivi inşa ederek. Biz sıradan insanların da gidip orada araştırma yapmasına izin vermeniz lazım.

Siz sorunuzu sorarken aklıma gelen birşeyle bitireyim. Giderek ciddi bir sıkıntı daha yaşamaya başlıyoruz, bilmiyorum başka kürsülerdeki hocalarımızı ama ben Siyasi Tarih kürsüsünde, doktora ve yüksek lisans tezleri için konu seçerken sıkıntı yaşıyorum çünkü örneğin Kıbrıs konusunda aynı kaynaklardan istifade eden 50 tane tez var, Türk-Amerikan ilişkileri konusunda da benzer bir durum. Aynı dönemler, aynı kaynaklar ve hepsi ikincil kaynaklar. Niye, çünkü bu arkadaşımız burs alıp yurtdışına gidemiyor, oradaki arşive giremiyor. Buradaki arşive gidiyor ama burada da arşiv kaynağına ulaşamıyor. O zaman ne oluyor, dönüp dolaşıp 20 tane kitabımız ve 30 makalemiz var diyelim Türk-Amerikan ilişkilerinde 1950-1960 dönemiyle ilgili, aynı insanlar aynı kaynaklardan beslene beslene işte bir takım tali değişiklikler biri biraz daha bu taraftan bakarak diğeri biraz daha bu taraftan bakarak, işte kimileri belgeler ve ikincil kaynaklar dışındaki

başka kaynaklara inerek (sözlü tarih çalışmalarını burada yadsıdık aslında çok önemli şimdi aklıma geldi) ve sonunda tıkanıyoruz. Dolayısıyla bu arşivin açılması o kadar önemli bir şey ki, sadece Siyasi Tarih çalışmaları için değil, Osmanlı Tarihi çalışmaları için de ve kuşkusuz İlhan Uzgel haklı ben belki biraz fazlaca takıldım Uluslararası İlişkiler teorisyenlerine. Uluslararası İlişkiler teorisyenleri için de. Ben ilk oturumdaki kendi soruma Haluk Hoca'nın karşı sorusu üzerine verdiğim cevabı tekrar hatırlatmak istiyorum. Arşiv belgelerimizin Batı standartlarında bize ulaştırılmasını sağlamadığımız sürece bırakın genel Siyasi Tarih çalışmalarını monografilerde bile üst düzey isimler çıkartmamız ve çalışmalar yapmamız çok da mümkün olmayacak maalesef.

Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu'nun Kapanış Konuşması

Evvvela şunu belirtmek gerekir ki, bu toplantımız konuyla ilgili bir çok kişiyi bir araya getirdi. Özellikle Haluk Ülman'dan tekrar bahsetmek isterim. Kendisi bu alanda çalışanların en kıdemlisidir ve en büyüğümüzdür, dolayısıyla duayenimizdir. Bir anlamda bu özelliğine uygun biçimde Yeditepe Üniversitesi'nde dekanlık yapmaktadır. Şükrü Gürel bu alanla ilgili işin akademik yönünü çalışıp, teorisini yapıp, aynı zamanda uygulamasının da başında yani alana en yakın olan Dışişleri Bakanlığı'nın başında bakan olarak görev yapmış bir kişi. Bu iki özelliğe sahip olan Türkiye'deki tek kişi. O açıdan da gayet güzel oldu. Bir ara Haluk Bey'den bahsederken onu takdim ederken uygulamayı da yakından yaşadı, politikaya girdi demiştim, sayın Gürel'in de belirttiğim gibi bir özelliği var. Sayın Bilal Şimşir'in adı geçti. Biz kısa ya da uzun süre Anabilim Dalımızda vaktiyle görev yapmış herkese ulaşmaya çalıştık ve sayın Şimşir'e de davetiye gönderildi. Fakat muhakkak bir engeli nedeniyle katılamadı. Sadece 1960'ların başlarında görev yapan sayın Bülent Çakım'a ulaşamadı. O Dışişleri'nden de ayrılmış, yurtdışında ticaret yapıyor idi, dolaylı yoldan ulaşmaya çalıştık fakat ulaşamadık.

Belirtmek istediğim bir başka husus, bu toplantının başta belirttiğim gibi alanında bir ilk olmasıdır. 1958 yılında Fakültemizde Devletler Hukuku'nun öğretimi konusunda bir toplantı yapılmıştır. Daha sonra gene Fakültemizde 1961'de Uluslararası İlişkiler disiplininin öğretimiyle ilgili bir toplantı yapılmış ve o toplantı bir kitapçığa da dönüştürülmüştür. Bu toplantı sonrasında çeşitli tarihlerde Uluslararası İlişkiler öğretimiyle ilgili başka üniversitelerde de, mesela Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde, toplantılar yapıldı. Bizim arkadaşlarımız da 2005 yılı içerisinde bu çerçevede bir toplantı yaptılar. Şimdi benzer bir toplantıyı Siyasi Tarih alanında gerçekleştirmiş oluyoruz. Dolayısıyla bunun bir özeleştirisi boyutu var. Bizde öz yani bireycilik ve eleştiri yaygın biçimde olmakla birlikte, her ikisi yani özeleştirisi birarada yeterince yoktur. Belki biz de biraz eleştiri yapmış olduk başkalarına dönük ama sanıyorum özeleştiriyi daha fazla yaptık. Dolayısıyla bir başlangıç olması galiba en önemli yanındır, ileride mutlaka daha iyileri yapılacaktır.

Burada sayın konuşmacılar ve katılımcılar konunun geniş boyutlarını belirttiler. Diplomat için her konudan biraz anlayan kişidir tanımı nasıl yapılırsa belki Siyasi Tarih alanı için de her konuyla teması olan, her konudan etkilenen ya da etkileyen veyahut her ikisi birlikte bir alan olduğu da pekala söylenebilir. Bazı alanlarla daha yakından olmak üzere. Sabahleyin Fakültemizin yetiştirdiği bazı tarihçilerin adları tabii ki unutulmuş değildi, sadece bizim alanımızın özelliği gereği asıl bu alanda çalışanların isimleri zikredilmişti. Bu vesileyle birçok alanla bu tarzda yakınlığı ortaya çıktı bir kere daha. Bu arada yine sabahki konuşmalarda dile getirilen bir husus bana şunu hatırlattı; vaktiyle merhum Fahir Armaoğlu derdi ki, özellikle Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin bazı hocaları Siyasi Tarih'in ayrı bir alan olduğunu bir türlü kabullenmek istememişler. Tarih deyince sadece onların yaptığı, hatta bir belgenin olduğu gibi verilmesini esas alan yani yorumu istemeyen, en azından başlangıçta Siyasi Tarih'i hayli yadırgayan bir tutum içinde olduklarını, doçentlik jürileri gibi aşamalarda onlara karşı büyük bir mücadele verdiklerini söylemişti. Dolayısıyla öğretmenlerle karşılaşıldığı zaman, onların bile alana ilişkin tavrı konusunda böyle bir geçmişten geliyoruz, üstelik bu durum anlaşılıyor ki artık sona ermiş de değil.

Konunun yine ayrıntılarında pek çok boyutu ortaya çıktı. İşin ilk-öğretimden gelen yönleri, felsefenin ve diğer ilgili alanların da ihmal edildiği bir geçmişten gelen öğrencilerimizin çektiği sıkıntılar hakikaten sorunların ne kadar çok boyutlu olduğunu gösteriyor. Sınav sistemi, onun dışında daha spesifik olarak arşiv sorunu, Türkçe'de yapılan değerli çalışmaların dünyada yeteri kadar izlenemeyişindeki hepimizi yakından ilgilendiren sorun gibi çeşitli hususlar bir kez daha karşımıza çıktı. Bu çerçevede Bahri Ata'nın sabahki sunuşunda yer alan "tarih seti", "doküman seti", "senkronik tarih şeritleri" gibi bazıları özellikle benim için yeni kavramlar. Bu alanda ilgili kurumlarla işbirliği yapmamız gereken birçok konu olduğu bir kez daha ortaya çıktı. O açıdan da yararlı oldu.

Bugünkü toplantıya ışık tutan ve ismini veren Oral Sander'in iyi ders anlattığı hususunu arkadaşım Çağrı Erhan dile getirdi. Ama sabahleyin bir konuda boşluk oluştu, yani Sander'in katkısını vurgulamak gereken bir nokta daha vardı. Osmanlı Diplomasisi ile ilgili "Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü" başlıklı bir çalışması da var. Tabii ki her çalışmanın daha iyisi yapılacak, yapılmalıdır ama bu konuda da bir çalışması olduğunu da yine vurgulamak, hatırlatmak uygun olur diye düşünüyorum.

Bu toplantının bir kitaba dönüştürülmesi bizim toplantıdan sonra yapılacak işler içinde en başta gelen maddemizdir. Toplantı bu maksatla kaydedilmiştir, fakat biz konuşmacılardan konuşma metinlerini bir an evvel bize ulaştırmalarını bekliyoruz.

Son olarak oturum başkanı ve konuşmacılara teşekkür ediyorum. Dekanımıza teşekkür ediyorum, Anabilim Dalımız'daki arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum ve Çukurova Üniversitesi'nden gelen hocamız gibi sırf bu toplantı için Ankara dışından gelen katılımcılara, sizlere teşekkür ediyorum ve hepinize en iyi dileklerimi ve saygılarımı sunuyorum.

ISBN : 975-482-724-9

Ankara Üniversitesi Basımevi
www.ankara.edu.tr